

T. S. SZASZ — R. D. LAING

**δυό δοκίμια για τήν
ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΗ ΚΑΤΑΠΙΕΣΗ**

Μετάφραση:

ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΥ

T. S. SZASZ

ἡ ψυχιατρικὴ ταξινόμηση εἰς
στρατηγικὴν προσωπικῆς καταπίεσης

I

Ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ μόνο ζῶο πού ταξινομεῖ. Ὁ,τιδήποτε σκεφτόμαστε ἢ κάνουμε πρέπει νὰ τοποθετεῖται στή σωστή κατηγορία. Στά παλιὰ χρόνια, τότε πού ἡ θεολογία ἦταν ὁ ἀνώτατος κριτῆς τῶν ἀνθρώπων μέ τίς συγκρουόμενες γνώμες, τὰ πράγματα ἦταν πιθ εὐκόλα. Ὁ ἄνθρωπος δὲν ταξινομοῦσε. Μονάχα ὁ Θεὸς μπορούσε νὰ τὸ κάνει αὐτό. Τὸν καιρὸ ἐκεῖνο, ἡ δουλειὰ τοῦ ἐπιστήμονα ἦταν παρόμοια μέ τὴ δουλειὰ τοῦ διαρρήκτη χρηματοκιβωτίων: ξεκλείδωνε τὸν μυστηριώδη συνδυασμὸ πού ὁ Θεὸς εἶχε θάλει στή φύση.

Ἡ σύγχρονη ἐπιστήμη ἐκθρόνισε τὸν οὐράνιο ταξινομο. Καὶ τὸ ἔκανε, συλλαμβάνοντας μιὰν ἀντίθετη ἀποψη τοῦ κόσμου· ἐλέποντάς τον σὰν ἓνα χῶρο ὅπου θὰ «βασιλεύει τὸ χάος καὶ ἡ σύγχυση» ὡς τὴ στιγμή πού ὁ ἄνθρωπος θὰ φέρει τὴν τάξη καὶ τὴν ἁρμονία. Ἔτσι, ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στὰ ζῶα καὶ τοὺς ἀνθρώπους, τίς πέτρες καὶ τὰ δέντρα, δὲν εἶναι πιὰ ἀποτέλεσμα ἐνὸς θεϊκοῦ προγράμματος παραγωγῆς — ὅπως μᾶς λέει ἡ Γένεση — ἀλλὰ ἡ ἐκδήλωση τῆς δύναμης τοῦ ἀνθρώπου νὰ δημιουργεῖ κατηγορίες χρησιμοποιώντας σύμβολα. Ὅμως, ἂν δὲν ἀ ν α κ α λ ὕ π τ ο υ μ ε ἀλλὰ δ ἦ μ ε - σ ο ρ γ ο ὖ μ ε κατηγορίες, πῶς μπορούμε νὰ εἶμαστε σίγουροι πῶς δάξουμε τὰ πράγματα στίς σωστές τους θέσεις;

Στὴν ψυχιατρική, κάθε συζήτηση σχετική μέ τὸ θέμα τῆς ταξινομήσεως στηρίζεται στή βασική ἀρχὴ πῶς ὑπάρχουν στή φύση ἀνώμαλες ψυχικές καταστάσεις ἢ μορφές συμπεριφορᾶς, καὶ πῶς εἶναι ἐπιστημονικά σωστὸ καὶ ἠθικά ἀξιόπαινο νὰ τοποθετήσουμε τοὺς ἀνθρώπους πού ὑποφέρουν ἀπὸ τέτοιες καταστάσεις, ἢ ἐκδηλώνουν τέτλια συμ-

περιφορὰ, σὲ κατηγορίες, ἀποδίδοντάς τους τὰ κατάλληλα ὀνόματα.

Ἡ προσωπική μου πείρα καὶ σκέψη μέ ὀδήγησαν στὴν ἀμφισβήτηση αὐτῶν τῶν ἀρχῶν. Φυσικά, αὐτὸ πού ἀμφισβητῶ, δὲν εἶναι ἡ ὑπαρξὴ πάμπολλων ποικιλιῶν στὴν προσωπική συμπεριφορὰ, οὔτε ἡ δυνατότητα νὰ τοὺς δοθοῦν διάφοροι χαρακτήρισμοί. Αὐτὸ πού ἀμφισβητῶ εἶναι ἡ λογικὴ βάση καὶ τὸ ἠθικὸ ὑπόβαθρο τῆς ἀρχῆς πού διέπει ὅλα τὰ ὑπάρχοντα συστήματα ψυχιατρικῆς ταξινομήσεως: πῶς ἡ ἀνθρώπινη συμπεριφορὰ εἶναι: ἓνα φυσικὸ φαινόμενο, καί, ὅπως ὅλα τὰ φυσικὰ φαινόμενα, ἔτσι κι αὐτὸ μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ ταξινομηθεῖ.

Κι ὁμως, φαινομενικά, ἡ θέση τοῦ νοσολόγου ψυχιάτρου μπορεῖ νὰ εἶναι ἀκλόνητη. Ζοῦμε σὲ μιὰ ἐπιστημονικὴ ἐποχὴ καὶ ἡ πίστη μας στίς φυσικὲς ἐπιστήμες εἶναι ἀπέραντη. Ἄν μπορούμε νὰ ταξινομήσουμε τὴ συμπεριφορὰ τῶν ζώων καὶ τῶν ἀστρων, γιατί ὄχι καὶ τὴ συμπεριφορὰ τῶν ἀνθρώπων;

Μπορεῖ νάνα: δύσκολο ν' ἀντισταθεῖ κανεὶς στὸ πειρασμὸ τοῦ θετικισμοῦ· ἀλλὰ ἂν ὁ ἐρευνητῆς τῆς ἀνθρώπινης φύσης δὲν ἀντισταθεῖ, θὰ ἀποτύχει σὰν ἀνθρωπιστῆς. Στὴν ἐπιστήμη τῆς συμπεριφορᾶς, ἡ λογικὴ τοῦ φυσικοεπιστημονισμοῦ ἀποδεικνύεται ἐντελῶς ἐσφαλμένη: γιατί δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψη τῆς τῆς διαφορὰ ἀνάμεσα στὸ πρόσωπο καὶ τὸ πράγμα, καὶ τὴν ἐπίδραση πού ἔχει ἡ γλώσσα στὸ καθένα ἀπ' αὐτά.

Ἡ εἰδικὴ γλώσσα τῆς φυσικῆς μᾶς βοηθεῖ νὰ κατανοήσουμε καὶ νὰ ἐξουσιάζουμε τὰ φυσικὰ ἀντικείμενα. Ἄν ἀντιλαμβανόμαστε τὴν ψυχιατρικὴ (ἢ τὴν ψυχολογία) ὅπως καὶ τὴ φυσική, τότε, ἡ δικὴ τῆς εἰδικῆ γλώσσα θὰ πρέπει νὰ ἐξυπηρετεῖ ἓναν παρόμοιο σκοπὸ: νὰ μᾶς βοηθεῖ νὰ κατανοοῦμε καὶ νὰ ἐξουσιάζουμε τοὺς ἀνθρώπους. Ἀλλὰ ἡ ἀσκηση ἐλέγχου καὶ ἐξουσίας πάνω στοὺς ἀνθρώπους εἶναι μιὰ πράξη ἠθικὰ θεμιτῆ; Εἰδικώτερα, εἶναι ἓνα θεμιτὸ ἠθικὰ ἐπιστημονικὸ ἔργο; Ἄν ἡ ἐπιστήμη τοῦ ἀνθρώπου ἀποβλέπει στὸ νὰ ἐξουσιάζει τοὺς ἀνθρώπους, τότε σὲ τί διαφέρει ἀπὸ τὸ νόμο καὶ τὴ θρησκεία, ἢ τὴ διαφύμιση καὶ τὴν πολιτικὴ; Δὲν χωράει ἀμφιβολία: ἡ φύση, τὸ πεδίο, καὶ ἡ ἠθικὴ τῆς ἐπιστήμης τοῦ ἀνθρώπου χρειάζονται μεγαλύτερη διασάφηση.

Μποροῦμε νὰ εἶμαστε σίγουροι γιὰ ἓνα πράγμα: μόνον ὁ ἄνθρωπος δημιουργεῖ σύμβολα καὶ ἐπηρεάζεται ἀπὸ αὐτά. Ὅταν λοιπὸν

οἱ ἄνθρωποι ταξινομοῦνται, ἐπηρεάζονται, ἐνῶ τὰ ζῶα καὶ τὰ πράγματα δὲν ἐπηρεάζονται. Λὲς ἕναν ἄνθρωπο «σχιζοφρενή», καὶ κάτι παθαίνει· λὲς ἕνα ποντίκι «ποντίκι» καὶ ἕνα θράχο «γρανίτη», καὶ δὲν παθαίνουν τίποτα. Μὲ ἄλλα λόγια, στὴν ψυχιατρική, καὶ στὶς ἀνθρώπινες ὑποθέσεις γενικά, ἡ π ρ ἄ ξ η τ ῆ ς τ α ξ ι - ν ὀ μ η σ η ς εἶναι ἕνα γεγονός με τερᾶστια σημάτια.

II

Τὸ πρόβλημα τῆς ψυχιατρικῆς ταξινόμησης εἶναι τόσο παλιὸ ὅσο κι ἡ ἴδια ἡ ψυχιατρική. Θάταν λοιπὸν σωστό, πρὶν μποῦμε σ' ἕνα καινούργιο δρόμο με κατεύθυνση ἄγνωστη, νὰ ἐξετάσουμε τοὺς παλιούς δρόμους με τίς γνωστές κατευθύνσεις.

Τὰ νοσολογικά σχήματα τῆς ψυχιατρικῆς εἶναι ἀμέτρητα. Ἄλλὰ, γενικά, βασίζονται: σ' ἕνα ἢ περισσότερα ἀπὸ τὰ ἀκόλουθα θεωρητικά καὶ μεθοδολογικά πρότυπα: (1) ἱατρική (ἢ παθολογική ἀνατομία καὶ φυσιολογία), (2) ἰδιοσυγκρασία ἢ κληρονομικότητα, (3) ἠθική καὶ νομική, (4) στατιστική, (5) ψυχοβιολογία, (6) ψυχολογία καὶ (7) ψυχανάλυση. Στὴ σημερινή μορφή του, τὸ ἐπίσημο ὀνοματολόγιο τῆς Ἐνώσεως Ἀμερικανῶν Ψυχιάτρων, εἶναι ἕνα κρᾶμα ὄλων αὐτῶν τῶν στοιχείων.

Ὅσο κι ἂν διαφέρουν τὰ συστήματα αὐτὰ στὶς λεπτομέρειες, ἔχουν μιὰ κοινὴ βασικὴ ἀρχή: ἡ πράξη τῆς ταξινόμησης δ ἐ ν πρέπει: νὰ πολυφάχεται. Οἱ ὅπαδοι ὄλων αὐτῶν τῶν νοσολογικῶν σχημάτων συμμερίζονται τὴν ἀποψη πὼς δουλεῖα τοῦ ψυχιάτρου εἶναι: νὰ ἐξετάζει: καὶ νὰ ταξινομεῖ ἄ σ θ ε ν ε ι ς . Τὸ γιατί ὁ ψυχίατρος ἔχει τὸ ρόλο αὐτοῦ πού ταξινομεῖ καὶ ὁ ἀσθενὴς αὐτοῦ πού ταξινομεῖται, δὲν τὸ ρώτησε ποτὲ κανεὶς. Οὔτε ρώτησε κανεὶς νὰ μάθει: ποιά εἶναι ἡ ἐπίδραση τῆς ταξινόμησης στὴ μετέπειτα συμπεριφορὰ τῶν ἀσθενῶν καὶ τῶν ψυχιάτρων. Μὲ δυὸ λόγια, οἱ ἐπιστήμονες τῆς συμπεριφορᾶς ταξινομοῦν τοὺς ἀνθρώπους ὡς νὰ ἦσαν πράγματα. Κι αὐτὸ γίνεται τόσο στὴν ψυχναλυτικὴ προσέγγιση ὅσο καὶ στὴν καθαρὰ ὀργανική. Καὶ δὲν εἶναι: περίεργο. Δὲν ὀφείλεται στὸ ὅτι: οἱ ψυχίατροι δὲν ἔχουν ἀνθρώπινα αἰσθήματα, ἀλλὰ στὸ λογικὸ σφάλμα τους νὰ σκέφτονται: με τοὺς ὅρους τῆς φυσικῆς. Μ' αὐτὸ ἐν-

νοῦ, πὼς προσπαθοῦν νὰ μελετήσουν, νὰ ἐρμηνεύσουν καὶ νὰ ἐξουσιάσουν τοὺς ἀνθρώπους ὡς νὰ ἦσαν ζῶα ἢ πράγματα. Αὐτὸς ἦταν ὁ σκοπὸς τῆς «ἐπιστημονικῆς» μελέτης τοῦ ἀνθρώπου πρὶν ἀπὸ ἕκατὸ χρόνια. Κι εἶναι ἀκόμα. Σ' ἕνα τελευταῖο τεῦχος τῆς *Sciencia*, ἕνας διάσημος ἐρευνητὴς τῆς ἱατρικῆς γράφει: «Δὲν πρέπει: πιά νὰ συζητᾶμε γιὰ τὸ ἂν ὁ ἄνθρωπος εἶναι μηχανή, ἀλλὰ νὰ ρωτήσουμε... Τί εἶδους μηχανὴ εἶναι: ὁ ἄνθρωπος;»¹

Ἀπὸ τὸν Σαρκοῦ μέχρι σήμερα, οἱ νοσολόγοι ψυχίατροι βλέπουν τὸν ἄνθρωπο ὡς μιὰ μηχανὴ πού μπορεῖ κανεὶς νὰ τὴν πάρει καὶ νὰ τὴν «ἐξηγήσει» μηχανιστικά. Ἔτσι, σ' ἕνα δοκίμιο γιὰ τὸ μεγάλο του δάσκαλο, ὁ Φρόντ γράφει: «Ἀλλὰ ὁ μαθητὴς πού περνᾷ πολλές ὥρες μαζί του τριγυρνώντας στὶς κλινικὲς τῆς Salpêtrière — αὐτὸ τὸ μουσεῖο κλινικῶν περιπτώσεων, πού τὰ ὀνόματα καὶ τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά τους τὰ ἔχει βρεῖ αὐτὸς — φέρνει στὸ νοῦ του τὸν Κυδιέ, πού τὸ ἀγαμὰ του μπρὸς στὸ Jardin des Plantes δειχνεῖ αὐτὸν τὸν μεγάλο ἄνθρωπο πού κατάλαβε καὶ περιέγραψε τὸ ζωϊκὸ κόσμο, τριγυρισμένο ἀπὸ ἕνα πλῆθος ζωϊκῆς μορφῆς: ἡ πάλι, φέρνει στὸ νοῦ του τὸν Ἀδάμ, πού δταν ὁ Θεὸς τοῦ παρουσίασε τὰ πλάσματα τοῦ Παράδεισου γιὰ νὰ τὰ ξεχωρίσει καὶ νὰ τὰ ὀνομάσει, θὰ ἔνωσε στὸν ἀνώτατο βαθμὸ ἐκείνη τὴ διανοητικὴ ἀπόλαυση πού ὁ Σαρκοῦ ἐκτιμοῦσε τόσο πολὺ».²

Ὁ Φρόντ ἐδῶ παραβάλλει: τὸν Σαρκοῦ με τὸν Κυδιέ, πού ταξινόμησε διάφορους τύπους τοῦ ζωϊκοῦ κόσμου, καὶ με τὸν Ἀδάμ πού, σύμφωνα με τὴν Βιβλικὴ Δημιουργία, ὀνόμασε καὶ ταξινόμησε τὰ ἀντικείμενα πού ὁ Θεὸς εἶχε «κατασκευάσει». Καὶ στὶς δυὸ αὐτὲς περιπτώσεις ὁ ταξινόμος καὶ ὁ ταξινομούμενος θρῖσκονται σὲ διαφορετικὰ ὑπαρξιακὰ ἐπίπεδα: ὁ ἕνας εἶναι πάνω, κι ὁ ἄλλος κάτω.

Θὰ μπορούσε νὰ νομίσει κανεὶς πὼς ἡ προσέγγιση αὐτὴ χαρακτηρίζει τὸ ξεκίνημα κάθε ἐπιστήμης. Ἀλλὰ θὰ ἔκανε λάθος. Σήμερα ἔχουμε πολὺ πιὸ ἐκλεπτυσμένες μεθόδους παρατήρησης: χρησιμοποιοῦμε διαφορετικὲς λέξεις: ἀλλὰ ἡ βασικὴ προσέγγιση εἶναι: ἡ ἴδια. Ἀναφερόμενος στοὺς γερμανοὺς κρατικούς ψυχίατρος τῶν μέσων τοῦ 19ου αἰῶνα, ὁ Κούρτ Κόλλε, ἕνας ἀπὸ τοὺς διασημότερους Εὐρωπαϊοὺς ψυχίατρος, εἶπε: «Οἱ γιατροὶ πού ἐργάστηκαν σ' αὐτὰ τὰ ἱδρύματα ἦταν ἄνθρωποι ἀφοσιωμένοι στὴν ἐπιστήμη: παρατηρώντας μεθοδικὰ καὶ μ ε κ α λ ω σ ὺ ν η τοὺς ἀσθενεῖς τους,

έφτιαξαν ένα σύνθετο πορτραίτο τής τρέλας. Οί πρωτοπόροι ψυχίατροι: έμοιαζαν με παιδιά που τα ξινομοούν πέτρες. ή κοχύλια κατά μέγεθος και χρώμα (οί υπογραμμίσεις είναι δικές μου).³

Τό δίλημμα του φυσικού επιστήμονα που μελετάει τήν τρέλα αποκάλυπτεται θαυμάσια από τή λέξη *καλωσύνη*. Δέν θα σκεφτόταν ποτέ κανείς νά χαρακτηρίσει τις παρατηρήσεις του Γαλιλαίου, του Νεύτωνα ή του Αϊνστάϊν, καλωσουνάτες. Γιατί λοιπόν τό κάνει όταν μιλά για τις παρατηρήσεις των πρώτων ψυχιάτρων; Μόνο μιá απάντηση υπάρχει: Γιατί τά αντικείμενά τους ήταν άνθρωποι, κι όχι άστέρια. Άλλ' αν ο ψυχίατρος άσχολείται με άνθρώπους, έπιτρέπεται ή στάση του άπέναντι στα αντικείμενά του νά μοιάζει με του «παιδιού που ταξινομεί πέτρες»; Για τόν Κόλλε έπιτρέπεται. Τιμá τόν Κραίπελιν για «τή μεγάλη συμβολή του στην Ιατρική — τήν ταξινόμηση των ψυχικών διαταραχών». Τό τεράστιο θέμα, συνεχίζει, που «ο Κραίπελιν έξερευνησε φιλόπονα, ήταν τό έξής: Πώς αναπτύσσεται ή άσθένεια; Αυτή ή μέθοδος τόν βοήθησε νά βάλει τάξη στην χασοική πληθώρα των κλινικών συμπτωμάτων, διαιρώντας τα σε χωριστές κατηγορίες' αν και έχουν κλείσει 30 χρόνια από τό θάνατό του, τό σύστημα που έπινόησε ο μεγάλος αυτός έρευνητής εξακολουθεί νά ισχύει».⁴

Τί σημαίνει έδώ ή λέξη «ισχύει»; Πώς χρησιμοποιείται ακόμα; Θάπρεπε νά είμαστε ιδιαίτερα προσεκτικοί σ' αυτό τό σημείο. Η ψυχιατρική μέθοδος δέν είναι παρά μιá μονάχα από τις πάμπολλες μεθόδους που χρησιμοποιούν οί άνθρωποι για νά ταξινομήσουν άλλους ανθρώπους. Μερικές απ' αυτές χρησιμοποιούνται για πολύ παραπάνω από τριάντα χρόνια' κατά τόν Κόλλε, λοιπόν, «ισχύουν». Έχουν περάσει, λόγου χάρη, πάνω από πέντε χιλιάδες χρόνια από τότε που ο Έβραίοι ταξινόμησαν τους έαυτούς τους σαν «Υίους του Θεού», και τους άλλους, κατά συνέπεια, σαν προγόνα του' πολλοί, Έβραίοι και μή, εξακολουθούν νά τό πιστεύουν. Ο νέγρος, πάλι, στην Άμερική, έχει ταξινομηθεί σαν κατώτερο όν έδώ και τρακόσα χρόνια' εξακολουθεί νά θεωρείται τέτιος από πάρα πολλούς. Πρέπει λοιπόν νά πιστέψουμε πώς οί ταξινομήσεις αυτές ισχύουν;

Άξίζει τόν κόπο νά αναφέρουμε έδώ μερικά από τά φαινόμενα που ο Κραίπελιν θεωρούσε ψυχικές άσθένειες, που πρέπει νά τα-

ξινομηθούν από τους ψυχιάτρος. Η περιδότη η νοσολογία του περιέχει «διαγνώσεις» όπως: «σεξουαλικές άνωμαλίες: αυνανισμός», «έμφυτη έγκληματικότητα», «μυθμανείς» και «κλεπτομανείς».⁵

Κι αυτή ή νατουραλιστική άποψη δέν ανήκει στην ψυχιατρική ιστορία: δέν είναι: μιá θέση που ίσχυε κάποτε αλλά έχει πιά άπορριφθεί. Άφου άφιερώνει έπτά πυκνογραμμένες σελίδες στην ταξινόμηση του Κραίπελιν, ο Κάρολ Μέννιγκερ, καταλήγει άποφαινόμενος πώς «τό έργο του Κραίπελιν είναι κατά πάσαν πιθανότητα ή μεγαλύτερη νοσολογική σύνθεση που έχει ποτέ γίνει στην ψυχιατρική... ο Κραίπελιν κατώρθωσε νά συγκεράσει ως ένα σημείο τήν ψυχιατρική με τήν Ιατρική, πράγμα που άποτελούσε τό σκοπό και τό ιδανικό των έργατων τής ψυχιατρικής από τόν καιρό ακόμα του Ίπποκράτη».⁶

Άν ή νοσολογία του Κραίπελιν είναι «ή μεγαλύτερη που έχει ποτέ γίνει στην ψυχιατρική», τότε πόσο παράλογες και όλέθριες για τις ανθρώπινες αξίες θά πρέπει νά είναι οί άλλες; Κι ακόμα, αν ο Κραίπελιν μπόρεσε νά πετύχει «ένα συγκερασμό τής ψυχιατρικής με τήν Ιατρική» — που για τόν Μέννιγκερ και πολλούς άλλους σύγχρονους ψυχιάτρος είναι πολύ επιθυμητός σκοπός — τότε θάπρεπε ίσως νά άμφισβητήσουμε τό αναμφισβήτητο: τήν ταύτιση τής ψυχιατρικής με τήν Ιατρική.⁷

Η άποψη του Κόλλε — που είναι αντιπροσωπευτική αυτού που όνόμασα προσέγγιση στην ταξινόμηση — είναι ή έξής: «Όποιος έπιθυμεί πραγματικά νά κατανόησει τις βασικές αρχές τής ψυχιατρικής πρέπει νά γνωρίσει πρώτα τό σύστημα με τό όποιο ο ψυχίατρος — και στο σημείο αυτό ακολουθοϋμε πιστά τή διδασκαλία του Κραίπελιν — προσπαθεί νά έρμηνεύσει τήν ψυχοπάθεια και τις άνωμαλίες σαν *καταστάσεις δεδομένες από τή φύση*»⁸

Δέν είναι σαφές τι ακριβώς έννοει έδώ ο Κόλλε με τή λέξη *φύση*. Μιá από τις χρήσεις αυτής τής λέξης έξυπηρετεί τή διάκριση ανάμεσα στα πράγματα που είναι φτιαγμένα απ' τή φύση, όπως ή θάλασσα, τά βουνά, τό κάρβουνο ή τό πετρέλαιο, και σ' έκείνα που είναι φτιαγμένα απ' τόν άνθρωπο, όπως τά τραπέζια, οί καρέκλες, τό νάυλον και τά τζέτ. Άραγε ο Κόλλε έννοει πώς οί ψυχοπάθειες είναι δοσμένες απ' τή φύση, όπως ή θάλασσα και τά βου-

νά, και όχι προϊόντα της ανθρώπινης δράσης;

Μιά άλλη χρήση της λέξης φύση, εξυπηρετεί τη διάκριση ανάμεσα στο φυσικό κόσμο και τον ανθρώπινο (ηθικό και κοινωνικό) — π.χ. ανάμεσα στο φυσικό νόμο και τον ηθικό νόμο. "Αν ο Κόλλε την χρησιμοποιεί μ' αυτήν την έννοια, τότε ισχυρίζεται πως η ψυχοπάθεια είναι ένα φυσικό ή απρόσωπο φαινόμενο, όπως ο σεισμός, και όχι μια προσωπική πράξη, όπως η απόφαση κάποιου να παραστήσει το Χριστό. Αυτή η άποψη του Κόλλε εκφράζεται στο ακόλουθο απόσπασμα: «Όταν ταξινομούμε τις ασθένειες (νοσολογία) — ανεξάρτητα αν αναφερόμαστε σε διαταραχές των εσωτερικών οργάνων, του δέρματος, του νευρικού συστήματος ή της ψυχής — πρέπει να αναζητάμε την αιτία της κάθε ασθένειας' γιατί στην ιατρική επιστήμη πρέπει πάντα να χύουμε στο νοῦ μας τὸ ἀξίωμα: "χωρίς τὴ διάγνωση τῆς αιτίας δὲν γίνεται καὶ θεραπεία"».⁹

Αυτή η θέση είναι τουλάχιστον σαφής: Ἡ ψυχὴ εἶναι σὰν τὸ δέρμα. Καὶ σὰ δύο συμβαίνουν διάφορα πράγματα. Μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ τὰ «συμβάντα» τὰ ὀνομάζουμε «ασθένειες». Ἀναζητᾶμε τὶς αἰτίαι τους, καὶ, ἂν γίνεται, τὶς ἀναιρούμε. Τὴ θέση ὅμως ἔχει ἡ ἀνθρώπινη δράση σ' αὐτὸ τὸ σχῆμα; Ἡ ἀπάντηση εἶναι: δὲν ἔχει. Δὲν ὑπάρχει δράση πὸ ἀποβλέπει σὲ κάποιον σκοπὸ — ὑπάρχει μόνο συμπεριφορὰ καθορισμένη ἀπὸ αἰτία. Ἐδῶ ἀκριβῶς βρίσκεται τὸ θεμελιώδες σφάλμα τῆς ἰατρικῆς καὶ μηχανομορφικῆς¹⁰ ἀντιμετώπισης τῆς ἀνθρώπινης συμπεριφορᾶς καὶ τῆς ψυχιατρικῆς ταξινόμησης. Μόνον ἂν ἀναπροσανατολίσουμε ριζικὰ τὸν τρόπο πὸ ἀντιμετωπίζουμε τὴν ψυχιατρικὴ ταξινόμηση θὰ μπορέσουμε νὰ θυγοῦμε ἀπ' αὐτὸ τὸ δίλημμα.

III

Γιὰ νὰ δοῦμε κάτω ἀπὸ νέο φῶς τὸ πρόβλημα τῆς ψυχιατρικῆς νοσολογίας, ἄς ἀρχίσουμε καλύτερα ἀπὸ τὴν ἀρχή: ἐξετάζοντας τὴν πράξη τῆς ταξινόμησης.

Ἡ ταξινόμηση δὲν εἶναι προνόμιο τῆς ἐπιστήμης ἢ τῶν ἐπιστημόνων. Εἶναι μιὰ θεμελιώδης ἀνθρώπινη πράξη. Ὅταν ὀνομάζουμε κάτ., τὸ ταξινομοῦμε. Ἀλλὰ γιατί οἱ ἄνθρωποι δίνουν ὀνόματα; Ἡ ἀπάντηση πολλὰς φορὲς εἶναι: γιὰ νὰ γίνουν κύριοι αὐτοῦ πὸ

ὀνομάζουν καί, γενικώτερα, τῆς δυνάμης γιὰ δράση μέσα στὸν κόσμο.

Ἄς πάρουμε μερικές βασικές ἔννοιες, πὸ ὑπάρχουν ἀκόμα καὶ στοὺς πῖθ πρωτόγονους πολιτισμούς: φαγητό, ποτό, σύζυγος, ἐχθρός. Ἡ διάκριση ἀνάμεσα σὰ πράγματα πὸ τρώγονται καὶ σ' ἐκεῖνα πὸ δὲν τρώγονται, εξυπηρετεῖ τὴν ἐπιδίωση ἢ διάκριση ἀνάμεσα στὴ γυναίκα μὲ τὴν ὁποία μπορεῖ νὰ ἔχει κανεὶς σεξουαλικὲς σχέσεις ἀπὸ κείνες μὲ τὶς ὁποῖες δὲν μπορεῖ, εξυπηρετεῖ τὴν κοινωνικὴ συνεργασία' καὶ οὕτω καθεξῆς.

Ὅι πολὺπλοκες ἔννοιες τῆς σύγχρονης ἐπιστήμης μποροῦν νὰ ἀντιμετωπισθοῦν μὲ τὸν ἴδιο τρόπο. Ἐννοιες ὅπως ἄτομο ἢ βακτηρίδιο, μᾶς βοηθοῦν νὰ ἐξουσιάσουμε τὸν γύρω μας κόσμο: π.χ. νὰ φτιάχνουμε νέες χημικὲς ἐνώσεις καὶ νὰ θεραπεύουμε λοιμώδη νοσήματα. Ἡ πράξη τῆς ὀνομασίας ἢ τῆς ταξινόμησης εἶναι στενώτατα συνδεδεμένη μὲ τὴν ἀνθρώπινη ἀνάγκη γιὰ ἔλεγχο ἢ κυριαρχία. Αὐτὸ δὲν εἶναι τίποτα καινούργιο. Εἶναι ἕνας ἄλλος τρόπος γιὰ νὰ πῶμε πὸς ἡ ὑπεροχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι σὰ ζῶα ἔγκειται στὴν ἰκανότητά του νὰ χρησιμοποιεῖ μιὰ πολυσήμαντη γλῶσσα.

Αὐτὸ μᾶς ὀδηγεῖ στὴν πηγὴ μερικῶν προβλημάτων τῆς ψυχιατρικῆς. Εἶναι ἄλλο πράγμα νὰ μπορεῖς νὰ ἐξουσιάζεις ζῶα, νὰ μαθαίνεις π.χ. νὰ δαμάζεις ἄλογα' καὶ ἐντελῶς ἄλλο νὰ μπορεῖς νὰ ἐξουσιάζεις ἀνθρώπους, π.χ. νὰ μαθαίνεις νὰ ὑποδουλώνεις νέγρους. Ἀλλὰ πρὶν ἀσχοληθοῦμε μὲ τὸ θέμα τῆς ταξινόμησης σὰν μορφῆς ἐξαναγκασμοῦ, ἄς ἐξετάσουμε τὴν πράξη τῆς ταξινόμησης στὶς περιπτώσεις ὅπου κατατάσσει μὴ ἀνθρώπινα ἀντικείμενα.

Κατὰ κανόνα, τὸ κίνητρο τῆς κατάταξης εἶναι ἡ κυριαρχία πᾶνω σ' ἕνα μέρος τῆς φύσης. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ πράξη τῆς ταξινόμησης δὲν εἶναι, ὅπως τὸ παιχνίδι τοῦ παιδιοῦ στὴν ἀκρογιαλιά, ἐξερρηνητικὴ καὶ ἀδιάφορη. Εἶναι μᾶλλον, ὅπως ἡ ἐνέργεια τῆς τίγρης πὸ καραδοκεῖ τὴν ἀντιλόπη, σκόπιμη καὶ στρατηγικὴ. Ὅταν ταξινομεῖ, ὁ ἄνθρωπος «ἐπιτίθεται» σὸ ἀντικείμενό του, ὀχι γιὰ νὰ τὸ καταβροχθεῖ, ἀλλὰ γιὰ νὰ τὸ ἐξουσιάσει.

Ὁ Σάρτρ περιγράφει αὐτὴ τὴ λειτουργία. Ὅταν ἦταν μικρός, δὲν τὸν ἐνδιέφερε νὰ κυνηγᾶι πεταλοῦδες μὲ μιὰ ἀπόχη' κυνηγοῦσε ὅμως, καὶ ἤθελε νὰ πιάσει, ὀλη τὴν «πραγματικότητα» σὲ μιὰ ἀπόχη φταιγμένη ἀπὸ λέξεις. «Αἰχμάλωτα σὸ κλουβὶ τοῦ ὀνόματος, τὸ λιοντάρι, ὁ ἀρχηγὸς τῆς Δεύτερης Αὐτοκρατορίας, ἢ ἕνας Βεδουίνος,

τοποθετούνταν στην τραπεζαρία· κι έμειναν εκεί φυλακισμένοι· για πάντα, μετεμψυχωμένοι σε σύμβολα. Είχα την έντύπωση πώς είχαν δέσει τα δναιρά μου στον κόσμο με άτσάλινους γάτζους».11

Πιο κάτω, κάνει την ίδια παρατήρηση: «Νά υπάρχουν έσήμια να έχεις έναν επίσημο τίτλο γραμμένο κάπου στους άτέλειωτους Πίνακες της Λέξης· να γράφεις έσήμαινε να χαράζεις νέα όντα πάνω τους ή — κι αυτό ήταν ή πιο έμμονη άυταπάτη μου — να αϊχμαλωτίζεις ζωντανά πράγματα στην παγίδα των φράσεων: αν έπλακα τις λέξεις περίτεχνα, τó άντικείμενο θά μπερδεύόταν μες στα σύμβολα· θά τó είχα στο χέρι».12

Είναι φανερό πολλές φορές πώς ή ταξινόμηση ύπηρετεί ένα σκοπό στρατηγικής ή τακτικής. Όταν ó πρωτόγονος άποδίδει τó θάνατο της άγελάδας του στην κατάρρα του γείτονα, ταξινόμει την άρρώστεια της άγελάδας άκολουθώντας μια στρατηγική: δέν μπορεί να σώσει την άγελάδα του, αλλά μπορεί να σκοτώσει τó γείτονά του. Η ταξινόμηση μοιάζει με μοχλό: μās παρέχει τó στήριγμα για να μετακινήσουμε ό,τιδήποτε θελήσουμε.

Φυσικά, είναι προτιμώτερο να στηρίζουμε την ταξινόμηση σε δεδομένα παρά σε άυταπάτες — να άποδίδουμε τó θάνατο της άγελάδας σε άρρώστεια κι όχι στο κακό μάτι του γείτονα. Δέν άρνούμαι ούτε ύποτιμώ την έμπειρική ή έπιστημονική θάση των διάφορων συστημάτων ταξινόμησης. Αυτό όμως που μ' ένδιαφέρει: είναι άλλο: θέλω να δείξω τή στρατηγική πρόθεση και σημασία αυτών των συστημάτων, ανεξάρτητα άπ' τó περιεχόμενό τους. Όταν οι άνθρωποι δέν έχουν ιδέα για την άρρώστεια που χτύπησε την άγελάδα τους, προτιμούν να άποδώσουν τó θάνατό της στα μάγια των γειτόνων ή των θεών, παρά να παραδεχτούν την έγνωιά τους για τή φύση της συμφοράς που τους βρήκε. Κάθε ταξινόμηση, έστω και λανθασμένη, ύπόσχεται δυνατότητα κυριαρχίας· άπ' την άλλη μεριά, αν δέν καταφύγει κανείς σ' αυτήν, είναι ύποχρεωμένος να έμολογήσει την άδυναμία του. Η έμολογία αυτή είναι ένα σπάνιο και προχωρημένο ανθρώπινο κατόρθωμα: άπαιτεί έλεγχο του άκατάπαυτου ανθρώπινου πόθου για κυριαρχία, έστω και προσωρινή. Είναι μια πολυτέλεια που μόνον όσοι αισθάνονται άρκετά άσφαλείς ώστε να μπορούν να έμολογήσουν την άνασφάλειά τους, μπορούν ν' άπολαμβάνουν. Μπορεί να είναι δύσκολο να ταξινομούμε τά πράγματα, και μάλιστα σω-

τά· αλλά είναι πολύ πιο δύσκολο να μην τά ταξινομούμε: να άναστέλλουμε την κρίση και να αναβάλλουμε την πράξη της ταξινόμησης.

IV

Η έπιστήμη μπορεί να θεωρηθεί σαν τó σύνολο των προσπαθειών του ανθρώπου να κατανοήσει τή φύση και έτσι να την έξουσιάζει. Η διαδικασία της όνομασίας ή συμβολικού προσδιορισμού, είναι έσως ó άκρογωνιαίος λίθος της έπιστήμης. Η ταξινόμηση είναι πιο έξελιγμένο είδος άπ' την όνομασία, όπως τó τούβλο και τó τσιμέντο είναι πιο έξελιγμένα είδη άπό την πέτρα και τή σανίδα. Πώς μās βοηθά ή ταξινόμηση να κυριαρχήσουμε στο γύρω μας κόσμο; Δίνοντάς μας μερικές περιδικότητες: έτσι, γλυτώνουμε άπό την έπαναλαμβανόμενη έκπληξη που μπορούν να μās προκαλέσουν διάφορα φαινόμενα. Στα μέτρια κλίματα, ή άκολουθία των έποχών είναι ένα τέτιο περιδικό φαινόμενο· στη θάλασσα πάλι, ή άμπωτις και ή παλίρροια. Η όνομασία των ζώων και των φυτών, ή κατάταξη των στοιχείων και ή ταξινόμηση των ανθρώπινων άσθενειών είναι πιο πολύπλοκα πρότυπα περιδικότητων· τó καθένα άπ' αυτά μās βοηθά να κυριαρχήσουμε σ' έναν όρισμένο τομέα του κόσμου που μās περιβάλλει. Μερικές φορές ή κυριαρχία αυτή κατορθώνεται με την έκανότητα να προβλέπουμε τι πρόκειται να συμβεί και έτσι να προετοιμαζόμαστε για αυτό και να προσαρμοζόμαστε σ' αυτό — όπως π.χ. στη μετεωρολογία. Άλλοτε πάλι, με τή δύναμη να προκαλούμε μερικά μελλοντικά φαινόμενα με λεπτομερώς ύπολογισμένες έέργειες — όπως π.χ. στη γεωργία.

Σε γενικές γραμμές, αυτή ήταν πάντα ή στάση του λογικού ανθρώπου άπέναντι στον κόσμο της άνόργανης ύλης, των φυτών και των ζώων. Όσο πιο καλλιεργημένη είναι ή στάση αυτή, τόσο πιο πολύ προχωράει ó άνθρωπος στην «κατάκτηση» της φύσης. Αυτό είναι τó πλαίσιο μέσα στο όποιο πρέπει να δοθε τα προβλήματα της ψυχιατρικής ταξινόμησης.

Οι σκοποί της φυσικής έπιστήμης και τά βασικά κριτήρια για την ισχύ των λεγομένων της, είναι ή πρόβλεψη και ó έλεγχος. Η όνομασία και ή ταξινόμηση — και ή κατασκευή ύποθέσεων, θεω-

ριών, ή τών λεγόμενων φυσικῶν νόμων — βοηθοῦν στήν ἐπίτευξη αὐτῶν τῶν σκοπῶν. Ἄλλα ὁ ἄνθρωπος δέν ἀρκεῖται στό νά προβλέπει, καί ἄρα νά μπορεῖ νά ὑπολογίζει ἢ νά ἀλλάζει τήν τροχιά τῶν πλανητῶν, τήν ἀνάπτυξη τῶν φυτῶν, καί τή συμπεριφορά τῶν ζῶων. Ὑπάρχει καί μιᾶ ἄλλη πηγή μυστηρίου καί κινδύνων γι' αὐτόν: οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι.

Οἱ προσπάθειες τοῦ ἀνθρώπου νά κατανοήσῃ καί νά ἐξουσιάσῃ τόν συνάνθρωπό του ἔχουν μεγάλη καί μπερδεμένη ἱστορία. Ἐδῶ θά ἀναφερθῶ σύντομα μονάχα σ' ἓνα μέρος τῆς: τὰ τελευταῖα 300 χρόνια. Ἡ περίοδος αὕτη περιλαμβάνει τήν ἀνάπτυξη τοῦ μεγαλύτερου μέρους τῆς σύγχρονης φυσικῆς, καί ὅλης τῆς σύγχρονης κοινωνιολογίας. Αὐτό πού ἔχει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον εἶναι ἡ στάση τῶν ἐπιστημόνων ἀπέναντι στίς ὁμοιότητες καί τίς διαφορές μεταξύ περιγραφῆς, πρόγνωσης, καί ἐλέγχου τῶν φυσικῶν φαινομένων καί τῆς ἀνθρώπινης συμπεριφορᾶς.

Ἡ ἰδέα μιᾶς «ἐνιαίας» ἐπιστήμης δέν εἶναι τόσο καινούργια ὡς πολλές φορές νομίζουμε. Κατά μιᾶ ἐννοια, ἡ ἀποψη τοῦ πρωτόγονου ἀνθρώπου γιά τόν κόσμον εἶναι ἐνιαία: ἡ στάση του εἶναι ἴδια ἀπέναντι στήν ἐμφυχή καί ἀφυχή φύση, ἀπέναντι στοὺς ἀνθρώπους, τὰ ζῶα καί τὰ πράγματα. Αὐτό τὸ λέμε ἀ ν θ ρ ω π ο μ ο ρ φ ι σ μ ὀ : ὁ πρωτόγονος προσπαθεῖ νά κατανοήσῃ τόν φυσικό κόσμον ὡς νά ἦταν κατοικημένος ἀπὸ ἀνθρώπινα πνεύματα. Τὰ φυσικά φαινόμενα, εἴτε εὐεργετικά, εἴτε καταστροφικά, θεωροῦνται ἀποτελεσμα ἐσκεμμένης ἐνέργειας. Συνεπῶς, ὁ ἔλεγχος αὐτῶν τῶν φαινομένων συγκεντρώνεται γύρω ἀπὸ τίς προσπάθειες ἐξευμενισμοῦ τῶν θεῶν ἢ τῶν πνευμάτων πού πιστεύεται ὅτι τὰ προκάλεσαν.

Με τήν ἐμφάνιση τῆς σύγχρονης ἐπιστήμης, πού ξεκίνησαν ἄνθρωποι ὡς τόν Γαλιλαῖο καί τόν Νεύτωνα, ἡ ἀντίληψη τῆς φύσης ὡς μηχανῆς πού λειτουργεῖ ἀρμονικά καί νομοτελειακά, εἰσῆγαγε μιᾶν ἄλλη ἀντίληψη γιά τόν ἄνθρωπο. Ἄντὶ νά «προβάλλει» τόν ἑαυτό του στή φύση, ὁ ἄνθρωπος, «ἐνδοβάλλει» πλέον τῆ φύση στόν ἑαυτό του. Ἐνῶ ὁ πρωτόγονος πρωσοποποιεῖ τὰ πράγματα, ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος «πράγματοποιεῖ» τὰ πρόσωπα. Αὐτό τὸ λέμε μ η χ α ν ο μ ο ρ φ ι σ μ ὀ : ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος προσπαθεῖ νά κατανοήσῃ τόν ἄνθρωπο ὡς νά ἦταν μηχανή. Ἔτσι ὁ ἐρευνητής τοῦ ἀνθρώπου πρέπει νά πάρει αὕτη τῆ μηχανή καί νά μελετήσῃ τήν κατασκευή καί τήν

λειτουργία τῆς, ἔτσι ὥστε νά μπορεῖ νά προβλέπει καί νά ἐλέγχει τή συμπεριφορά τῆς, ὅπως θά ἔκανε καί μέ ὅποιαδήποτε ἄλλη μηχανή.

Εἶναι ἄραγε σωστός αὐτός ὁ τρόπος; Ἡ ἱστορία τοῦ διαλόγου ἀνάμεσα στοὺς ὑπέρμαχους καί τοὺς ἀντίπαλους αὐτῆς τῆς μεθόδου συνιστᾷ τήν ἱστορία τῆς κοινωνιολογίας. Μιᾶ καί δέν μπορῶ νά παραθέσω ἢ ἔστω νά συνοψίσω ἐδῶ αὐτό τὸ διάλογο, θ' ἀρκεστῶ σέ μερικές παρατηρήσεις πάνω στό γενικό χαρακτήρα του.

Αὐτοὶ πού θεώρησαν τήν πρόβλεψη καί τὸν ἔλεγχο τῆς ἀνθρώπινης συμπεριφορᾶς ὡς κάτι λογικά δυνατό καί ἠθικά ἐπιθυμητό, ἔγιναν, γενικά, οἱ συνήγοροι τοῦ καταπιεστικοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου. Ἡ σειρά τους ἀρχίζει μέ τὸν Σαίην-Σμιθόν καί τὸν Κόντ καί φτάνει ὡς τοὺς σύγχρονους μας, ὅπως ὁ Χάρολντ Ντ. Λάσγουελ στίς πολιτικές ἐπιστήμες καί ὁ Μπ. Φ. Σκίννερ στήν ψυχολογία. Ἀντίθετα, αὐτοὶ πού ἦσαν ἐπιφυλακτικοὶ ὡς πρὸς τὴν ποιότητα τῆς πρόβλεψης καί τὴν ἠθικά ἐπιθυμητὴ βάση τέτιων προβλέψεων, ἔγιναν οἱ ὑπερασπιστὲς τῆς ἀπελευθέρωσης ἀπὸ τὸν αὐθαίρετο προσωπικό ἢ κοινωνικό καταναγκασμό. Ἡ τάξη τους ἀρχίζει μέ τὸν Λόκ καί τὸν Τζέφφερσον καί φτάνει στοὺς σημερινούς, ὅπως ὁ Λούντβιχ φὸν Μίσερ στίς οικονομικές ἐπιστήμες καί ὁ Κάρλ Πόππερ στή φιλοσοφία.

Ποῖα εἶναι ἡ στάση τῶν ψυχιάτρων, καί εἰδικὰ τῶν νοσολόγων, σ' αὐτό τὸ θέμα; Συνήθως εἶναι μηχανομορφιστὲς ἀντιμετωπίζουν τὸν ἄνθρωπο, καί εἰδικὰ τὸν ψυχοπαθῆ, ὡς ἐλαττωματικὴ μηχανή. Αὐτό εἶναι ὀλοφάνερο στήν περίπτωση τοῦ Κραίπελιν καί τῶν ὁπαδῶν του. Ἀντιμετωπίζουν τίς ψυχικές ἀσθένειες ὅπως καί τίς σωματικές: ὡς «ὀντότητες» πού «ἀναπτύσσονται» προχωρώντας προοδευτικά ἀπὸ τὴ μιᾶ φάση στήν ἄλλη, καί συνήθως, ἀπ' τὸ κακὸ στό χειρότερο. Κι ὁ Μπλέλερ ἐπίσης ἔβλεπε τίς ψυχικές ἀσθένειες ἀπὸ νατουραλιστικὴ σκοπιά. Γι' αὐτούς, τὸ νά βλέπει κανεὶς τίς «ἀσθένειες» αὐτὲς διαφορετικά θά ἦταν ἀντεπιστημονικό, μιᾶ σίγουρη ἐνδείξη τσαρλατανισμοῦ. Αὐτὸ ἐξηγεῖ καί τὴ διαφορομένη στάση τοῦ Φρόντ ἀπέναντι στίς λεγόμενες ψυχικές ἀσθένειες. Μόλο πού θεωροῦσε τὴν ψυχανάλυση φυσικὴ ἐπιστήμη, καί τίς ψυχικές ἀνωμαλίες ὡς αἰτιοκρατικὰ προσδιοριζόμενες, αὐτὸ πού βασικά τὸν ἐνδιέφερε δέν ἦταν νά ταξινομεῖ καί νά καταπιέζει τοὺς ἀσθενεῖς του ἀλλὰ νά τοὺς καταλαβαίνει καί νά τοὺς ἀπελευθερώνει. Ἦταν

λοιπόν υποχρεωμένος να εφεύρει μιὰ μέθοδο προσέγγισης του λεγόμενου ψυχοπαθούς (όχι όμως και θεωρία και λεξιλόγιο) έντελώς διαφορετική από τις υπάρχουσες μεθόδους τής ψυχιατρικής, τής Ιατρικής και των φυσικών επιστημών.¹³ Για να καταλάβουμε αυτή τη βασική διαφορά ανάμεσα στις θέσεις του Κραίπελιν και του Φρόντ, καθώς και τις συνέπειές τους στην ψυχιατρική νοσολογία, πρέπει να εκθέσουμε τους λόγους τής ταξινόμησης τής ανθρώπινης συμπεριφοράς, και ειδικώτερα τής λεγόμενης διαταραγμένης συμπεριφοράς.

V

Καθώς η επιστήμη προχωρούσε στην κατάκτηση τής φύσης, φάνηκε κάποτε καθαρά — γύρω στα τέλη του 19ου αιώνα, και πολύ πιό καθαρά στη συνέχεια — πώς απ' όλα τα απρόδλεπτα φαινόμενα του κόσμου, η ανθρώπινη συμπεριφορά ήταν το πιό ανεξιχνίαστο. Αυτό δεν είναι διόλου περίεργο. Απ' όλα τα όντα και τα αντικείμενα αυτού του κόσμου, ο άνθρωπος είναι το μόνο πλάσμα που έχει προικιστεί με έλευθερη βούληση: η συμπεριφορά του δεν προκαθορίζεται: μόνο από το παρελθόν, αλλά παράλληλα έπιλέγει και από τον ίδιο, ανάλογα με το τι πιστεύει για τον εαυτό του και ανάλογα με τους σκοπούς που θέλει να πετύχει. Ή μήπως αυτό είναι ψευδαίσθηση; Μήπως η προσωπική ελευθερία είναι μιὰ ήθικη έννοια, που δεν έχει καμμία θέση στην επιστημονική όρολογία;

Δεν σκοπεύω να έμπλακώ μέσα στις άτέλειωτες συζητήσεις σχετικά με τη φύση τής «άληθινής επιστήμης». Το μόνο που μάς ενδιαφέρει σχετικά μ' αυτήν είναι η έννοια τής ελευθερίας που είσάγει. Ποιά είναι η σημασία της για την ψυχιατρική ταξινόμηση; Ή απάντηση, νομίζω πώς μπορεί να συνοψιστεί στο εξής: **Τ α ξ ι - ν ό μ η σ η τ ή ς ά ν θ ρ ώ π ι ν η ς σ υ μ π ε ρ ι φ ο - ρ ά ς σ η μ α ί ν ε ι κ α τ α π ί ε σ ή τ η ς .** "Ας το δούμε πιό αναλυτικά.

Μία από τις στοιχειωδέστερες προσπάθειες του ανθρώπου είναι η έπιβολή κάποιας τάξης και άρμονίας σ' ένα χαοτικό σύμπαν. Ή ταξινόμηση των φυσικών αντικειμένων και των ζωντανών αλλά μη-

ανθρώπινων πλασμάτων, έξυπηρετεί αυτή άκριδώς την ανάγκη. Πρέπει όμως να έχουμε υπ' όψη μας πώς η συμπεριφορά αυτή των μη-ανθρώπινων αντικειμένων είναι: βασικά ανεξάρτητη από τις συμβολικές πράξεις και, κατά συνέπεια, μένει ανεπηρέαστη από την πράξη τής ταξινόμησης. Μια άγελάδα είναι θηλαστικό ανεξάρτητα από το όνομα που τής δίνουμε και από το που την κατατάσσουμε. Για να έπηρεάσουμε τη συμπεριφορά τής άγελάδας πρέπει να δράσουμε πάνω της άμεσα: άρμέγοντάς την, λόγω χάρη, ή σφάζοντάς την. Αυτός ο διαχωρισμός ανάμεσα στη φυσική και τη συμβολική δράση συναντάται σε κάθε χώρο όπου ο άνθρωπος δρα πάνω σε μη-ανθρώπινα αντικείμενα. Στις περιπτώσεις όμως όπου ο άνθρωπος δρα πάνω στο συνάνθρωπό του, ο διαχωρισμός αυτός ή δεν υπάρχει: καθόλου ή έχει έντελώς διαφορετικό χαρακτήρα: σ' αυτή την περίπτωση και η γλώσσα γίνεται ένα είδος δράσης.

"Αν δούμε τους κοινωνικούς ρόλους μ' αυτό το πνεύμα, θ' ανακαλύψουμε πώς οι προσωπικές ταυτότητες είναι τα κελιά μιās φυλακής μες στην οποία κλείνει ο ένας άνθρωπος τον άλλον. Αυτό μάς βοηθάει να καταλάβουμε γιατί η ψυχιατρική ταξινόμηση μάς δημιουργεί τόσες δυσχέρειες. Οι Ιατρικές διαγνώσεις δεν δρίζουν την προσωπική ταυτότητα ενός ατόμου, ενώ οι ψυχιατρικές την δρίζουν. Ύπάρχει τεράστια διαφορά ανάμεσα στο να αποκαλέσουμε κάποιον «λευχαιμικό ποιητή» και «σχιζοφρενή ποιητή». Με άλλα λόγια, οι ψυχιατρικές διαγνώσεις προσδιορίζουν την προσωπική ταυτότητα με τον ίδιο τρόπο που οι διάφοροι έπιθετικοί προσδιορισμοί, όπως «υπαρξιστής», «Καντιανός», ή «γλωσσολόγος», προσδιορίζουν το ουσιαστικό «φιλόσοφος» και το πρόσωπο στο οποίο αυτό αναφέρεται.

Θά ήταν παράλογο για όποιονδήποτε, και ειδικώτερα για κείνον που μελετά τον άνθρωπο, να μη δώσει σημασία στον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι χρησιμοποιούν τη γλώσσα και άποκρίνονται σ' αυτήν. Οι φράσεις «ύστερική μητέρα» ή «παρανοϊκός γερουσιαστής», διαφέρουν ουσιαστικά από τις φράσεις «παχύσαρκη μητέρα» ή «διαθητικός γερουσιαστής». Ο Σάρτρ, και πάλι, έχει εξηγήσει αυτό το θέμα. «Ο δημοφιλής φίλος», γράφει, «παραδέχεται τα έλαττώματά του, αλλά αγωνίζεται μ' όλες του τις δυνάμεις ενάντια στην καταπιεστική άποψη πώς τα έλαττώματά του είναι η μοίρα του. Δεν θέλει ν' άφήσει: τους άλλους να τον θεωρούν πράγμα. Έχει μιὰ άσαφή αλλά

ισχυρή αίσθηση πώς ένας δημοφιλής δέν είναι δημοφιλής με τον ίδιο τρόπο που αυτό το τραπέζι είναι τραπέζι ή αυτός ο κοκκινόμαλλης είναι κοκκινόμαλλης». ¹⁴

Αυτόν ακριβώς τον ακρωτηριασμό, αυτή τη μετατροπή του προσώπου σε πράγμα επιβάλλει και ο νοσολόγος ψυχίατρος στο αντικείμενο της μελέτης του. Έτσι, σύμφωνα με τους ειδικούς, η σωστή ψυχιατρική μεταχείριση που αρμόζει σ' έναν «ασθενή» όπως ο ύπουργός άμύνης Φόρρεσταλ, είναι η μεταχείριση που γίνεται σε όλους τους ασθενείς — δηλαδή, η αντιμετώπισή του σαν ένα μη-άνθρωπινο αντικείμενο που φέρει κάποιο ψυχιατρικό χαρακτηρισμό. ¹⁵ Βέβαια, όταν ο «ασθενής» είναι εξέχουσα προσωπικότητας, κάτι τέτοιο είναι αδύνατο· αλλά η προτροπή σ' αυτό το είδος μεταχείρισης σημαίνει πάρα πολλά. Γιατί όταν ο «ασθενής» δεν έχει την κοινωνική δύναμη μιας εξέχουσας προσωπικότητας μπορεί να υποστεί, και υφίσταται, αυτή τη μεταχείριση. ¹⁶ Έτσι, όταν ένας γιατρός ψυχιατρικού ταξινομεί το νεοφερμένο ασθενή σαν παρανοϊκό σχιζοφρενή κάνει αυτό ακριβώς που περιγράφει ο Σάρτρ. Η διάγνωση, χαρακτηρίζοντας τον ασθενή, του επιβάλλει μια ελαττωματική ταυτότητα. Με τον τρόπο αυτό τον προσδιορίζει και καθορίζει τη συμπεριφορά των άλλων απέναντί του και τη δική του απέναντι στους άλλους. Ο νοσολόγος ψυχίατρος, λοιπόν, δεν περιγράφει μονάχα την υποτιθέμενη ασθένειά του, αλλά και προδιαγράφει τη μελλοντική του συμπεριφορά.

Με δυο λόγια, πρέπει να διαλέξουμε ανάμεσα σε δυο ριζικά διαφορετικές στάσεις απέναντι στην προσωπική συμπεριφορά. Πρώτο: η ανθρώπινη συμπεριφορά μπορεί να αντιμετωπίζεται σαν γεγονός, βασικά παρόμοιο με άλλα μη-άνθρωπινα γεγονότα· όπως π.χ. ένας αστρονόμος μπορεί να προβλέψει μια έκλειψη ήλιου, έτσι κι ένας έγκληματολόγος μπορεί να προβλέψει τις περιπτώσεις υποτροπής ανάμεσα στους αποφυλακισμένους. Μόλο που η αντιμετώπιση αυτή υποχρεώνει τον έρευντή να εξισώνει τους ανθρώπους με τα πράγματα, δεν στερείται έντελώς αξίας. Είναι ιδιαίτερα χρήσιμη για μερικά ειδη στατιστικών αναλύσεων και προβλέψεων πάνω στη συμπεριφορά.

Δεύτερο: η ανθρώπινη συμπεριφορά μπορεί να αντιμετωπίζεται σαν μοναδικό έπιτευγμα για το οποίο μόνον ο άνθρωπος είναι ικα-

νός. Η προσωπική συμπεριφορά βασίζεται στις ελεύθερες επιλογές ενός προσώπου — προσώπου που χρησιμοποιεί σημεία, ακολουθεί κανόνες και παίζει παιχνίδια — το οποίο ή δ ρ α σ η κατευθύνεται περισσότερο από τους μελλοντικούς του στόχους και λιγώτερο από τις παρελθούσες έμπειρίες του. Η άποψη αυτή ρίχνει ένα νέο φως στις προσπάθειες να προβλέψουμε τη συμπεριφορά του. Γιατί στο μέτρο που ο άνθρωπος είναι ελεύθερος να δράσει — δηλαδή ελεύθερος να επιλέξει ανάμεσα σε διαφορετικούς δρόμους δράσης — ή συμπεριφορά του είναι, και πρέπει να είναι, απρόβλεπτη: άλλωστε, αυτό ακριβώς σημαίνει ή λέξη «ελεύθερος». Οι προσπάθειες λοιπόν να προβλέψουμε την ανθρώπινη συμπεριφορά, είναι πολύ πιθανό να καταλήξουν σε προσπάθειες να την καταπιέσουμε.

VI

Όπου κι αν κωτάξουμε, θα βρούμε πλήθος στοιχείων που αποδεικνύουν πώς οι ψυχιατρικές διαγνώσεις μπορούν να χρησιμοποιηθούν, και χρησιμοποιούνται, σαν θρισίες: αποδίδουν στο να μειώσουν — και άρα να καταπιέσουν κοινωνικά — το πρόσωπο στο οποίο αποδίδονται. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το γκάλλοπ των ψυχιάτρων που διοργάνωσε το περιοδικό *Fact* στην προεκλογική περίοδο του 1964.

Στις 24 Ιουλίου 1964, μια έδομάδα άφóτου ο Γερουσιαστής Γκολντγουότερ πήρε το χρίσμα των Ρεπουμπλικάνων για την προεδρία, το *Fact* έστειλε ένα γράμμα σε όλους τους ψυχιάτρους των Ηνωμένων Πολιτειών (σύνολο 12.356) με την εξής έρώτηση: «Πιστεύετε πώς ο Μπάρρυ Γκολντγουότερ είναι ψυχολογικά ικανός να διατελέσει πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών;» Το έπεξηγηματικό κείμενο που ακολουθούσε την έρώτηση καθιστούσε σαφές πώς οι εκδότες του περιοδικού πίστευαν πώς δέν ήταν. ¹⁷

Το 20% περίπου των ψυχιάτρων που ρωτήθηκαν, ή ακριβέστερα 2.417, άπάντησαν. Οι δύο στους τρεις δέχονταν να δημοσιευτεί και το όνομά τους. Με 1.189 πρòς 657 ψήφους, οι ψυχίατροι άποφάνθηκαν πώς ο υποψήφιος των Ρεπουμπλικάνων ήταν ψυχολογικά άνίκανος για την προεδρία.

Ἡ πλειοψηφία διέγνωσε τὸν Γκολντγουώτερ ὡς ἄν πάσχοντα ἀπὸ παρανοϊκῆ σχιζοφρένεια ἢ κάτι παρόμοιο. Παραθέτω ἐδῶ μερικές χαρακτηριστικὲς ἀπαντήσεις: «Ὁ γεροῦσιαστὴς Γκολντγουώτερ μὴ δίνει τὴν ἐντύπωση τῆς παρανοϊκῆς προσωπικότητος ἢ σχιζοφρενοῦς παρανοϊκοῦ τύπου. . . μπορεί νὰ ἀποδειχτεῖ ἐπικίνδυνος». (Ἀπὸ ἄνώνυμο ψυχίατρο τοῦ «Κόρνελ Μέντικαλ Σέντερ» τῆς Νέας Ὑόρκης). «. . . Ὁ Γκολντγουώτερ εἶναι βασικὰ ἓνας παρανοϊκὸς σχιζοφρενὴς ποὺ ἐκδηλώνεται κατὰ διαστήματα». (Ἀπὸ ἄνώνυμο ψυχίατρο τῆς Βοστώνης).

Μιὰ ἄλλη ομάδα ψυχιάτρων εἶδε τὸν γεροῦσιαστὴ Γκολντγουώτερ ὡς ἄν δλοκληρωτικὸ ἠγέτη, τύπου Ναζὶ βασικὰ ἢ φασίστα. Μερικὰ δείγματα: «Ὁ Χίτλερ εἶχε τοὺς Ἑβραίους του, ὁ Γκολντγουώτερ ἔχει τοὺς νέγρους του». (Ἀπὸ ἄνώνυμο ψυχίατρο τοῦ Σάν Φραντσίσκο). «. . . Σᾶς συγγαίρω γιὰ τὴ προσπάθειά σας νὰ παρουσιάσετε στὸ κοινὸ μερικὰ οὐσιαστικὰ δεδομένα. Χαίρομαι νὰ γνωρίζω πὺς οἱ ψυχίατροι αὐτοῦ τοῦ ἔθνους δὲν θὰ κατηγορηθοῦν ἀργότερα ἂν ὁ Γκολντγουώτερ ἀποδειχτεῖ ἓνας νέος Χίτλερ.» (Ἀπὸ ἄνώνυμο ψυχίατρο τῆς Τοπέκα τοῦ Κάνσας).

Σὲ μιὰ τρίτη κατηγορία ἀπαντήσεων γίνονταν «διαγνώσεις» γιὰ ἄλλα γνωστὰ πρόσωπα, σύγχρονα ἢ ἱστορικά (π.χ. γιὰ τὸν Ἀβραὰμ Λίνκολν καὶ τὸν Θεόδωρο Ροῦσεβελτ). Ἐνας ψυχίατρος χαρακτήρισε τὸν συνοποψήφιο τοῦ Μπάρρυ Γκολντγουώτερ, τὸν Γουλιέλμο Μίλλερ, ἐξίσου ἐπιθετικὸ καὶ ἡμιπαρανοϊκὸ μὲ τὸν ἴδιο τὸν Γκολντγουώτερ. Ἄλλοι ἔκαναν ὑπαινιγμούς γιὰ τὶς ψυχιατρικὲς ἀνωμαλίες ἄλλων σύγχρονων προσώπων: «Δὲν μπορῶ νὰ πῶ τίποτα ὑπεύθυνα γιὰ τὸν Μπάρρυ Γκολντγουώτερ. Μπορῶ ὅμως νὰ πῶ γιὰ κάποιον ἀπ' τοὺς τελευταίους προέδρους μας καὶ τὴ γυναίκα του. Ἐκεῖνον τὸν παρακολουθοῦσε ψυχίατρος λίγο μόλις καιρὸ πρὶν ἀναλάβει τὰ καθήκοντά του, καὶ ἐκεῖνη πάσχει ἀκόμα ἀπὸ χρόνιο ἀλκοολισμό». (Ἀπὸ ἄνώνυμο ψυχίατρο τῆς Καλιφόρνια).

Τέλος, ὑπῆρχε καὶ μιὰ ομάδα ψυχιάτρων ποὺ ὑποστήριζαν τὸν Γκολντγουώτερ. Πολλοὶ ὅμως ἀπ' αὐτοὺς δὲν ἀρκοῦνταν νὰ τὸν ὑποστηρίξουν πολιτικά, ἀλλὰ προσπαθοῦσαν νὰ δυσφημήσουν τὸν Τζόνσον εἴτε ψυχιατρικὰ εἴτε προσωπικὰ. Παραδείγματα: «. . . Μήπως ἢ συμπεριφορὰ τοῦ κ. Τζόνσον πάνω στὸ αὐτοκίνητό του δὲν ἀποδεικνύει μιὰ ἔλλειψη κριτικῆς ἱκανότητος καὶ μιὰ ἀνευθυνότητα ἀρκε-

τὴ γιὰ τὴν παραπομπή του σὲ ψυχίατρο; Σέβομαι τὴ φήμη μου ὡς ψυχίατρο, ἀλλὰ εἶμαι πρόθυμος νὰ στοιχηματίσω πᾶν τὴν πὺς ὁ Μπάρρυ Γκολντγουώτερ εἶναι κατάλληλος — καὶ ἀπὸ ψυχιατρικὴ καὶ ἀπὸ κάθε ἄλλη ἄποψη, νὰ ὑπηρετήσῃ: ὡς πρόεδρος τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν». (Ἀπὸ ἓναν καθηγητὴ τῆς ψυχιατρικῆς στὴ Γεωργία).

Θάταν λάθος μας νὰ τ' ἀγνοήσουμε ὅλα αὐτὰ ὡς ἠλιθιότητες μερικῶν ψυχιάτρων, γιὰτὶ οἱ γνώμες αὐτὲς δείχνουν καθαρὰ τὴ βαθύτερη οὐσία τῆς ψυχιατρικῆς διάγνωσης ὡς κοινωνικῆς πράξης. Ὁ ψυχίατρος ἀποκαλύπτεται ἐδῶ στὸ βασικὸ κοινωνικὸ του ρόλο: νομιμοποιεῖ ἢ καταδικάζει τὶς ἐπιθυμίες καὶ τοὺς ρόλους τῶν ἄλλων. Ἔτσι, ὅταν ἓνας ψυχίατρος ἀποφαινεται πὺς ὁ Γκολντγουώτερ εἶναι ἀκατάλληλος γιὰ πρόεδρος, δὲν κάνει τίποτα ἀσυνηθιστό ἢ πράξη του εἶναι κακέκτυπο μιᾶς ἄλλης ἐντελῶς διαφορετικῆς ψυχιατρικῆς λειτουργίας. Εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἴδιο μὲ τὸ νὰ ἀποφανθεῖ πὺς κάποιος δὲν μπορεί νὰ δικαστεῖ λόγω ἀνευθυνότητος, ἓνας ἄλλος νὰ συντάξῃ μιὰ διαθήκη, ἓνας τρίτος νὰ δηγῆσῃ αὐτοκίνητο, ἓνας τέταρτος νὰ ὑπηρετήσῃ στὸ Εἰρηνευτικὸ Σῶμα. Σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς περιπτώσεις ὁ ψυχίατρος παίξει τὸ χαρακτηριστικὸ κοινωνικὸ του ρόλο: χαρακτηρίζει ἀθέμιτους τοὺς ρόλους ποὺ ἔχουν ἢ ἐπιθυμοῦν ὀρισμένοι: ἄνθρωποι. Βέβαια, μερικὲς φορές, οἱ ψυχίατροι κάνουν καὶ τὸ ἀντίθετο: νομιμοποιοῦν τοὺς ρόλους ἢ τὶς ἐπιθυμίες ὀρισμένων ἀνθρώπων — ὅταν λόγου χάρι ἀποφαινεται πὺς ὁ κατηγορούμενος εἶναι σὲ θέση νὰ δικαστεῖ, ὁ νεοσύλληκτος νὰ κάνει τὴ θητεία του, ἢ ὁ Ἀιχμάν νὰ ἐκτελεστεῖ. Ἡ ἐξουσία γιὰ τὴν καταδικὴ ἐνὸς ρόλου πρέπει νὰ ἐμπεριέχει καὶ τὴν ἐξουσία νομιμοποίησής του.

Μετὰ ἀπ' ὅλες αὐτὲς τὶς χρήσεις καὶ καταχρήσεις τῶν ψυχιατρικῶν διαγνώσεων, θὰ μπορούσε νὰ συμπεράνει κανεὶς πὺς δὲν σημαίνουν ἀπολύτως τίποτα. Ἀλλὰ αὐτὸ δὲν εἶναι ἀλήθεια. Ὑ π ἄ ρ - χ ο υ ν διαφορὲς στὸν τρόπο ποὺ εἶναι «φτιαγμένοι» οἱ ἄνθρωποι. Ὅταν οἱ ψυχίατροι ὀνομάζουν τοὺς ἀνθρώπους «παρανοϊκοὺς» ἢ «μανιοκαταδιωκτικοὺς», ἐννοοῦν πολλὲς φορές κάτι τόσο πραγματικὸ ὅσο τὸ μαῦρο δέρμα ἐνὸς νέγρου καὶ τὸ ἄσπρο δέρμα ἐνὸς λευκοῦ.

Τὸ θέμα δὲν εἶναι πὺς οἱ ψυχιατρικὲς διαγνώσεις δὲν σημαίνουν τίποτα, ἀλλὰ πὺς μποροῦν νὰ χρησιμοποιηθοῦν, καὶ πολλὲς φορές χρησιμοποιοῦνται, ὡς σημειολογικὰ ρόπαλα: τὸ τσάκισμα τῆς ὑπε-

ργιάνειας και της αξιοπρέπειας ενός ανθρώπου έχει γι' αυτόν το ίδιο, και ίσως χειρότερο, αποτέλεσμα με το τσάκισμα του κρανίου του. Η διαφορά είναι: πώς εκείνον που κραδαίνει ένα ρόπαλο τον βλέπουν όλοι σαν δημόσιο κίνδυνο, ενώ εκείνον που κραδαίνει μια ψυχιατρική διάγνωση δεν τον βλέπουν έτσι.

Είναι περίεργο που αυτή η συκοφαντική και δολοφονική της προσωπικότητας μέθοδος — που συχνά οδηγεί στην εξόντωση του θύματος — έχει διαφύγει της προσοχής για τόσο πολύ καιρό. Αναμφίβολα, ένας λόγος γι' αυτό είναι το ότι ασκείται από γιατρούς. Η φύση όμως μιας δήθεν ιατρικής διαδικασίας δεν προσδιορίζεται τόσο απ' αυτούς που την εκτελούν όσο από το κοινωνικό της πλαίσιο και τις πρακτικές της συνέπειες.

Ας πάρουμε την περίπτωση ενός ψυχιατρικά ενημερωμένου ατόμου που θέλοντας να κυνηγήσει πιά αποτελεσματικά και πιά ελεύθερα τους στόχους του, ζητά τη συμβουλή ενός ιδιωτικού ψυχιάτρου. Μπορεί να φτάσει μια στιγμή στη σχέση ψυχοθεραπευτή και πελάτη, όπου θα τους είναι χρήσιμο να ονομάσουν μερικές από τις τάσεις του τελευταίου «παρανοϊκές». Στην καλύτερη περίπτωση, η χρήση της γλώσσας θα αυξήσει την αυτογνωσία του στη χειρότερη, θα πληγώσει την αυτοεκτίμησή του.

Ας υποθέσουμε όμως, πώς κάποιος πηγαίνει τη γυναίκα του στον ψυχίατρο, επειδή, όπως λέει, είναι υπερβολικά ζηλιάρα: ή πώς ένας εισαγγελέας καλεί έναν ψυχίατρο να εξετάσει τον κατηγορούμενο, τον οποίο θεωρεί ανεύθυνο των πράξεών του ή πώς ο εκδότης μιας εφημερίδας ζητά από μια ομάδα ψυχιάτρων να αποφανθούν αν ο υποψήφιος για ένα δημόσιο αξίωμα είναι ψυχολογικά ικανός γι' αυτό. Τι θα συμβεί σ' αυτές τις περιπτώσεις αν ο ψυχίατρος χαρακτηρίσει τον καθένα απ' αυτούς «παρανοϊκό»; Η απάντηση είναι δολοφάνερη.

Αν ο γερουσιαστής Γκολντγουόιτερ μπορεί να διαγνωστεί σαν παρανοϊκός σχιζοφρενής, πράγμα που του προσδίδει αυτοκτονικές και ανθρωποκτονικές τάσεις — και είδαμε πόσο εύκολα, με πόση βεβαιότητα, και από πόσους ψυχιάτρους μπορεί να γίνει αυτό — τότε ποιά θα είναι η τύχη ενός μέσου πολίτη που του κάρφωσαν αυτή την ετικέτα; Πώς θα μπορέσει αυτός να γλυτώσει από το ψυχιατρείο — κρατικό ή ιδιωτικό, άστυκό ή ποινικό — όπου μπορεί να τον φυλα-

κίσουν μόνο και μόνο εξ αίτιας αυτής της διάγνωσης; Πώς μπορεί να διεκδικήσει το δικαίωμά του να δικάσεται, αφού η διάγνωση αυτή του τ' αφαιρεί; (Μια διάγνωση που δεν αποκλείεται να έχει γίνει από ψυχιάτρους που έχουν προσληφθεί και πληρωθεί από τους αντιπάλους του). Η απάντηση δυστυχώς είναι και πάλι ευνόητη.¹⁸

VII

Η ελαστικότητα της ανθρώπινης συμπεριφοράς σχεδόν δεν έχει όρια. Θεωρητικά ο άνθρωπος είναι ικανός να μάθει να μιλάει εκατοντάδες γλώσσες και να παίζει μια τεράστια ποικιλία ρόλων. Μια από τις λειτουργίες της παράδοσης και του πολιτισμού είναι να περιορίζει αυτή την τεράστια δυνατότητα ελευθερίας. Άμέσως μετά τη γέννησή του το παιδί εκτίθεται σε επιρροές που κατευθύνουν τις δυνατότητές του: αναγκαιάζουν την επίδοσή του σε ορισμένες μορφές συμπεριφοράς και ενθαρρύνουν την προσήλωσή του σε άλλες. Σαν μαλακός πηλός, η συμπεριφορά πλάθεται και διαμορφώνεται. Αυτό το βλέπουμε πολύ καλύτερα στους πρωτόγονους πολιτισμούς: ο άνδρας γίνεται κυνηγός και πολεμιστής ή γυναίκα, σύζυγος και μητέρα. Η συμπεριφορά τους προβλέπεται βέβαια πολύ εύκολα. Παρόμοιες διαδικασίες, λειτουργούν, όχι όμως τόσο ξεκάθαρα, και στους πιά αναπτυγμένους πολιτισμούς.

Η ανάγκη ταξινόμησης των συμπεριφορών και των ανθρώπων είναι μια σπουδαία ένδειξη αυτής της διαδικασίας. Όσοι όπως «γκαρσόνι», «πολεμιστής», «στενογράφος», «δικαστής», δεν ταξινομούν μονάχα επαγγέλματα καθορίζουν απαιτήσεις και ρόλους και, στο μέτρο που το κάνουν, επιβάλλουν καταναγκαστικά και τη συμπεριφορά και την κάνουν έτσι προβλέψιμη.

Στοιχεία για την στήριξη της άποψης αυτής μπορούμε να βρούμε σε πάρα πολλούς τομείς. Ένας απ' αυτούς είναι η καθημερινή γλώσσα. Ο όρος «συρταρώνω» είναι συνώνυμος με τον όρο «ταξινομώ», και σημαίνει πώς περιορίζω κάτι που μου διαφεύγει μέσα σ' ένα πολύ μικρό χώρο, όπου θα μπορεί εύκολα να εντοπίζεται. Υποστηρίζω λοιπόν, πώς μια από τις βασικές λειτουργίες της ταξινόμησης των ανθρώπων είναι αυτή ακριβώς: ο περιορισμός τους.

Οι άνθρωποι καταπιέζονται με δύο θεμελιώδεις τρόπους: σωματικά, με τη φυλακή, τὰ ψυχιατρεία κλπ. και συμβολικά, με τὰ επαγγέλματα, τούς κοινωνικούς ρόλους κλπ. Ο δεύτερος τύπος καταναγκασμού είναι πιδ συνηθισμένος στην καθημερινή πορεία τών κοινωνικών πραγμάτων κατά κανόνα, μόνον όταν ο συμβολικός, ή κοινωνικά ανεπίσημος, καταναγκασμός της συμπεριφοράς αποτυγχάνει ή αποδεικνύεται ανεπαρκής, καλείται σέ βοήθεια ο σωματικός, ή κοινωνικά επίσημος καταναγκασμός.

Ας δοῦμε πώς δουλεύει αυτή ή διαδικασία τού ανεπίσημου, τού συμβολικού, καταναγκασμού. Ένα εξαιρετικό παράδειγμα μās τὸ δίγει ο στρατός. Υπάρχει μιὰ ομάδα ανθρώπων — θα τούς ονομάζω «άξιωματικούς κατατάξεως» — πού ή δουλειά τους είναι: να αναθέτουν σέ κάθε νεοσύλληκτο μιὰ ειδική ύπηρεσία, όπως παπās, μάγειρας, χειριστής, μηχανικός. Μ' αυτό τὸ τρόπο κάθε άνθρωπος φυλακίζεται σ' ένα ρόλο. Αν μείνει κλειδωμένος σ' αυτό τὸ συρτάρι και αποδειξει, παίζοντας τὸ ρόλο του τέλεια, πώς πράγματι ανήκει σ' αυτό, θα ἀμειφθεῖ αν προσπαθήσει να ξεφύγει, είτε παίζοντας άσχημα, είτε θάζοντάς το στα πόδια, θα τιμωρηθεῖ. Έτσι και μετε, οί άξιωματικοί κατατάξεως τής καθημερινής ζωής, ταξινομούμε και εξουσιάζουμε τήν προσωπική συμπεριφορά.

Μπορεί να υποστηρίξουν μερικοί πώς αυτό ισχύει μονάχα σὸ στρατό. Είναι αλήθεια πώς στήν κοινωνία τών πολιτῶν τὸ συρτάρι δεν γίνεται τόσο ωμά. Πάντως, γίνεται. Ο ρόλος τού άξιωματικού κατατάξεως, πού σὸ στρατό ανατίθεται σέ λίγα μόνον άτομα, έδω αναλαμβάνεται από τὸ σύνολο τής κοινωνίας. Η ανάγκη να αναλάβει κανείς συγκεκριμένους ρόλους — να διαλέξει τὸ τάδε ή δεῖνα επάγγελμα, να παντρευτεῖ ή να μείνει έργένης — επιβάλλεται καταπιεστικά σὸ άτομο από τὸ θάρος τής «κοινής γνώμης». Ο καθένας πρέπει να είναι «κάτι». Μόνο ένα πράγμα δεν επιτρέπεται: να είναι: α τ α ξ ι ν ό μ η τ ο ς .

Ο άνθρωπος πού είναι πολὺ εκλεκτικός στις επιλογές του και τή συμπεριφορά του, και δεν χωράει σέ κανένα από τὰ συρτάρια τής κοινωνίας, γίνεται αντικείμενο ύποψίας και έχθρότητας. Άρνούμενος να συμμορφωθεῖ μ' ένα κλισέ, παραμένει άτομο. Άλλά όσο κι αν μās άρέσει: ο άτομισμός σάν άφηρημένη ήθική ιδέα, τὰ άτομα δεν μās πολυαρέσουν. Κι αυτό γιατί μās μπέρδεύουν: δεν μπορούμε να κα-

ταλάβουμε τή συμπεριφορά τους και, πράγμα ακόμα χειρότερο, δεν μπορούμε να τή προβλέψουμε. Τὸ άτομο θεωρεῖται πολὺ συχνά μιὰ άπειλή για τούς άλλους.

VIII

Ο ρόλος πού έχει ο κρατικός ψυχίατρος στήν κοινωνία, είναι πρόμοιος με τὸ ρόλο τού άξιωματικού κατατάξεως σὸ στρατό. Η δουλειά του, σὸ κρατικό ψυχιατρείο, είναι να κατατάσει τούς ανθρώπους πού τὸ φέρνουν. Ο ψυχίατρος αυτός έχει ένα πρακτικό πρόβλημα: πρέπει να ξέρει πώς θα συμπεριφερθούν οί διάφοροι «άσθενείς» μέσα σὸ ψυχιατρείο κι ακόμα, ποιὰ «θεραπεία» πρέπει να εφαρμοστεῖ σ' αυτούς, για να επιφέρει ορισμένες αλλαγές στή συμπεριφορά τους. Αυτό πού δεν μπορεί να υποφέρει — κι αυτό πρέπει να τὸ δάλουμε καλά σὸ μυαλό μας — είναι ή άδευαιότητα. Η ύποτιθέμενη διάγνωση για τὸν άσθενή είναι μιὰ καλυμμένη, ή και άκάλυπτη μερικέσ φορές, πρόγνωση.

Όπως είδαμε, συνήθως προσδιορίζουμε και κατατάσσουμε τήν προσωπική συμπεριφορά για να μπορούμε να τήν προβλέψουμε. Καλῶς έχόντων τών πραγμάτων, αυτή ή διαδικασία συρταροποίησης τής συμπεριφοράς είναι τόσο γερὰ θεμελιωμένη και δουλεύει τόσο άθόρυβα, πού δεν τήν καταλαβαίνουμε καθόλου. Μόνον όταν καταρρέει: τήν αντιλαμβάνομαστε. Άλλά και πάλι, ή αντίληψή μας αυτή είναι στιγμιαία: δεν προφταίνουμε να δοῦμε τὸ πρόβλημα, κι άμέσως τὸ καλύπτουμε δημιουργώντας μιὰ νέα τάξη συμπεριφορῶν — τήν τάξη πού είναι γνωστή με τὸ όνομα: ψυχικές παθήσεις. Ας δοῦμε τώρα πώς γίνεται αυτό.

Όταν οί άνθρωποι παίζουν τούς κοινωνικούς τούς ρόλους σωστά — με άλλα λόγια, όταν οί κοινωνικές απαιτήσεις ικανοποιούνται εντελῶς — ή συμπεριφορά τους θεωρεῖται φυσιολογική. Αν και είναι αυτόνοτο, πρέπει να τονιστεῖ: τὸ γκαρσόνι πρέπει να σερβίρει τούς πελάτες, ή δακτυλογράφος πρέπει να δακτυλογραφεῖ, ο πατέρας πρέπει να τρέφει τήν οίκογένεια, ή μητέρα πρέπει να μαγειρέδει, να ράβει και να φροντίζει τὰ παιδιά. Τὰ κλασικά συστήματα ψυχιατρικής νοσολογίας δεν άσχολοῦνταν καθόλου μ' αυτούς τούς ανθρώπους, έφόσον έμεναν άδιαμαρτύρητα φυλακισμένοι μέσα στα κοινωνικά κε-

λιά τους· ή, όπως λέμε για τους νέγρους, «δσον καιρό «ήξεραν πια ήταν ή θέση τους». 'Αλλ' όταν τὰ πρόσωπα αυτά τὸ ξεσκασαν ἀπ' τὴ «φυλακή» καὶ διεκδίκησαν τὴν ἐλευθερία τους, τράδηξαν τὴν προσοχή τῶν ψυχιάτρων.

Μ' αὐτὸ τὸ τρόπο βλέπουν ὁ ένας τὸν ἄλλον — ἀν θέλετε νὰ μιλήσουμε μὲ δρους ἀνθρώπινους καὶ ὄχι ψυχιατρικούς— τὸ ἄτομο, δηλ. ὁ ὑποπτος γιὰ ψυχοπάθεια, καὶ ὁ ψυχίατρος ποὺ θὰ κάνει τὴ διάγνωση του.

Τὸ γκαρσόνι ἀρνείται νὰ ἐξυπηρετήσει τοὺς πελάτες. Κάθεται στὸ βᾶθος τοῦ καφενείου καὶ μουτζουρώνει ἀσταμάτητα διάφορα χαρτιά. Ὅταν τὸ ρωτοῦν τί κάνει, ἢ μορφάζει συγκαταβατικά καὶ δὲν δίνει ἀπάντηση, ἢ ἐμπιστεύεται στοὺς φίλους του πὼς γράφει μιὰ φιλοσοφικὴ διατριβὴ ποὺ θὰ σώσει τὸν κόσμο. Καταφθάνει ἢ ἀστυνομία καὶ τὸν πάει στὸ ψυχιατρεῖο.

Ἡ μητέρα παρουσιάζει διαφορετικὴ εἰκόνα. Κάθεται καὶ κλαίει ἀπελπισμένα. Πότε-πότε, ἀρχίζει νὰ περπατάει πάνω κάτω καὶ νὰ λέει πὼς δὲν εἶναι ἄξια νὰ ζεῖ. Ὁ ἄντρας τῆς τὴν πηγαίνει σ' ἕνα γιαντρί, ὁ ὁποῖος τὴν κλίνει στὸ ψυχιατρεῖο. Λίγες μέρες ἀργότερα, ψιθυρίζει στ' αὐτὴ μιὰς νοσοκόμας πὼς εἶναι ἡ Παναγία.

Παράθεσα αὐτὰ τὰ σκίτσα «ψυχιατρικῶν περιπτώσεων» γιὰ νὰ δείξω πὼς οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ χαρακτηρίζονται «ψυχοπαθεῖς», ἐπειδὴ συμπεριφέρονται μὲ τρόπους ποὺ οἱ ἄλλοι δὲν θὰ περίμεναν ἀπ' αὐτοὺς. Μποροῦμε νὰ δοῦμε τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς σάν ἄτομα ποὺ πέταξαν ἕνα κοινωνικὸ κλισεὶ γιὰ νὰ τοποθετήσουν ἕνα ἄλλο· σάν τὸν φυλακισμένο ποὺ σκάβει ἕνα τούνελ γιὰ νὰ δραπετεύσει καὶ ἐγκαταλείνει τελικὰ σ' ἕνα ἄλλο κελλί. Μὲ ἄλλα λόγια, ὁ «ψυχοπαθὴς» εἶναι κάποιος ποὺ δὲν μπορεῖ, ἢ δὲν θέλει, νὰ ἀναλάβει ἕνα καθιερωμένο κοινωνικὸ ρόλο. Αὐτὸ ἀπαγορεύεται στὸν πολιτισμὸ μᾶς — ὅπως ἄλλωστε καὶ σὲ ὅποιονδήποτε ἄλλο πολιτισμὸ. Σ' ἕνα μὴ ταξινομημένο ἄνθρωπο, ἢ συμπεριφορὰ εἶναι ἀπρόβλεπτη καὶ ἀκατανόητη, καὶ συνενεπῶς, μιὰ ἀπειλή γιὰ τὰ ὑπόλοιπα μέλη τῆς κοινωνίας.

Γι' αὐτὸ κι ὅσοι διαλέγουν αὐτὸ τὸ δρόμο τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας, τὸ πληρώνουν πολὺ ἀκριβὰ: ἀν καὶ καταφέρνουν νὰ ξεφύγουν ἀπὸ τὰ συγκεκριμένα κελλιά τους, δὲν μένουν πολὺ καιρὸ ἐλεύθεροι. Τοὺς ξαναφυλακίζουν ἀμέσως, πρῶτα συμβολικά — κατατάσσοντάς τους στοὺς ψυχοπαθεῖς — καὶ μετὰ πραγματικά — φέροντάς

τους στὸν ψυχίατρο γιὰ νὰ ὑποβληθοῦν στὴ διαδικασία τῶν τυπικῶν ψυχιατρικῶν ἀποφάσεων καὶ νὰ τεθοῦν ὑπὸ ψυχιατρικὴ κράτηση.

Τί μπορεί νὰ κάνει ὁ ψυχίατρος όταν ἐρχεται ἀντιμέτωπος μὲ τέτλια πρόσωπα; Ὅπως ἀρμόζει σ' ἕναν καλὸ ἀξιωματικὸ κατατάξεως, τοὺς ταξινομεῖ. Ἄλλους τοὺς λέει «σχιζοφρενεῖς», ἄλλους «μανιοκαταθληπτικούς», ἄλλους «ὕστερικούς», κλπ. Ὁ κύριος σκοπὸς αὐτοῦ τοῦ εἶδους ψυχιατρικῆς ταξινόμησης εἶναι στρατηγικός· ἀποβλέπει στὸ νὰ ξεχωρίσει: (α) αὐτοὺς ποὺ χρειάζονται ἢ ἀφήνονται νὰ μποῦν στὸ ψυχιατρεῖο ἀπὸ κείνους ποὺ δὲν χρειάζονται καὶ δὲν ἀφήνονται νὰ μποῦν καὶ (β) αὐτοὺς ποὺ εἶναι πρόθυμοι καὶ ἱκανοὶ νὰ συνεργαστοῦν μὲ τὴ διεύθυνση τοῦ ἰδρύματος ἀπὸ κείνους ποὺ δὲν εἶναι. Πράγματι, αὐτὸ τὸ εἶδος ταξινόμησης ἐξυπηρετεῖ ἀποκλειστικά τὰ συμφέροντα τῶν ψυχιάτρων. Δὲν βοηθᾷ τοὺς ἀσθενεῖς, οὔτε ἄλλωστε ἔχει τέτλια πρόθεση. Κι αὐτὸ δὲν ὀφείλεται σὲ κάποιον ἠθικὸ ἐλάττωμα τοῦ ψυχιάτρου, ἀλλὰ μᾶλλον στὴν ἴδια τὴν κατάσταση: δὲν μπορεί νὰ εἶναι κανεὶς ἀξιωματικὸς κατατάξεως καὶ νὰ μὴν κατατάσσει. Ὁ ψυχίατρος ποὺ ἔχει ἀναλάβει αὐτὸ τὸ ρόλο μοιάζει μὲ τὸν δικαστή: ἢ θὰ βγάλει ἀπόφαση, ἢ θὰ ἐγκαταλείψει τὸ ρόλο του.

Σάν ἀξιωματικὸς κατατάξεως, ὁ ψυχίατρος ἐκπληρώνει σημαντικὲς λειτουργίες τόσο γιὰ τὸ ψυχιατρεῖο ὅσο καὶ γιὰ τὴν κοινωνία ποὺ ὑπηρετεῖ. Πῶτ' ἀπ' ὅλα νομιμοποιεῖ τὸ ἴδρυμα ὀρίζοντάς το σάν «ψυχιατρεῖο» μὲς στὸ ὅποιο κλείνονται μονάχα ψυχοπαθῆ ἄτομα. Οἱ ψυχίατροι ἰσχυρίζονται συχνὰ πὼς δὲν ὑπάρχουν «φυσιολογικοὶ» ἄνθρωποι στὰ ψυχιατρεῖα. Κι ἐπὶ πλέον, τὸ κοινὸ θέλει νὰ εἶναι ἡσυχὸ πὼς κανεὶς ποτὲ δὲν «μπαουλιάζεται» σ' ἕνα τέτιο ἴδρυμα. Ἐνας δικαστὴς στὸ Σικάγο ἔκανε τὴν ἐξῆς παρατήρηση: «Αὐτὸ εἶναι τὸ μόνον δικαστήριον ὅπου ὁ κατηγορούμενος κερδίζει πάντα. Ἄν ἀφεθεῖ ἐλεύθερος σημαίνει πὼς εἶναι ἐντάξει. Ἄν κρατηθεῖ, θὰ κρατηθεῖ γιὰ τὸ καλὸ του». 19.

Ἡ διαφορά στὸν τρόπο ποὺ ἀντιμετωπίζουμε μιὰ κρίση τῆς νομικῆς ἐνοχῆς καὶ τῆς ψυχικῆς πάθησης εἶναι πολὺ ἀποκαλυπτικὴ. Σὲ μιὰ ποινικὴ δίκη, τὸ ρόλο τοῦ ἀξιωματικοῦ κατατάξεως τὸν παίξουν οἱ ἑνορκοὶ: ἀποφασίζουν ποῖος πρέπει νὰ ἀφεθεῖ ἐλεύθερος καὶ ποῖος νὰ φυλακιστεῖ. Ἄν ὁ κατηγορούμενος βρεθεῖ ἑνοχος, θὰ κλειστεῖ στὴ φυλακὴ. Εἶναι λοιπὸν σαφὲς πὼς ὁ φυλακισμένος εἶναι ἄνθρωπος ποὺ βρέθηκε ἑνοχος ἐγκλήματος. Κι εἶναι ἐπίσης σαφὲς πὼς αὐτὴ ἡ «διά-

γνωση» είναι: μιὰ ἀνθρώπινη κρίση καὶ ὄχι ἓνα φυσικό φαινόμενο. Μία κρίση ὅμως, ὑπόκειται σὲ πλάνη· ξέροντάς το αὐτό, ὁ νόμος φροντίζει ἐπιμελῶς νὰ ἔχει φύλακες πού νὰ βρίσκουν καὶ νὰ διορθώνουν τέτοιες πλάνες.

Ἀντίστροφα, ὑπάρχει μιὰ φοβερὴ τάση σήμερα νὰ θεωρεῖται ἡ ψυχοπάθεια ὡς ἄν γεγονός καὶ ὄχι ὡς κρίση. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ ἰσχυρισμὸς πὼς δὲν ὑπάρχουν νορμάλ ἄνθρωποι στὰ ψυχιατρεῖα δὲν μοιάζει μὲ τὴν παρατήρηση πὼς δὲν ὑπάρχουν ἄθωοι στὶς φυλακές. Συγγενεῖς πολὺ περισσότερο μὲ τὴ διαδεδομένη πὼς δὲν ὑπάρχουν πίνακες Γάλλων ἱμπερессиονιστῶν στοὺς ζωολογικοὺς κήπους: τὰ ἀντικείμενα πού συγκεντρώνονται καὶ ταξινομοῦνται στοὺς ζωολογικοὺς κήπους εἶναι, ἔξ ὀρισμοῦ, ζῶα — ὄχι πίνακες. Αὐτὸ πού θέλω νὰ πῶ εἶναι πὼς σ τὴ ν ψυχιατρική, ἡ πράξη τῆς ταξινόμησης λειτουργεῖ σὰν ὀρισμὸς κοινωνικῆς πραγματικότητας. Συνεπῶς, κανένας ἐγκλειστος ψυχιατρείου δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι «φυσιολογικός» ἂφοῦ αὐτὸς ἀκριβῶς ὁ ἐγκλεισμός του τὸν προσδιορίζει ὡς «ψυχοπαθῆ». Αὐτὸ εἶναι: σὰ νὰ λέμε πὼς ἂν δοῦμε ἓνα πίνακα τοῦ Ρενουάρ σ' ἓνα κλουβὶ ζωολογικοῦ κήπου, δὲν μπορεῖ παρά νὰ εἶναι ζῷο. Ἐχοντας ὀρίσει: κάθε ἀντικείμενο πού τοποθετεῖται σὲ τέτοια κλουβιά ὡς ζῷο, εἶναι ἀδύνατον νὰ ὀδηγηθοῦμε σὲ ἄλλο συμπέρασμα.

Βέβαια, δὲν εἶναι τυχαῖο τὸ ὅτι δὶα τὰ μεγάλα ὀνόματα τῆς ψυχιατρικῆς, ἐκτὸς τοῦ Φρόυντ καὶ τοῦ Ἄντλερ, ἀνήκουν σὲ πρόσωπα πού ἐργάστηκαν σὲ κρατικὰ ψυχιατρεῖα ἢ ἄλλα παρεμφερῆ ἰδρύματα. Πράγματι, ὁ Κόλλε παρατηρεῖ μὲ καμάρι πὼς «ἡ σύγχρονη ψυχιατρικὴ ἔχει τίς ρίζες τῆς στὴ κρατικὴ ψυχιατρικὴ . . . ὁ Κραίπελιν καθὼς καὶ ἄλλοι εἰδικευμένοι ψυχίατροι τοῦ 19ου αἰῶνα εἶχαν μαθητεύσει: σὲ ἰδρύματα γιὰ τρελοῦς. . . ».20

Οἱ ἄλυσσιδες πού ὁ Πίνελ ἔβγαλε ἀπ' τοὺς τρελοῦς, τοὺς ξαναφορέθηκαν ἀπὸ τοὺς μεγάλους νοσολόγους ψυχιάτρους. Βέβαια, οἱ νέες ἄλυσσιδες ἦσαν φτιαγμένες σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους τῆς υγιεινῆς καὶ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ: δὲν ἦταν ἀπὸ σίδηρο ἀλλὰ ἀπὸ λέξεις: ὁ σκοπὸς τους δὲν ἦταν νὰ δέσουν ἀλλὰ νὰ θεραπεύσουν. Ἀλλά, ὅπως εἶπε πρὶν ἀπὸ ἓνα αἰῶνα ὁ Ἔμερσον: «Μᾶς σκοτώνουν λέξεις. Μᾶς πνίγουν, μᾶς ἀπαγχονίζουν, μᾶς διαμελλίζουν λεξικά. . . Φαίνεται πὼς

εἶναι ἀνάγκη, γιὰ νὰ ξαναδοροῦν οἱ ἄνθρωποι τὴν υγεία τους, ἡ σημερινὴ ἐποχὴ τῶν λέξεων ν' ἀκολουθηθεῖ ἀπὸ μιὰ ἐποχὴ σιωπῆς, ὅπου οἱ ἄνθρωποι θὰ μιλοῦν πιά μόνο μὲ πράξεις».21

Ἄν καὶ ἡ διάγνωση τοῦ Ἔμερσον ἦταν ἐπιτυχῆς, ἡ πρόγνωση του δὲν θὰ μπορούσε νὰ εἶναι πιδ ἀνεπιτυχῆς. Πίστευε πὼς ἡ σημερινὴ ἀσθένεια πού διέγνωσε πλησίαζε στὸ κρίσιμο σῆμαί της, καὶ πὼς ὁ ἀσθενὴς ἔμπαινε πιά στὸ στάδιο τῆς ἀνάρρωσης· ἀλλὰ στὴν πραγματικότητα, αὐτὸ πού εἶδε ἦταν μιὰ ἐλαφρὰ ἀδιαθεσία πού δὲν ἔφτασε στὸ ἐπιδημικὸ στάδιο παρά 100 χρόνια ἀργότερα. Τὸν καιρὸ τοῦ Ἔμερσον, ἡ πραγματικὴ ἐκπόρνευση τῆς γλώσσας καὶ ἡ τοποθέτησή της στὴν ὑπηρεσία τῆς ὑποδούλωσης τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἀνῆκε οὔτε στὸ παρελθόν οὔτε στὸ παρόν, ἀλλὰ στὸ μέλλον.

IX

ὑποστήριξα πὼς ἡ ταξινόμηση τῆς συμπεριφορᾶς ἐνὸς ἄλλου ἀνθρώπου εἶναι συνήθως ἓνα μέσο καταπίεσής του. Αὐτὸ ἰσχύει ἰδιαίτερα στὴν ψυχιατρικὴ ταξινόμηση τῆς ὁποίας ὁ πατροπαράδοτος σκοπὸς εἶναι ἡ νομιμοποίηση τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου πού ἀσκεῖται στοὺς λεγόμενους ψυχοπαθεῖς. Πάντως, ὅταν ἓνας ἄνθρωπος θέλει νὰ καταπιέσει ἓναν ἄλλον, πρέπει νὰ ἔχει καὶ τὴ δύναμη νὰ τὸ κάνει. Ἄν αὐτὰ πού εἶπα γιὰ τὴν ψυχιατρικὴ ταξινόμηση ἀληθεύουν, τότε ἡ ταξινόμηση αὐτὴ θάπρεπε νὰ ἐφαρμόζεται πολὺ πιδ συχνὰ στοὺς φτωχοὺς καὶ ἀνυπεράσπιστους παρά στοὺς πλούσιους καὶ ἰσχυροὺς. Καὶ πράγματι αὐτὸ ἀκριβῶς συμβαίνει.

Στὴν κοινωνία μας ὑπάρχουν δύο ἐτικέτες πού μποροῦν νὰ φορεθοῦν στοὺς ἀνθρώπους παρά τὴ θέλησή τους: τὸ ἐγκλημα καὶ ἡ ψυχοπάθεια. Οἱ δύο αὐτὲς κατηγορίες δὲν εἶναι ὡς ἐκεῖνες στὶς ὁποῖες ἂν θέλει νὰ ἀνῆκει κανεὶς πρέπει νὰ τὸ ζητήσει, ἢ ἂν δὲν θέλει, μπορεῖ νὰ τὸ ἀρνηθεῖ. Καὶ εἶναι ἀλήθεια πὼς τὸ ποσοστὸ ἐγκληματικότητας καὶ ψυχοπάθειας εἶναι πολὺ ὑψηλὸ στὶς κατώτερες τάξεις καὶ πολὺ χαμηλὸ στὶς ἀνώτερες. Ὑπάρχει ἓνα κοινωνικὸ ρητὸ πού λέει: ὅποιος κλέβει πέντε δολλάρια εἶναι κλέφτης, ἀλλ' ὅποιος κλέβει πέντε ἑκατομμύρια εἶναι ἐπιχειρηματίας. Καὶ ὁ λόγος εἶναι εὐνόητος: εἶναι πολὺ πιδ εὐκόλο νὰ στριμώξεις τὸ λωποδύτακο παρά τὸν ἰσχυρὸ ἐ-

παιρηματία. Τὸ ἴδιο συμβαίνει: καὶ μὲ τίς ἀνθρώπινες ἐκείνες περιπτώσεις πού ὀνομάζουμε ψυχοπάθειες. Τὸ ἴδιο πρόβλημα πού στέλνει τὴν κυρία στὸ Ρένο, τὴ φτωχιά θὰ τὴ στείλει πιθανώτατα στὸ κρατικὸ ψυχιατρεῖο. Ὅταν ὁ χασάπης, ὁ ψωμάς, ὁ κηροπλάστης, πιστεύει πὼς τὸν καταδιώκουν οἱ κομμουνιστές, τὸν στέλνουν στὸ ψυχιατρεῖο· ὅταν ὁ ὑπουργὸς ἀμύνης πιστεύει τὸ ἴδιο πράγμα, ποὺς θὰ πάει νὰ τὸν συλλάβει; Τὰ παραδείγματα αὐτὰ δείχνουν πὼς ἡ ψυχιατρικὴ διάγνωση γιὰ ἕναν ἄνθρωπο ὑποδηλώνει καταπίεση. Ἄλλὰ πὼς νὰ μπορέσει ὁ ἀδύναμος νὰ καταπιέσει τὸν δυνατὸ;

Πολλές ἀπ' αὐτὲς τίς ἰδέες δὲν ἀκούγονται γιὰ πρώτη φορὰ. Ὁ Σάρτρ π.χ. ἔχει ἐκφράσει, καὶ στὰ γραφτὰ του ἀλλὰ καὶ στὴ ζωὴ του, τὴν ἀποψη πὼς κατατάσσοντας ἕναν ἄνθρωπο τὸν καταπιέζουμε. Παρατήρησε πὼς ἡ βασικὴ διαφορὰ ἀνάμεσα σ' ἕνα πρόσωπο καὶ ἕνα πράγμα, εἶναι πὼς τὸ πράγμα δὲν ἀντιδρᾷ στὴ στάση πού ἔχουμε ἀπέναντί του, ἐνῶ τὸ πρόσωπο ἀντιδρᾷ. «Δὲν εἶναι σωστὸ νὰ θεωροῦμε», γράφει, «πὼς τὸ Id εἶναι. . . πράγμα σύμφωνα μὲ τίς ὑποθέσεις τοῦ ψυχαναλυτῆ, γιατί τὸ πράγμα δὲν ἐπηρέάζεται ἀπὸ τίς προβλέψεις πού κάνουμε γι' αὐτό, ἐνῶ ἀντίθετα τὸ Id εἶναι πολὺ εὐαίσθητο σ' αὐτὲς ὅταν πλησιάζουμε τὴν ἀλήθεια».22

Τονίζοντας τὴν «τελετουργικὴ» φύση τῶν λεγόμενων κοινωνικῶν ρόλων, ὁ Σάρτρ, λέει ἐπίσης πὼς ὁ ρόλος εἶναι ἕνας θεμελιώδης περιορισμὸς τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας: «Ἔχουν ληφθεῖ τόσα μέτρα γιὰ νὰ φυλακίζεται ὁ ἄνθρωπος μέσα σ' αὐτὸ πού εἶναι, λὲς καὶ μᾶς κατατρέχει ἕνας μόνιμος φόβος μήπως δραπετεύσει, μήπως τὸ σκάσει καὶ ξεφύγει ἀπ' τὴν κοινωνικὴ του θέση».23 Ἴσως ὁ φόβος μας αὐτὸς νὰ μὴν ἐκφράζει τόσο τὴν ἀνησυχία μας γι' αὐτὸν πού θὰ ξεφύγει ἀπὸ τὴ θέση του, ἀλλὰ τὸν τρόμο μας πὼς ἂν ξεφύγει δὲν θὰ μπορούμε πιά νὰ τὸν κατατάξουμε. Ἡ ἀπώλεια τῆς ταυτότητας ὑποτίθεται πὼς εἶναι ἀπειλὴ μονάχα γιὰ κείνον πού τὴν χάνει. Ἄλλὰ εἶναι ἐπίσης ἀπειλὴ καὶ γι' αὐτοὺς πού παρακολουθοῦν τὸ φαινόμενο: ἔχουν ἀπέναντί τους ἕναν ἦθοποιὸ ὁ ὁποῖος παίζει ἕναν ρόλο πού δὲν καταλαβαίνουν σ' ἕνα ἔργο πού δὲν μποροῦν νὰ προσδιορίσουν. Στὸ σημεῖο αὐτό, τὸ ἀκροατήριον πανικοβάλλεται: συλλαμβάνει τὸν ἦθοποιό, κηρύσσει τὸ ρόλο του παράνομο καὶ τὸν φυλακίζει σ' ἕνα ψυχιατρεῖο ὡς τὴν ὥρα πού θὰ δεχτεῖ νὰ παίζει ρόλους γνωστὸς στὸ κοινό.

Κατ' ἀρχήν, ὁποιοσδήποτε καθορισμένος ρόλος, καὶ ὄχι μόνο αὐτὸς τοῦ ψυχοπαθοῦς, μπορεῖ νὰ ἐκληφθεῖ ὡς καταπίεση. Ἀκόμα καὶ ὁ ρόλος τοῦ Νομπελίστα! Αὐτὸς ἦταν, ὅπως νομίζω, ὁ λόγος πού ἔκανε τὸν Σάρτρ νὰ ἀρνηθεῖ τὸ Νόμπελ. «Δὲν εὐθυγραμμίζομαι μὲ τὴ γνώμη πού ὁποιοσδήποτε μπορεῖ νὰ ἔχει γιὰ μένα», εἶπε στὸν ἀνταποκριτὴ τοῦ «Λάιφ». «Οἱ ἄνθρωποι μπορεῖ νὰ μὲ θεωροῦν ἰδιοφυῆ, πορνογράφου, κομμουνιστῆ, ἀστό, ἢ ὅ,τι ἄλλο θέλουν. Ἐγὼ πιστεύω ἄλλα».24 Κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Σάρτρ λοιπὸν, ὁποιαδήποτε κατάταξη ἐνὸς ἀνθρώπου πού γίνεται χωρὶς τὴ συγκατάθεσή του, ἀποτελεῖ παραβίαση τῆς προσωπικῆς ἀκεραιότητος τοῦ ἀτόμου, ὅπως ἀκριβῶς καὶ μιὰ χειρουργικὴ ἐπέμβαση χωρὶς τὴ συγκατάθεσή του, ἀποτελεῖ παραβίαση τῆς σωματικῆς του ἀκεραιότητος.

Ὁ ἐγκλεισμὸς ἐνὸς ἀνθρώπου σὲ μιὰ κατηγορία, ἢ ἡ διάγνωση πὼς εἶναι αὐτὸ ἢ ἐκεῖνο τὸ εἶδος ἀνθρώπου, ἀντιμετωπίζεται ἐδῶ ὡς στοιχειώδης στέρηση τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας. Καί, φυσικά, αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι. Ἄλλ' οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι θρῖσκουν πολὺ βαρεῖά τὴν ἐλευθερία. Καταφεύγουν λοιπὸν στὴν σιγουριά μᾶς κ α θ ο ρ ι σ μ ἔ ν η ς τ α υ τ ὅ τ η τ α ς .

Ἄλλὰ καὶ ὁ Σάρτρ ἔχει κάποια ταυτότητα: τὴν ταυτότητα τοῦ τολμηροῦ στοχαστῆ, γιὰ τὸν ὁποῖο τίποτα δὲν εἶναι ἀσύλληπτο. Τὸ δηλώνει αὐτὸ μὲ λόγια πού μοιάζουν πολὺ μὲ τοῦ Φρόντ. «Δὲν εἶμαι, ὅπως εἶπαν, πεσσιμιστής, εἶμαι κάποιος πού προσπάθησε νὰ κάνει τοὺς ἀνθρώπους νὰ δοῦν πῶς καθαρά τὸν ἑαυτὸ τους, καὶ γι' αὐτὸ ἀκριβῶς μὲ ἀντιπαθεῖν. Οἱ ἄνθρωποι μὲ φοβοῦνται. Μπορῶ νὰ πῶ πὼς οἱ περισσότεροι ἔτρεμαν πάντα νὰ σκεφτοῦν. Ὁ Σταντάλ, στὸν καιρὸ του, ἔγραψε: «κάθε σωστὴ σκέψη εἶναι προσδλητικὴ». Αὐτὸ εἶναι ἀκόμα πολὺ ἀληθινό».25

Αὐτὸ πού ὑπονοεῖται ἐδῶ μὲ τὴ «σωστὴ σκέψη» εἶναι ἡ ἀρνηση προσαρμογῆς στὶς συμβατικὲς κατηγορίες. Ὁ Σάρτρ θέλει, ὅπως καὶ ὁ Φρόντ πρὶν ἀπ' αὐτόν, νὰ τοποθετήσῃ τὸν ἑαυτὸ του σὲ μιὰ κατηγορία πού εἶναι μετακατηγορία: στήνει, λεπτολογεῖ, καὶ ἀνασκευάζει κατηγορίες, ἀλλὰ ὁ ἴδιος δὲν ἀνήκει σὲ καμμιὰ. Μὲ ἄλλα λόγια, ὁ ἄνθρωπος εἶναι πρόσωπο μόνον ὅταν εἶναι τὸ ὑποκείμενο τῆς κατηγορήσεως· ὅταν γίνεται ἀντικείμενο κατηγορήσεως, μετατρέπεται σὲ πράγμα.

Ἡ ἀρνηση τοῦ Σάρτρ νὰ δεχτεῖ τὸ Νόμπελ ἔδωσε ἀφορμὴ γιὰ

πικρόχολα σχόλια στο περιοδικό *Science*²⁶. Ἀφοῦ τοῦ ἔδωσαν τὸν ὀρισμὸ τοῦ «ἄθεου ὑπαρξιστῆ», ἔκαναν μιὰ σύγκριση τῶν ἀπόψεών του μὲ τις ἀπόψεις τοῦ Μπέρκσον: «Ἐνῶ ὁ Μπέρκσον εἶναι ἀπόλυτα ἀντεπιστημονικός, ὁ Σάρτρ φαίνεται πὼς δέχεται τὴ σημασία τῆς ἐπιστήμης ἀλλὰ δὲν τὴ λαμβάνει ὑπ' ὄψη του». Μετὰ ἀπὸ μιὰ σειρά ἀπὸ τέτοιου εἶδους σχόλια πάνω στὸν Σάρτρ, στὸν ἄνθρωπο καὶ στὸν στοχαστῆ, τὸ ἄρθρο κλείνει μὲ τὴν ἀκόλουθη χαρακτηριστικὴ φράση: «Ἴσως εἶναι ἀποκαλυπτικὸ γιὰ τὴν ἀνωτερότητα τῆς ἐπιστήμης, τὸ γεγονὸς πὼς κανεὶς ἀπ' ὄσους πῆραν τὸ Νόμπελ τῆς φυσικῆς, τῆς χημείας ἢ τῆς ἰατρικῆς δὲν αἰσθάνθηκε ὑποχρεωμένος νὰ τὸ ἀρνηθεῖ».²⁷

Αὐτὸ εἶναι ἓνα πολὺ περίεργο σχόλιο γιὰ τὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στὴ φυσικὴ ἐπιστήμη καὶ τὴν ἠθικὴ ἐπιστήμη, ἀνάμεσα στὴ μελέτη τῶν πραγμάτων καὶ τὴ μελέτη τῶν ἀνθρώπων. Ἄν καὶ θὰ δισταζᾶ νὰ ὀνομάσω τὴν ἐπιστήμη «ἀνώτερη», εἶναι ἀλήθεια πὼς ἡ φυσικὴ προσπαθεῖ νὰ ὑποτάξει τὸν κόσμον χρησιμοποιώντας σὰν μέσα τὸν ἀκριβῆ ὀρισμὸ καὶ τὴ σωστὴ ἐπιστημονικὴ στρατηγικὴ. Ἡ ἐπιστήμη τοῦ ἀνθρώπου δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει τὸν ἴδιον σκοπὸ ἂν θέλει νὰ παραμείνει μιὰ ἠθικὰ δικαιωμένη προσπάθεια. Ἄντι νὰ προσπαθεῖ νὰ ὑποτάξει τὸ ἀντικείμενο τῆς μελέτης της, πρέπει νὰ προσπαθεῖ νὰ τὸ ἐλευθερώσει. Γιὰ τὴν ἐπιτυχία αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ χρειάζεται μεθόδους ἐντελῶς διαφορετικὰς ἀπὸ τις μεθόδους τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν.

Πράγματι, τὸ κεντρικὸ θέμα τῆς φυσικῆς εἶναι τὸ ἀντίθετο ἀκριβῶς ἀπὸ ἐκεῖνο τῆς ἠθικῆς ἐπιστήμης: μὲν τὸ καὶ οἱ δυὸ προσπαθοῦν νὰ κατανοήσουν τὰ ἀντικείμενά τους, ἡ φυσικὴ μὲ τὴν κατανόησιν αὐτὴ ἀποβλέπει στὸ νὰ μπορέσει νὰ ἐξουσιάσει ἀκόμα περισσότερο τὸ ἀντικείμενό της, ἐνῶ ἡ ἠθικὴ ἀποβλέπει στὸ νὰ τὸ ἀφήσει ἀκόμα πιὸ ἐλεύθερο.

Ἀναφέραμε προηγουμένως πὼς ὅσο κι ἂν εἶναι δύσκολο νὰ ταξινομοῦμε, εἶναι ἀκόμα πιὸ δύσκολο νὰ μὴν ταξινομοῦμε: νὰ ἀναστέλλουμε τὴν κρίσιν καὶ νὰ ἀναβάλλουμε τὴν πράξιν τῆς ταξινόμησης. Τώρα μποροῦμε νὰ συμπληρώσουμε αὐτὴ τὴ παρατήρησιν λέγοντας πὼς μπορεῖ νὰ εἶναι δύσκολο νὰ ἐξουσιάζουμε τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ εἶναι πολὺ πιὸ δύσκολο νὰ μὴν τοὺς ἐξουσιάζουμε — νὰ ἀναγνωρίζουμε τὴν αὐτονομία τους καὶ νὰ σεβόμαστε τὴν ἐλευθερία τους.

ΘΥΣΙΑΙ Δ. Β

X

Ἀνέπτυξα τὴν ἀποψη πὼς ταξινομώντας ψυχιατρικὰ ἔγαν ἄνθρωπο, τὸν ὑποβιάζουμε, τοῦ κλέβουμε τὴν ἀνθρώπινη φύσιν του, κι ἔτσι τὸν καθιστοῦμε πρᾶγμα.

Ἐκ πρώτης ὄψεως ἡ ἀποψη αὐτὴ μπορεῖ νὰ φανεῖ μηδενιστικὴ. Μπορεῖ νὰ ἀντιτάξει κανεὶς πὼς στὸ κάτω κάτω, ὑπάρχουν πρᾶγματι ποικιλίες στὴν ἀνθρώπινη συμπεριφορά. Δὲν θάταν λοιπὸν παράλογο καὶ ἀντεπιστημονικὸ νὰ ἀρνηθοῦμε νὰ τις ταξινομήσουμε;

Ἄλλὰ ἐπαναλαμβάνω, δὲν ἀμφισβητῶ τὴν «ὑπαρξιν» ἢ τὴν «πραγματικότητα» διαφορῶν στὴν ἀνθρώπινη συμπεριφορά. Ἡ διαπίστωση πὼς ὁ Τζὼν εἶναι μανιοκαταθληπτικὸς καὶ ὁ Τζέημς παρανοϊκὸς μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ ἴδιο «ἀληθές» μὲ τὴ διαπίστωση πὼς ὁ Τζὼν εἶναι χοντρός καὶ ὁ Τζέημς λεπτός. Ἄλλὰ τὸ πρόβλημά μας δὲν εἶναι αὐτό.

Τὸ πρόβλημα ποὺ μαστίζει τὴν ψυχιατρικὴ καὶ τὴν κοινωνία καὶ τὸ ὅποιο μὲ ἀπασχόλησε ἐδῶ, δὲν ἀφορᾶ τὴν ὑπαρξιν ἢ τὴν πραγματικότητα τῶν διάφορων τρόπων προσωπικῆς συμπεριφορᾶς, ἀλλὰ τὰ συνάκλουθα, τὴ φύσιν καὶ τὸ σκοπὸ τῆς πράξεως τῆς ταξινομήσεως. Μὲ ἄλλα λόγια, ἄλλο τὸ νὰ δέχομαι πὼς οἱ νέγροι ἔχουν μαῦρο δέρμα καὶ οἱ λευκοὶ ἄσπρο, καὶ ἐντελῶς ἄλλο τὸ νὰ ἀποκαλῶ ἓνα νέγρο «ἀράπην» τοποθετώντας τὸν ἔτσι στὴ κατώτερη κοινωνικὴ θέση ποὺ συμβαδίζει μ' αὐτὸ τὸ χαρακτηρισμὸ. Πιστεύω πὼς οἱ ποικιλίες τῆς ἀνθρώπινης συμπεριφορᾶς εἶναι τόσο πραγματικὲς ὅσο καὶ οἱ ποικιλίες στὸ χρωματισμὸ τοῦ δέρματος· καὶ πιστεύω πὼς, γενικά, οἱ ψυχιατρικὲς διαγνώσεις ἔχουν τὴν ἴδια γλωσσολογικὴ καὶ κοινωνικὴ λειτουργία μὲ τὴ λέξιν «ἀράπην». Ἄν ἀρνιόμαστε νὰ ἀποκαλοῦμε τοὺς νέγρους μ' αὐτὸ τὸ ὄνομα, δὲν σημαίνει πὼς ἀρνιόμαστε νὰ παραδεχτοῦμε τις φυλετικὲς διαφορὰς μεταξὺ μαύρων καὶ λευκῶν. Μὲ τὸν ἴδιον τρόπο, ὅταν ἀρνιόμαστε νὰ ὑποβιάζουμε τοὺς ἀνθρώπους μὲ ψυχιατρικὲς διαγνώσεις, δὲν σημαίνει πὼς ἀρνιόμαστε νὰ παραδεχτοῦμε τις ἠθικὰς, ψυχολογικὰς καὶ κοινωνικὰς διαφορὰς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Σημαίνει μόνον πὼς ἐμποδίζουμε τοὺς ἀνθρώπους ποὺ θεωροῦνται ψυχικά ὑγιεῖς νὰ ὑποβιάζουν καὶ νὰ κακομεταχειρίζονται τοὺς ἀνθρώπους ποὺ θεωροῦνται ψυχικά ἄρρωστοι.

R. D. LAING

σχιζοφρενική έμπειρία

ΤΖΟΟΥΝΣ: (γελάει δυνατά, μετά παύση): Έγώ είμαι ο Μάκ Ντάγκαλ. (Αυτό δεν είναι το πραγματικό του όνομα).

ΣΜΙΘ: Και τι δουλειά κάνεις νεαρέ μου; Δουλεύεις σε ράντισο ή κάτι τέτιο;

Τ: Όχι. Είμαι στο έμπορικό ναυτικό. Πολύ ύψηλή κοινωνία.

Σ: Μαγνητόφωνο πού τραγουδάει, Ξ; Το μαγνητόφωνο τραγουδάει, θαρρώ, τότε-πότε. Άμα τὰ ρυθμίζουνε σωστά. Μμμ. Σκέφτηκα πώς ήταν αυτό. Η πετσέτα μου, μμμ. Ξαναγυρνάμε στη θάλασσα — κάπου οχτώ-έννιά μήνες. Άμέσως μόλις έπισκευαστούν οι βλάβες μας.

(Παύση).

Τ: Είμαι έρωτοχτυπημένος, κρυφός έρωτας.

Σ: Κρυφός έρωτας, Ξ; (Γελάει).

Τ: Ναί.

Σ: Έγώ δεν έχω κρυφό έρωτα.

Τ: Έρωτεύτηκα, αλλά δεν έχω κανένα καημό — αυτό είναι άλλο — κάτι σαν και μένα — τριγυρνάει κάπου εκεί.

Σ: Η μόνη, Άχ, ή μόνη μου, ή μεγάλη μου αγάπη είναι ο καρχαρίας. Κρατήσου μακριά απ' αυτόν.

Τ: Δεν ξέρουν πώς έχω μιά ζωή να ζήσω;

(Μεγάλη παύση).

Σ: Στην αεροπορική βάση δουλεύεις; Ξ;

Τ: Ξέρεις πού τή γράφω τή δουλειά. Γίνομαι τριάντα τρία τον Ίούνιο, αν θές να ξέρεις.

Σ: Ίούνιο;

Τ: Τριαντατριών χρονών τον Ίούνιο. Αυτό το πράμα θα φύγει απ'

το παράθυρο μόλις βγάλω αυτό, Ξμ — βγώ απ' αυτό το νοσοκομείο. Γι' αυτό κόβω το τσιγάρο, είμαι διαστημική περίπτωση έγώ, απ' το διάστημα, χωρίς πλάκα.

Σ: (γελάει): Έγώ είμαι άληθινό διαστημόπλοιο.

Τ: Πολλοί άνθρωποι μιλάνε, Ξμ — έτσι, σαν τρελοί, άλλ' αν θές το πιστεύεις του Ρίπλεϋ, Άμα σ' άρέσει — μόνο του στον *Examiner*, στα εύθυμογραφήματα, αν θές το πιστεύεις του Ρίπλεϋ, Ρόμπερτ Ε. Ρίπλεϋ, αν θές το πιστεύεις, αλλά δεν έχουμε να πιστέψουμε τίποτα, Άμα δέ μου γουστάρει.

(Παύση).

Κάθε μικρή κονκάρδα — πολύ μόνος.

(Παύση).

Σ: Δεν αποκλείεται.

(Η επόμενη φράση καλύπτεται από το θόρυβο κάποιου αεροπλάνου).

Τ: Είμαι του έμπορικού ναυτικού.

Σ: Δεν αποκλείεται. (Άναστενάζει). Κάνω το μπάνιο μου στον ωκεανό.

Τ: Το μπάνιο είναι απαίσιο. Και ξέρεις γιατί; Γιατί δεν μπορείς να φύγεις οποτε σ' άρέσει. Είσαι ύπηρεσία.

Σ: Έγώ φεύγω Άμα γουστάρω να φύγω. Βγαίνω Άμα γουστάρω να βγώ.

Τ: (μιλώντας ταυτόχρονα): Κύττα έμένα. Είμαι στο έμπορικό, μπορώ να φύγω.

Σ: Έμπορικό;

Τ: Κάνε οπως — οπως έγώ.

Σ: Θαρρώ πώς έχουμε στο λιμάνι, έμπορικό.

(Μεγάλη παύση).

Τ: Τι θέλουν από μας;

Σ: Ξ;

Τ: Τι θέλουν από σένα και μένα;

Σ: Τι θέλουν από σένα και μένα; Πού θές να ξέρω τι θέλουν από σένα; Ξέρω τι θέλουν από μένα. Παρανόμησα, και πρέπει να πληρώσω γι' αυτό.

(Σιωπή).

Αυτή είναι μιά συζήτηση ανάμεσα σε δυο ανθρώπους, πού οι

γιατροί τους έχουν χαρακτηρίσει σχιζοφρενείς. Τι σημαίνει αυτή η διάγνωση;

Όταν λέμε πώς τα ύπονοούμενα του Σμιθ και του Τζόουζ οφείλονται κατὰ κύριο λόγο σὲ κάποιο ὀργανικό ἐλάττωμα εἶναι: σὰ νὰ λέμε πὼς ἕνας ἄνθρωπος πὸν ἰσορροπεῖ μὲ τὸ κεφάλι κάτω καὶ τὰ πόδια ψηλά πάνω σ' ἕνα ποδήλατο πὸν στέκεται σ' ἕνα σχοινὶ 100 πόδια πάνω ἀπὸ τὸ ἔδαφος καὶ χωρὶς ἴχτυ ἀσφαλείας, πάσχει ἀπὸ ἀνικανότητα νὰ σταθεῖ στὰ δύο του πόδια. Μποροῦμε ὁμῶς νὰ ἀναρωτηθοῦμε γιατί αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι χρησιμοποιοῦν, καὶ συχνὰ μὲ τόσο ὑπέροχο τρόπο, τόσες ὑπεκφυγές, τόσα διαφοροῦμενα, γιατί δείχνουν τέτια ἐπιμονὴ καὶ ἱκανότητα στὴν τέχνη τοῦ νὰ γίνονται ἀκατανόητοι.

Τὴν τελευταία δεκαετία ἄρχισε νὰ γίνεται μιὰ ριζικὴ μετατόπιση τοῦ ὀρίζοντα τῆς ψυχιατρικῆς. Αὐτὸ εἶχε σὰν συνέπεια καὶ τὴν ἀμφισβήτηση τῶν παλιῶν ἀρχῶν πὸν εἶχαν ἔχει ἀπ' τὴν προσπάθεια τῶν ψυχιάτρων τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνα νὰ ἐφαρμόσουν τὸ σύστημα τῆς κλινικῆς ἰατρικῆς στὶς παρατηρήσεις τους. Τότε τὸ ἀντικείμενο τῆς ψυχιατρικῆς ἀντιμετωπιζόταν σὰν ψυχικὴ πάθηση ὅλοι σκέφτονταν μὲ δρους ψυχοφυσιολογίας καὶ ψυχοπαθολογίας, ἀναζητοῦσαν συμπτώματα καὶ ἐνδείξεις, ἔκαναν διαγνώσεις, διέγραφαν προγνώσεις, καὶ διέταζαν θεραπείες. Καὶ ὁ καθένας, ἀνάλογα μὲ τὶς φιλοσοφικὲς του προτιμήσεις, ἀναζητοῦσε τὴν αἰτιολογία αὐτῶν τῶν ψυχικῶν παθήσεων στὴν ψυχὴ, στὸ σῶμα, στὸ περιβάλλον, ἢ στὴν κληρονομικότητα.

Ὁ ὅρος «σχιζοφρένεια» ἐπινοήθηκε ἀπὸ ἕναν Ἑλβετὸ ψυχίατρο, τὸν Μπλέλερ, πὸν ἐργαζόταν μέσα σ' αὐτὸ τὸ πλαίσιο ἀναφορᾶς. Ὅταν ἐγὼ χρησιμοποιοῦ τὸν ὅρο δὲν ἀναφέρομαι σὲ μιὰ κατάσταση ψυχικὴ μᾶλλον παρά σωματικὴ, οὔτε σὲ μιὰ ἀσθένεια ὅπως ἡ πνευμονία, ἀλλὰ σὲ μιὰ ἐτικέτα πὸν μερικοὶ ἄνθρωποι κολλᾶνε σὲ ἄλλους κάτω ἀπὸ ὀρισμένες κοινωνικὲς συνθήκες. Ἡ «αἰτία» τῆς «σχιζοφρένειας» δὲν πρόκειται νὰ βρεθῆ μόνον μὲ τὴν ἐξέταση τοῦ πιθανοῦ ἀσθενοῦς, ἀλλὰ μὲ τὴν ἐξέταση ὅλου τοῦ κοινωνικοῦ πλαισίου μέσα στὸ ὁποῖο ἐπιτελεῖται τὸ ψυχιατρικὸ τελεουργικό.²

Ἄν ξεκαθαριστοῦν τὰ πράγματα, αὐτὸ πὸν μένει, σὰν διαπίστωση, εἶναι πὼς μερικοὶ ἄνθρωποι τυχαίνει νὰ συμπεριφέρονται καὶ νὰ ἐμπειριῶνουν τὸν ἑαυτὸ τους καὶ τοὺς ἄλλους μὲ τρόπους πὸν

εἶναι παράξενοι καὶ ἀκατανόητοι γιὰ τὴν πλειοψηφία τῶν ἀνθρώπων, ἢ ἀκόμα καὶ γιὰ τοὺς ἴδιους. Ἄν αὐτὴ τους ἢ ἐμπειρία καὶ συμπεριφορὰ πέφτει μέσα σὲ κάποιες πλατιὲς κατηγορίες, ἀντιμετωπίζου τὸ ἐνδεχόμενο νὰ διαγνωστοῦν σὰν πάσχοντες ἀπὸ μιὰ συγκεκριμένη κατάσταση, πὸν λέγεται σχιζοφρένεια. Μὲ σημερινούς ὑπολογισμούς, σχεδὸν τὸ ἕνα ἀπὸ τὰ 100 παιδιά πὸν γεννιοῦνται θὰ πέσει κάποτε μέσα σ' αὐτὴ τὴν κατηγορία πρὶν φτάσει πενήνταπέντε χρόνων. Καὶ αὐτὴ τὴ στιγμή, ὑπάρχουν στὴν Ἀγγλία τουλάχιστον 60.000 ἄντρες καὶ γυναῖκες σὲ ψυχιατεῖα, καὶ πολλοὶ περισσότεροι: ἔξω ἀπ' αὐτὰ, πὸν ἔχουν χαρακτηριστεῖ σχιζοφρενείς.

Ἐνα παιδί πὸν γεννιέται σήμερα στὴν Ἀγγλία, ἔχει δέκα φορές περισσότερες πιθανότητες νὰ μπεῖ σὲ ψυχιατεῖο παρά σὲ πανεπιστήμιο. Αὐτὸ μπορεῖ κάλλιστα νὰ σημαίνει πὼς καταφέρνουμε πολὺ καλύτερα νὰ τρελαίνουμε τὰ παιδιά μας παρά νὰ τὰ ἐκπαιδεύουμε. Καὶ δὲν ἀποκλείεται ὁ τρόπος ἀκριβῶς πὸν τὰ ἐκπαιδεύουμε νὰ εἶναι αὐτὸ πὸν τὰ τρελαίνει.

Σήμερα, ἔχει βέβαια ὄλοι, ἀλλ' οἱ πιδ πολλοὶ ψυχίατροι πιστεύουν ἀκόμα πὼς οἱ ἄνθρωποι πὸν ἀποκαλοῦν σχιζοφρενεῖς πάσχουν ἀπὸ μιὰ κληρονομικὴ προδιάθεση νὰ ἐνεργοῦν μὲ ἀκατανόητους τρόπους, πὼς κάποιος ἀκόμα ἄγνωστος γενετικὸς παράγων (ἕνας γενετικὸς μορφισμὸς ἴσως) ἐρχόμενος σὲ συναλλαγὴ μ' ἕνα λίγο-πολύ συνηθισμένο περιβάλλον, ἐπιφέρει: κάποιες βιοχημικὲς-ἐνδοκρινολογικὲς μεταβολές, πὸν στὴ συνέχεια προκαλοῦν αὐτὰ πὸν ἐμεῖς βλέπουμε στὴ συμπεριφορὰ σὰν ἐνδείξεις μιᾶς δυσδιάκριτης ὀργανικῆς διαδικασίας.

Δὲν εἶναι ὁμῶς σωστὸ νὰ καταλογίζουμε σὲ κάποιον μιὰ ὑποθετικὴ ἀσθένεια ἄγνωστης αἰτιολογίας καὶ ἄγνωστης παθολογίας, ἐκτὸς ἂν μπορεῖ νὰ τὴν ἀποδείξει ὁ ἴδιος.³

Ὁ σχιζοφρενὴς εἶναι ἕνας ἄνθρωπος πὸν ἔχει περίεργες ἐμπειρίες καὶ ἐνεργεῖ μὲ περίεργο τρόπο, κατὰ τὴν ἀποψη τῶν συγγενῶν του, συνήθως, καὶ τὴ δικιά μας. . .

Τὸ ὅτι ὁ διαγνωσθεὶς πάσχει ἀπὸ μιὰ παθολογικὴ διαδίκασία εἶναι ἢ γεγονός ἢ ὑπόθεση, ἢ ἀξίωμα, ἢ κρίση.

Τὸ νὰ τὸ θεωροῦμε γεγονός εἶναι ἀσυγχώρητο λάθος. Νὰ τὸ θεωροῦμε ὑπόθεση εἶναι θεμιτό. Δὲν ὑπάρχει ὁμῶς κανένας

λόγος να θέτουμε αξιώματα ή να εκδίδουμε κρίσεις.

Ο ψυχίατρος, παίρνοντας την κλινική στάση απέναντι στο υπό διάγνωση πρόσωπο, το οποίο ήδη βλέπει και ακούει σαν ασθενή, βρίσκεται πολύ κοντά στην πεποίθηση πώς έχει απέναντί του το «γεγονός» της σχιζοφρένειας. Ένεργεί σαν ή υπέρ της να ήταν αναμφισβήτητο γεγονός. Και πλέον, δεν μένει παρά να ανακαλύψει την αιτία ή τους πολλαπλούς αιτιολογικούς παράγοντες, να κάνει την πρόγνωση και να συστήσει τη θεραπεία. Η καρδιά λοιπόν της αρρώστιας εντοπίζεται έξω από τη βούληση του ανθρώπου. Δηλαδή, η ασθένεια θεωρείται μια διαδικασία στην οποία ο άνθρωπος υπόκειται ή την οποία υφίσταται, και που μπορεί να είναι γενετική, ιδιουσυχρασιακή, ενδογενής, εξωγενής, οργανική, ψυχολογική, ή λίγο απ' όλα.⁴

Τώρα δλο και πιδ πολλοί ψυχίατροι βλέπουν με μεγάλη επιφύλαξη την εφαρμογή αυτής της μεθόδου. Ποιά όμως θα μπορούσε να πάρει τη θέση της;

Για να καταλάβουμε τη νέα αντίληψη της ψυχιατρικής, θάπρεπε να θυμηθούμε την ιστορία με τους ξξη τυφλούς και τον έλεφαντα: ο ένας ψηλάφισε το σώμα του και είπε πώς ήταν τοίχος, ο άλλος το αυτί του και είπε πώς ήταν σκίαστρο, ο άλλος το πόδι και είπε πώς ήταν κολώνα κ.ο.κ. Το πρόβλημα βρίσκεται στη δειγματοληψία και το λάθος στην επιπόλαιη γενίκευση.

Ο παλιός τρόπος δειγματοληψίας της συμπεριφοράς των σχιζοφρενών ήταν ή κλινική εξέταση. Το ακόλουθο απόσπασμα δίνει ένα παράδειγμα του είδους της εξέτασης που γινόταν σίς αρχές του αιώνα μας. Διεξάγεται από τον γερμανό ψυχίατρο Έμιλ Κραίπελιν, όπως την περιγράφει ο ίδιος.

Κύριοι, οι περιπτώσεις που θα σάς παρουσιάσω σήμερα είναι ιδιότυπες. Βλέπετε κατ' αρχήν μια ύπνερτρα, ηλικίας είκοσατεσσάρων ετών, με όλοφάνερα ίχνη κατάρρευσης στο πρόσωπο και στο σώμα. Παρά ταύτα, ή ασθενής κινείται συνεχώς, προχωρώντας μερικά δήματα εμπρός και μετά γυρίζοντας πάλι πίσω πλέκει τα μαλλιά της για να τα ξαναλύσει σ' ένα λεπτό. "Α ν π ρ ο σ π α θ ή σ ο υ μ ε ν ά τ ή ν σ τ α μ α τ ή

σ ο υ μ ε , συναντάμε αναπάντεχα ισχυρή αντίσταση: δ ν σ τ α θ ω έ μ π ρ ό ς τ η ς μ ε τ ά χ έ ρ ι α ά π λ ω μ έ ν α για να την εμποδίσω να προχωρήσει, αν δεν μπορέσει να με παραμερίσει, θα γλιστρήσει έξω από κάτω από το χέρι μου και θα συνεχίσει το δρόμο της. "Α ν τ ή ν κ ρ α τ ή σ ε ι κ α ν ε ί ς σ φ ι χ τ ά , το συνήθως σκληρό, ανέκφραστο πρόσωπό της αναλύεται σε ένα αξιολύπητο κλάμα που δεν σταματά παρά μόνον όταν την αφήσουμε να κάνει εκείνο που θέλει. Παρατηρούμε επίσης, πώς στο άριστερό της χέρι κρατά ένα κομμάτι ψωμί που σφίγγει: σπασμωδικά με τα δάχτυλά της, και που δ ε ν ά φ ή ν ε ι κ α ν έ ν α ν ά τ η ς τ ο π ά ρ ε ι . Έφόσον την αφήνουν ανενόχλητη, ή ασθενής δεν δίνει την παραμικρή προσοχή στο περιβάλλον της. "Α ν τ η ς κ α ρ φ ω σ ε τ ε μ ι ά β ε λ ό ν α σ τ ο μ έ τ ω π ο , μόλις που θα ταραχτεί ή θα απομακρυνθεί, και αφήνοντας τη βελόνα καρφωμένη εκεί θα συνεχίσει άτάραχη το σαν «σαν λιοντάρι στο κλουβί» πήγαινε-ελα της. Σ τ ι ς έ ρ ω τ ή σ ε ι ς δεν δίνει καμία απάντηση, ή το πολύ-πολύ απαντά κουνώντας το κεφάλι. 'Αλλ' από καιρού εις καιρόν αρχίζει να θρηνολογεί επαναλαμβάνοντας τις ίδιες συνεχώς φράσεις: «"Αχ Θεέ μου! "Αχ μάνα μου! "Αχ μάνα μου!»⁵

Έδώ έχουμε έναν άντρα και μια νέα κοπέλα. "Α ν δούμε την κατάσταση αποκλειστικά και μόνον απ' την άποψη του Κραίπελιν, δλα ταιριάζουν θαυμάσια. Αυτός είναι υγιής, αυτή είναι ασθενής: αυτός είναι λογικός, αυτή είναι παράλογη. Αυτό σημαίνει πώς παρατηρούμε τις ενέργειες της ασθενούς έξω απ' το πλαίσιο της κατάστασης όπως το εμπειριώνει αυτή. "Α ν όμως δγάλοιμε τις ενέργειες του Κραίπελιν (υπογραμμισμένες) — προσπαθεί να τη σταματήσει, στέκεται μπροστά της με τεντωμένα τα χέρια, προσπαθεί να της άρπάξει απ' το χέρι ένα κομμάτι ψωμί, καρφώνει μια βελόνα στο μέτωπό της — έξω από το πλαίσιο της κατάστασης όπως το εμπειριώνει και το καθορίζει ο ίδιος, τότε π ο ι έ ς είναι: πιδ περιέργες!

"Ενα χαρακτηριστικό της σχέσης μεταξύ ψυχιάτρου και ασθενούς είναι πώς αν ο ρόλος του ασθενούς αποσπαστεί από το γενικό του πλαίσιο, όπως στην παραπάνω κλινική περιγραφή, μπορεί να

φανερί πολύ περίεργος. Τὸ ρόλο ὁμοῦ τοῦ ψυχιάτρου τὸν θεωροῦμε ὡς ἄν λυθία λίθο τῆς ἀντίληψης τοῦ κοινοῦ νοῦ γιὰ τὴν φυσιολογικότητα. Ὁ ψυχίατρος, ὡς ipso facto ὑγιής, μᾶς δείχνει πὼς ὁ ἀσθενής δὲν ἐπικοινωνεῖ μαζί του. Τὸ γεγονός πὼς αὐτὸς δὲν ἐπικοινωνεῖ μὲ τὸν ἀσθενῆ ἀποδεικνύει πὼς κάτι δὲν πάει καλά μὲ τὸν ἀσθενῆ, καὶ ὄχι μὲ τὸν ψυχίατρο.

Ἄν ὁμοῦ πάψει κανεὶς νὰ βλέπει τὴν κατάσταση σύμφωνα μὲ τὴν κλινικὴ ἀποψη, καὶ παρατηρήσει τὸ ζευγάρι ψυχίατρος-ἀσθενής χωρὶς τέτιες προκαταλήψεις, τότε ἡ ἀφελὴς αὐτὴ ἀντίληψη εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ σταθεῖ.

Οἱ ψυχίατροι ἔχουν δώσει ἐλάχιστη προσοχὴ στὴν ἐμπερία τοῦ ἀσθενοῦς. Ἀκόμα καὶ στὴν ψυχανάλυση ὑπάρχει μιὰ ἐπίμονη τάση νὰ θεωροῦνται οἱ ἐμπειρίες τοῦ ἀσθενοῦς ὡς ἀναληθεῖς ἢ μὴ-πραγματικές· γιὰ νὰ ἀποκτήσουν κάποια ἰσχύ πρέπει νὰ ἐρμηνευθοῦν χωρὶς τίς ἐρμηνείες ποὺ ἀποκαλύπτουν τὴν ἀλήθεια, ὁ ἀσθενής εἶναι χαμένος μέσα σ' ἕνα κόσμο αὐταπατῶν καὶ ἐμμόνων ἰδεῶν. Ὁ Καπλάν, ἕνας ἀμερικάνος ψυχολόγος, στὴν εἰσαγωγή του σὲ μιὰ θαυμάσια συλλογὴ ἀναφορῶν πάνω στὴν ἐμπειρία τῆς ψύχωσης, γραμμένων ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς ἀσθενεῖς, λέει πολὺ σωστά:

Ἐχοντας ὅλα τὰ ἀτοῦ μὲ τὸ μέρος του (ὁ ψυχίατρος ἢ ὁ ψυχαναλυτής) ἀνακαλύπτει τίς ὑπεκφυγές καὶ τίς παραποιήσεις τοῦ ἀσθενοῦς καὶ τίς ἐξετάζει μὲ τὴ βοήθεια τῆς λογικῆς καὶ τῆς κατανόησης. Σ' αὐτὴ τὴν ἀντιμετώπιση τοῦ ψυχιάτρου μὲ τὸν ἀσθενῆ, οἱ προσπάθειες τοῦ πρώτου συνδέονται μὲ τὴν ἐπιστήμη καὶ τὴν ἰατρικὴ, τὴν κατανόηση καὶ τὴ φροντίδα. Αὐτὸ ποὺ ἐμπειριῶνε ὁ ἀσθενής συνδέεται μὲ τὴν ἀσθένεια, τὴ διαστροφή καὶ τὴ διαστρέβλωση. Ἡ ψυχοθεραπευτικὴ διαδικασία ἐγκτεῖται κατὰ πολὺ στὴν ἐγκατάλειψη ἐκ μέρους τοῦ ἀσθενοῦς τῶν δικῶν του ὑποκειμενικῶν καὶ λαθασμένων ἀντιλήψεων καὶ τὴν υἱσθέτηση τῶν ἀντικειμενικῶν ἀντιλήψεων τοῦ ψυχοθεραπευτῆ. Ἄλλ' αὐτὸ προϋποθέτει πὼς ὁ ψυχίατρος καταλαβαίνει·τι συμβαίνει, ἐνῶ ὁ ἀσθενής δὲν καταλαβαίνει.⁶

Ὁ Σάλλιβαν συνήθιζε νὰ λέει στοὺς νέους ψυχίατρος ποὺ πῆγαν νὰ ἐργαστοῦν κοντὰ του: «Θέλω νὰ θυμῶστε πὼς στὴ σημερι-

νὴ κατάσταση τῆς κοινωνίας μας, ὁ ἀσθενής ἔχει δίκιο καὶ σεις ἄδικο». Αὐτὴ ἡ ἀπλοῦστευση εἶναι ὑπερβολικὴ. Τὴν ἀναφέρω ὁμοῦ γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσω τὴν ὄχι λιγώτερο ὑπερβολικὴ ἐμμονὴ ἰδέα πὼς ὁ ψυχίατρος ἔχει πάντα δίκιο καὶ ὁ ἀσθενής ἄδικο. Πάντως, πιστεύω πὼς οἱ ἀσθενεῖς εἶναι σὲ θέση νὰ μάθουν στοὺς ψυχίατρος πολὺ περισσότερο πράγματα γιὰ τὸν ἐσωτερικὸ κόσμο, ἀπ' ὅσα μποροῦν νὰ μάθουν οἱ ψυχίατροι στοὺς ἀσθενεῖς τους.

Ἄν μελετήσουμε χωρὶς προκαταλήψεις τὴ συναλλαγὴ τῶν ἀσθενῶν μεταξὺ τους, θὰ ἔχουμε μιὰ ἐντελῶς διαφορετικὴ εἰκόνα. Μιὰ ἀπὸ τίς καλύτερες τέτιες μελέτες μᾶς ἔχει δώσει ὁ Ἀμερικάνος κοινωνιολόγος Ἔρβιν Γκόφμαν.

Ὁ Γκόφμαν ἐργάστηκε γιὰ ἕνα χρόνο ὡς βοηθὸς φυσιοθεραπευτῆς σ' ἕνα μεγάλο ψυχιατρεῖο, 7.000 κλινῶν περίπου, κοντὰ στὴν Οὐάσιγκτων. Ἐχοντας κατώτερη θέση στὴν ἱεραρχία τοῦ προσωπικοῦ, μποροῦσε νὰ πιάνει φιλίες μὲ τοὺς ἀσθενεῖς πολὺ πιὸ εὐκόλα ἀπ' τοὺς ἀνωτέρους του. Ἐνα ἀπὸ τὰ συμπεράσματα ποὺ ἐδῶγαλε εἶναι πὼς:

Ἦνάρχει μιὰ παλιὰ παροιμία ποὺ λέει πὼς δὲν ὑπάρχει σαφὴς διαχωριστικὴ γραμμὴ ἀνάμεσα στοὺς φυσιολογικοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς ψυχοπαθεῖς· πὼς πρόκειται μᾶλλον γιὰ ἕνα φάσμα μὲ τὸν προσαρμοσμένο πολίτη στὸ ἕνα τοῦ ἄκρο καὶ τὸν ὄριμο ψυχοπαθῆ στὸ ἄλλο. Πρέπει νὰ δηλολογήσω πὼς, μετὰ ἐνός χρόνου ἐξοικείωση μὲ τὸ ψυχιατρεῖο, ἡ ἰδέα τοῦ φάσματος φαίνεται τουλάχιστον ἀναιδής. Μιὰ κοινότητα εἶναι μιὰ κοινότητα. Κι ὅσο παράξενη εἶναι γι' αὐτοὺς ποὺ τὴ βλέπουν ἀπ' ἔξω, ἄλλο τόσο φυσικὴ, ἔστω κι ἀνεπιθύμητη, εἶναι γιὰ κείνους ποὺ τὴ ζοῦν ἀπὸ μέσα. Τὸ σύστημα τῶν σχέσεων ποὺ ἔχουν οἱ ἀσθενεῖς μεταξὺ τους δὲν θρίσκειται στὸ ἄκρο κανενὸς φάσματος· εἶναι μᾶλλον ἕνα παράδειγμα ἀνθρώπινης συναναστροφῆς, παράδειγμα πρὸς ἀποφυγὴν βέβαια, ἀλλὰ ποὺ ὁ ἐρευνητὴς πρέπει νὰ τὸ καταχωρίσει σ' ἕνα κυκλικὸ συρτάρι μαζί μὲ ὅλα τὰ ἄλλα παραδείγματα ἀνθρώπινης συναναστροφῆς ποὺ θὰ μπορέσει νὰ συλλέξει.⁷

Ἐνα μεγάλο μέρος τῆς μελέτης του εἶναι ἀφιερωμένο σὲ μιὰ

λεπτομερή τεκμηρίωση του πώς φθάνει ένας άνθρωπος, άμέσως μόλις μπει στο ρόλο του άσθενούς, να θεωρείται ένα άδουλο, άνευθυνο άντικείμενο, να του συμπεριφέρονται σαν να ήταν τέτιο, κι ακόμα, να δλέπει κι ο ίδιος τον έαυτό του μ' αυτό το πνεύμα.

Ό Γκόφμαν άποδεικνύει ακόμα, πώς αν μεταθέσουμε το κέντρο δάρους καί, αντί να περατηρούμε τον άσθενή άποσπασμένο από το γενικό πλαίσιο, τον δούμε μέσα σ' αυτό, τότε ή συμπεριφορά που στην πρώτη περίπτωση θα φαινόταν έντελώς άκατανόητη και θα έκλαμβανόταν σαν ένα είδος ένδοψυχικής άπώθησης ή όργανικής πάθησης, μπορεί πλέον να φανεί έντελώς κατανοητή και σύμφωνη με την κοινή λογική. Δέν περιγράφει τη συμπεριφορά αυτή σαν συμπεριφορά «των» άσθενών του ψυχιάτρείου, την περιγράφει μέσα στο γενικό πλαίσιο της προσωπικής συναλλαγής και του συστήματος μέσα στο οποίο εκδηλώνεται.

. . . πρόκειται για ένα φαύλο κύκλο. Τα πρόσωπα που είναι φυλακισμένα σ' ένα «κακό ψυχιατρείο», διαπιστώνουν πώς έχουν έλάχιστα έφοδια στη διάθεσή τους — τα ρούχα μπορούν να τους τα παίρνουν κάθε θράδυ, τα ύλικά ψυχαγωγίας μπορούν να κατακρατηθούν, και όλη ή επίπλωση άποτελείται από βαριές ξύλινες καρέκλες και πάγκους. Οι πράξεις έχθρότητας έναντίον του ιδρύματος περιορίζονται άναγκαστικά σε έλάχιστα άδέξια τεχνάσματα, όπως το χτύπημα μιας καρέκλας στο πάτωμα, ή το άπότομο τίναγμα μιας έφημερίδας έτσι ώστε να κάνει ένοχλητικό θόρυβο. Και όσο πιό άνεπαρκή είναι τα μέσα για την εκδήλωση διαμαρτυρίας ένάντια στο ίδρυμα, τόσο πιό άναμφισβήτητα ψυχωτικό σύμπτωμα φαίνεται και ή πράξη, και τόσο πιό δικαιωμένη αισθάνεται ή διεύθυνση που εκλείσει τον άσθενή σε κακό ψυχιατρείο. Όταν ο άσθενής βρεθεί στην άπομόνωση, γυμνός και χωρίς μέσα έκφράσης, μπορεί ν' άναγκαστεί να καταφύγει στο να σκίσει το στρώμα του ή να γράψει με περιτώματα στον τοίχο — πράξεις που ή διεύθυνση βρίσκει πώς ταιριάζουν άπόλυτα στο είδος εκείνο του άνθρώπου που χρειάζεται να μπει στην άπομόνωση.⁸

Πάντως, ή διάγνωση της σχιζοφρένειας, που ακολουθείται άπ'

την είσαγωγή των άσθενών στο ψυχιατρείο, γίνεται με δάση τη συμπεριφορά τους πριν μπουν σ' αυτό.

Έχουν γίνει πολλές μελέτες για τη σχέση κοινωνικών παραγόντων και σχιζοφρένειας. Σ' αυτές συμπεριλαμβάνονται και προσπάθειες να διαπιστωθεί αν ή σχιζοφρένεια έμφανίζεται συχνότερα ή σπανιώτερα στην τάδε ή δείνα έθνική κοινότητα, κοινωνική τάξη, φύλο, θέση στην οικογενειακή σειρά, κ.ο.κ. Το συμπέρασμα αυτών των έρευνών είναι συχνά πώς οι κοινωνικοί παράγοντες δέν παίζουν σημαντικό ρόλο στην «αίτιολογία της σχιζοφρένειας». Οι έρευνες αυτές βγαίνουν άπ' το θέμα, κι ακόμα, δέν πλησιάζουν όσο πρέπει την κατάσταση που τους ένδιαφέρει. Όταν ή άστυνομία θέλει να μάθει αν ένας άνθρωπος δολοφονήθηκε, αυτοκτόνησε ή πέθανε από φυσικό θάνατο, δέν άνατρέχει σε στατιστικούς πίνακες. Έρευνά τα συνακόλουθα της κάθε μιας περίπτωσης χωριστά. Κάθε έρευνα είναι κι ένα πρωτότυπο σχέδιο, και σταματά όταν έχουν βρεθεί αρκετά στοιχεία για ν' άπαντήσουν στις σχετικές έρωτήσεις.

Μόλις τα τελευταία δέκα χρόνια άρχισε να στρέφεται ή προσοχή στις ρωγμές του άμεσου διαπροσωπικού περιβάλλοντος των «σχιζοφρενών». Αυτό ξεκίνησε άρχικά από μερικούς ψυχοθεραπευτές που σχημάτισαν την έντύπωση πώς αν οι άσθενείς τους ήταν ψυχικά διαταραγμένοι, οι οικογένειές τους ήταν συχνά πολύ διαταρακτικές. Οι ψυχοθεραπευτές όμως δεσμεύονταν από την τεχνική τους και δέν μπορούσαν να μελετήσουν άμεσα τις οικογένειες. Στην άρχή ή προσοχή συγκεντρώθηκε στις μητέρες (που είναι πάντα οι πρώτοι άνθρωποι στους όποιους ρίχνεται το φταίξιμο για δ,τιδήποτε), και δημιουργήθηκε ή έννοια της «σχιζοφρενιογόνου» μητέρας, ή όποια ύποτίθεται πώς προξενεί διαταραχές στο παιδί της.

Στη συνέχεια άσχολήθηκαν με τους συζύγους αυτών των άναμφισβήτητα δυστυχημένων γυναικών, ύστερα με τις συζυγικές και τις υϊκές συναλλαγές (και όχι με το κάθε πρόσωπο της οικογένειας χωριστά), έπειτα με την πυρηνική οικογενειακή δμάδα γονιών και παιδιών, και τέλος, με όλο το δίκτυο των ανθρώπων μέσα και γύρω στην οικογένεια, συμπεριλαμβανομένων και των γιαγιάδων και παπούδων των άσθενών. Την έποχή που άρχισαμε τις δικές μας έρευνες αυτή ή μεθοδολογική τομή είχε ήδη γίνει. Και παράλληλα είχε γί-

νει κι ένα σπουδαίο θεωρητικό βήμα.

Πρόκειται για τη θεωρία του «διπλού δεσμού»*, της οποίας βασικός θεμελιωτής ήταν ο άνθρωπολόγος Γκρέγκορ Μπέητσον. Η θεωρία αυτή, που πρωτοδημοσιεύτηκε το 1956,9 αποτέλεσε κεφαλαίωδη θεωρητική εξέλιξη.

Ο Μπέητσον πρωτοσυνέλαβε την ιδέα μελετώντας τη Νέα Γουινέα στη δεκαετία του '30. Ο πολιτισμός της Νέας Γουινέας, όπως όλοι οι πολιτισμοί, είχε διάφορες τεχνικές-στεγανά για τη διατήρηση της έσωτερικής του ισορροπίας. Μία τεχνική, λόγω χάρη, που χρησιμοποιε για την εξουδετέρωση επικίνδυνων αντιζηλιών, ήταν ο σεξουαλικός τρανσβεστιτισμός.** Οι Ιεραποστολές όμως και η Αυτική κυβέρνηση απαγόρευαν την άσκηση αυτής της συνήθειας. Ο πολιτισμός λοιπόν βρισκόταν παγιδευμένος ανάμεσα στον κίνδυνο της έξωτερικής εξόντωσης ή της έσωτερικής διάλυσης.

Ο Μπέητσον, μαζί με άλλους έρευνητές, έφάρμοσε αυτό το σχήμα της αδιέξοδης κατάστασης του «χαμένου παιχνιδιού», που είναι ιδιαίτερα καταστροφική της ταυτότητας, πάνω στο έσωτερικό οικογενειακό πρότυπο επικοινωνίας διάφορων διαγνωσθέντων σχιζοφρενών.

Οι μελέτες που έγιναν σε οικογένειες σχιζοφρενών στο Πάλο Άλτο, στην Καλιφόρνια, στο Πανεπιστήμιο του Γιέηλ, στο Ψυχιατρικό Ίδρυμα της Πενσυλβάνια, και στο Έθνικό Ψυχοθεραπευτικό Ίδρυμα, καθώς και άλλου, έδειξαν πώς το πρόσωπο που έχει διαγνωστεί σαν σχιζοφρενικό αποτελεί μέρος ενός ευρύτερου δικτύου εξαιρετικά διαταραγμένων και διαταρακτικών προτύπων επικοινωνίας. Άπ' όλους τούς σχιζοφρενείς που εξετάστηκαν σ' αυτά τα

* Η κατάσταση του «διπλού δεσμού» είναι μία κατάσταση «στριμωγματος». Σύμφωνα με τη θεωρία του Μπέητσον, τα παιδικά χρόνια του σχιζοφρενοδός χαρακτηρίζονται από αλληπάλληλες έμπειριες τέτοιων καταστάσεων που δημιουργούνται συνήθως από τη μητέρα του. Η έμπειρία αυτή συνίσταται στο ότι ο μελλοντικός σχιζοφρενής γίνεται αντικείμενο αουμβίθαστων και αντιφατικών απαιτήσεων χωρίς δυνατότητα διαφυγής. Αποτέλεσμα αυτής της έμπειρίας είναι η απώλεια της Ικανότητάς του να διακρίνει τα κίνητρα των σκέψεων και να αντιλαμβάνεται τις λεπτές διαφορές ανάμεσα στα σαφή και τα καλυμμένα νοήματα. (Σ.τ.Μ.)

** Από το ARANSVESTIT: πρόσωπο που βρίσκεται σεξουαλική Ικανοποίηση στο να φοράει ρούχα του άλλου φύλου. (Σ.τ.Μ.).

μέρη, δέν θρέθηκε απ' όσο ξέρω, ο υ τ ε ξ ν α ς, του οποίου το διαταραγμένο πρότυπο επικοινωνίας να μην είναι άντανάκλαση του διαταραγμένου και διαταρακτικού προτύπου επικοινωνίας της οικογένειάς του, και αντίδραση προς αυτό. Το ίδιο αποτέλεσμα είχαν και οι δικές μας έρευνες.¹⁰

Μετά από 100 περίπου περιπτώσεις, στις οποίες μελετήσαμε 11 τις υπάρχουσες συνθήκες γύρω από το κοινωνικό γεγονός που ένας άνθρωπος φτάνει να θεωρείται σχιζοφρενής, καταλήξαμε στο ότι κάθε έμπειρία και συμπεριφορά, χωρίς καμμιά εξαίρεση, που χαρακτηρίζεται σχιζοφρενής, είναι μι ά ε ι - δ ι κ ή σ τ ρ α τ η γ ι κ ή π ο υ έ φ ε υ ρ ί σ κ ε ι : ξ ν α ς ά ν θ ρ ω π ο ς γ ι ά ν ά μ π ο ρ έ σ ε ι ν ά έ π ι β ι ώ σ ε ι σ έ μι ά κ α τ ά σ τ α σ η π ο υ δ έ ν ε ί ν α ι β ι ώ σ ι μ η . Το πρόσωπο αυτό νιώθει πώς η γενική κατάσταση της ζωής του είναι μι ά κ α τ α δ ι κ α σ μ έ ν η ύ π ό θ ε σ η . Δέν μπορεί να κάνει, ούτε να μην κάνει, καμμιά κίνηση χωρίς να βρεθεί περικυκλωμένος από αντιφατικές και παράδοξες πιέσεις και απαιτήσεις, ώθησεις και απωθήσεις, τόσο έσωτερικές, από τον ίδιο τον έαυτό του, όσο και έξωτερικές, απ' αυτούς που τον περιβάλλουν. Βρίσκεται, κατά κάποιον τρόπο, σε θέση μάτ.

Οι άνθρωποι που βρίσκονται μέσα σ' αυτή την κατάσταση μπορεί να μην το βλέπουν έτσι. Αυτός που βρίσκεται στον πάτο του σωρού μπορεί να συνθλιβεί και να πνιγεί από ασφυξία χωρίς να το αντιληφθεί, και πολύ περισσότερο, χωρίς να το επιδιώξει, κανείς. Η κατάσταση που περιγράψαμε δέν μπορεί να φανεί όταν εξετάζουμε χωριστά τούς διάφορους ανθρώπους που βρίσκονται μέσα σ' αυτήν. Αντικείμενο της μελέτης μας πρέπει να είναι το κοινωνικό σύστημα, και όχι μεμονωμένα άτομα.

Ξέρουμε πώς η διοχημεία του ανθρώπου είναι εξαιρετικά ευαίσθητη στις κοινωνικές συνθήκες. Πώς η θέση μάτ προκαλεί μι ά διοχημική απόκριση ή όποια, στη συνέχεια, εύνοει ή άναχαίτιζει δρισμένα είδη έμπειρίας και άρα ή συμπεριφορά είναι α priori εύλογη.

Η συμπεριφορά του χαρακτηρισμένου άσθενή είναι μέρος ενός πολύ ευρύτερου δικτύου διαταραγμένης συμπεριφοράς. Η σύγχυση και οι αντιφάσεις που έχουν «έσωτερικευθεί» από το άτομο, πρέπει να μελετηθούν μέσα στα ευρύτερα κοινωνικά τους πλαίσια.

Κάτι, κάπου δέν πάει καλά· αλλά δέν μπορεί πιά νά άνιχνεύεται άποκλειστικά, ή έστω θασικά, «μέσα» στον άσθενή.

Ότε πάλι καταλήγουμε πουθενά ρίχνοντας τó φταιξιμο σέ κάποιον. Η καταδικασμένη ύπόθεση, τó «χαμένο παιχνίδι», ó διπλός δεσμός, ή θέση μάτ, δέν γίνεται άντιληπτή στους πρωταγωνιστές της. Σπάνια πρόκειται για έσκεμμένα, μελετημένα, κυνικά φέμματα ή για άνελέητη πρόθεση κάποιου νά τρελάνει κάποιον άλλον — άν και τó φαινόμενο αυτό είναι πολύ πιό συνηθισμένο άπ' όσο φανταζόμαστε. Γνωρίσαμε γονείς πού θά προτιμούσαν νά είναι τά παιδιά τους τρελά παρά νά παραδεχθούν τήν άλήθεια. Άλλά και πάλι, αυτό γίνεται γιατί πιστεύουν πώς «εύτυχώς» τó παιδί είναι «έκτός έαυτού». Η θέση μάτ δέν μπορεί νά περιγραφεί με δυό λόγια: Η όλη κατάσταση πρέπει νά γίνει άντιληπτή πριν γίνει φανερό πώς κχιμιά κίνηση δέν είναι δυνατή, και πώς ή άρνηση κίνησης είναι έξ ίσου άφόρητη.

Μετά άπ' αυτά, θά δώσω ένα παράδειγμα άλληλεπίδρασης, παρμένο άπό τó «Ό έαυτός μου και οι άλλοι», 12 ανάμεσα σ' έναν πατέρα, μιá μητέρα και ένα γιό είκοσι έτών, πού άναρρώνει μετά άπό ένα σχιζοφρενικό έπεισόδιο.

Στή συνδιάλεξη αυτή ό άσθενής επέμενε πώς ήταν έγωϊστής, ένώ οι γονείς του τού έλεγαν πώς δέν είναι. Ό ψυχίατρος ζήτησε άπό τόν άσθενή νά τού έξηγήσει τι ακριβώς έννοει λέγοντας «έγωϊστής».

ΓΙΟΣ: Νά, κχιμιά φορά ή μητέρα μου μου έτοιμάζει ένα θαυμάσιο γεύμα και έγώ άν δέν έχω δρεξη δέν τó τρώω.

ΠΑΤΕΡΑΣ: Ναι, αλλά δέν ήταν πάντα έτσι. Πρώτα ήταν πολύ καλό παιδί.

ΜΗΤΕΡΑ: Τό κάνει επειδή είναι άρρωστος, δέν είν' έτσι γιατρέ; Ποτέ του δέν ήταν άχάριστος. Ήταν πολύ εύγενικός και καλοαναθρεμένος. Και τι δέν κάναμε γι' αυτόν.

ΓΙΟΣ: Όχι, ήμουν πάντα έγωϊστής και άχάριστος. Δέν σέβομαι τόν έαυτό μου.

ΠΑΤΕΡΑΣ: Μά τόν σέβουσαι.

ΓΙΟΣ: Θα τόν σεβόμουν, άν με σεβόσατε και σεις. Άλλά κανείς δέ με σέβεται. Όλοι με κοροϊδεύουν. Είμαι ό περίγελως τού κόσμου. Είμαι παληάτσος.

ΠΑΤΕΡΑΣ: Μά παιδί μου, έγώ σέ σέβομαι, γιατί πάντα σέβομαι έναν άνθρωπο πού σέβεται τόν έαυτό του.

Δέν είναι διόλου παράξενο πού τó πρόσωπο αυτό, μέσα στον τρόπο του, μπορεί νά πάρει περίεργες στάσεις στην προσπάθειά του νά κυριαρχήσει στις άσυμφιλίωτα άντιφατικές κοινωνικές «δυνάμεις» πού τόν κυριαρχούν· προβάλλει τó μέσα στό έξω, ένδοβάλλει τó έξω στό μέσα, προσπαθεί, με δυό λόγια, νά γλυτώσει άπ' τήν καταστροφή με κάθε δυνατό μέσο, με τήν προβολή, τήν ένδοβολή, τή διάσπαση, τήν άρνηση, κτλπ.

Ό Γκρέγκορ Μπέητσον, στή θαυμάσια εισαγωγή πού έχει κάνει: σέ μιá αὐτοβιογραφική έκθεση σχιζοφρένειας τού δεκάτου έννάτου αιώνα, λέει τά εξής:

Θά έλεγε κανείς πώς όταν ό άσθενής έχει: μπει στό στάδιο τής ψύχωσης, έχει νά διανύσει κάποια πορεία. Έχει, κατά κάποιο τρόπο, ξεκινήσει για ένα έξερευνητικό ταξίδι πού θά ολοκληρωθεί μόνον με τήν έπιστροφή του στό φυσιολογικό κόσμο, στον όποιο έρχεται πιά έχοντας διαφορετικές άντιλήψεις άπό τούς άλλους κατοίκους του, πού δέν ξεκίνησαν ποτέ για ένα τέτιο ταξίδι. Έφόσον άρχίσει, τó σχιζοφρενικό έπεισόδιο φαίνεται πώς έχει μιá συγκεκριμένη πορεία, όπως έχει και μιá ιεροτελεστία μύησης — θάνατο και άναγέννηση — στην όποία ό άρχάριος μπορεί νά έχει φτάσει σπρωγμένος άπ' τήν οικογενειακή του ζωή ή άπό τυχαίες περιστάσεις, άλλ' ή όποία στή συνέχεια προσδιορίζεται κατά πολύ άπό μιá ένδογενή διαδικασία.

Σύμφωνα μ' αυτά, ή αὐθόρμητη άποκατάσταση δέν άποτελεί πρόβλημα. Άντίθετα, είναι ή φυσική κατάληξη τής όλης διαδικασίας. Αυτό πού πρέπει νά έξηγηθεί είναι τó γιατί πολλοί πού ξεκινάνε γι' αυτό τó ταξίδι δέν καταφέρνουν νά γυρίσουν πίσω. Μήπως αυτοί άντιμετωπίζουν, είτε στήν οικολογειακή ζωή είτε στα θεραπευτικά ιδρύματα, συνηθισμένες τόσο τερατωδώς άντενδουκνυόμενες για προσαρμογή, πού άκόμα και ή πιό πλούσια και καλά όργανωμέ-

η παραισθησιακή εμπειρία να μην μπορεί να τους σώσει; 13

Συμμερίζομαι απόλυτα αυτή την άποψη.

Τόν τελευταίο καιρό γίνεται μιá επανάσταση σχετικά με το θέμα τής υγείας και τής τρέλας, τόσο ένδο- όσο και έξω-ψυχιατρική. Η κλινική άποψη υποχωρεί μπρός σε μιá άλλη που είναι ταυτόχρονα ύπαρξιακή και κοινωνική.

Ας υποθέσουμε πώς από μιá ιδεατή πλεονεκτική θέση στη γη, μπορούμε να παρακολουθούμε ένα σχηματισμό αεροπλάνων. Ένα αεροπλάνο μπορεί να έχει αποκλίσει απ' το σχηματισμό. Άλλα δλος ο σχηματισμός μπορεί να έχει αποκλίσει από την πορεία του. Το αεροπλάνο που βρίσκεται «έκτος σχηματισμού» μπορεί να είναι ελαττωματικό, ανώμαλο ή «ανισόρροπο», από την άποψη του σχηματισμού. Άλλα κι ο ίδιος ο σχηματισμός μπορεί να είναι ελαττωματικός ή ανισόρροπος από την άποψη του ιδανικού παρατηρητή. Το αεροπλάνο που βρίσκεται εκτός σχηματισμού μπορεί να είναι περισσότερο ή και λιγώτερο εκτός πορείας απ' όσο είναι ο ίδιος ο σχηματισμός.

Τό «έκτος σχηματισμού» κριτήριο είναι τό κλινικό ιατρικό θετικιστικό κριτήριο.

Τό «έκτος πορείας» κριτήριο είναι τό οντολογικό. Πρέπει λοιπόν να κάνει κανείς δυό κρίσεις, σύμφωνα μ' αυτές τις δύο παραμέτρους. Ειδικότερα, έχει πρωταρχική σημασία τό να μην προκαλούμε σύγχυση στο πρόσωπο που μπορεί να είναι «έκτος σχηματισμού», λέγοντάς του πώς είναι «έκτος πορείας». Έχει πρωταρχική σημασία τό να μην κάνουμε τό θετικιστικό λάθος να πιστεύουμε πώς, επειδή μιá ομάδα είναι «έντος σχηματισμού», είναι απαραίτητα και «έντος πορείας».

Αυτό δέν σημαίνει αναγκαστικά πώς τό πρόσωπο που έχει ξεφύγει απ' τό σχηματισμό βρίσκεται πλησιέστερα στην «όρθη» πορεία από τόν ίδιο τό σχηματισμό. Δέν υπάρχει λόγος να εξιδανικεύουμε κάποιον μόνο και μόνο επειδή χαρακτηρίστηκε «έκτος σχηματισμού». Επίσης, δέν υπάρχει λόγος να πείθουμε τό πρόσωπο που είναι «έκτος σχηματισμού» πώς ή θεραπεία του ξεκινάει στο να επανέλθει στο σχηματισμό. Αυτός που είναι «έκτος σχηματισμού» πολλές φορές

απεχθάνεται τό σχηματισμό και τρέμει στην ιδέα πώς είναι ο ξεκοιμένος.

Αν ο σχηματισμός είναι «έκτος πορείας», τότε ο άνθρωπος που θέλει να είναι «έντος πορείας» πρέπει να βγει απ' τό σχηματισμό. Άλλα αυτό μπορεί να τό κάνει κανείς, εφόσον θέλει, χωρίς κραυγές και ούρλιαχτά και χωρίς να τρομοκρατεί τόν ήδη τρομοκρατημένο σχηματισμό που πρόκειται να εγκαταλείψει.

Στή διαγνωστική κατηγορία τών σχιζοφρενών υπάρχουν πολλοί και διάφοροι τύποι άμνών και έριφίων.

Η «σχιζοφρένεια» είναι μιá διάγνωση, ένας χαρακτηρισμός, που μερικοί άνθρωποι κολλάνε σε άλλους. Αυτό δέν αποδεικνύει πώς τό χαρακτηρισμένο πρόσωπο υφίσταται μιá βασικά παθολογική διεργασία, άγνωστης φύσης και άρχης, που επιτελείται με σα στό σώμα του. Δέν σημαίνει πώς ή διεργασία είναι, κατά πρώτο ή δεύτερο λόγο, ψυχοπαθολογική, πώς συντελείται με σα στην ψυχή του. Επικυρώνει όμως τό κοινωνικό γεγονός πώς τό χαρακτηρισμένο πρόσωπο δέν ανήκει σε Μας, είναι ένας από τούς Άλλους. Είναι πολύ εύκολο να ξεχάσουμε πώς ή διεργασία είναι υπόθεση, να πιστέψουμε πώς είναι γεγονός, και μετά να αποφανθούμε πώς είναι βιολογικά δυσπροσαρμοστη και, άρα, παθολογική. Άλλα ή κοινωνική προσάρμογή σε μιá δυσλειτουργική κοινωνία μπορεί να είναι πολύ επικίνδυνη. Ο τέλει προσαρμοσμένος πιλότος δομπαρδιστικού μπορεί να αποτελεί πολύ μεγαλύτερη άπειλή για τήν επιβίωση του είδους από τόν σχιζοφρενή του ψυχιατρείου που πιστεύει πώς ή Βόμβα είναι μέσα του. Είναι πιθανό όμως ή κοινωνία μας να έχει γίνει ή ίδια βιολογικά δυσλειτουργική, και μερικές μορφές σχιζοφρενικής άλλοτρίωσης από τήν άλλοτρίωση τής κοινωνίας, μπορεί να έχουν μιá κοινωνιοδολογική λειτουργία που μάς έχει διαφύγει. Αυτό ισχύει ακόμα και για τις περιπτώσεις εκείνες, όπου υπάρχει προδιάθεση για ορισμένα είδη σχιζοφρενικής συμπεριφοράς εξ αίτιας κάποιου γενετικού παράγοντα. Η κριτική που ασκήθηκε τελευταία πάνω στη γενετική¹⁴ και οι πιο πρόσφατες έμπειρικές γενετικές μελέτες, αφήνουν τό θέμα αυτό άνοιχτό.

Ο Γιούνγκ πρότεινε πριν από μερικά χρόνια, σαν ένα πολύ ενδιαφέρον πείραμα, να έρευνηθεί αν τό σύνδρομο τής ψυχιατρικής κληρονομείται στις οίκογένειες. Θα μπορούσε κάλλιστα να αποδει-

χτεί, με τις ίδιες μεθόδους, πώς υπάρχει μια παθολογική διεργασία, με το όνομα «ψυχιάτρως», που είναι μια περιγραφική οντότητα, με σωματικές συστοιχίες και ψυχικούς μηχανισμούς, με κληρονομική ή τουλάχιστον ιδιοσυγκρασιακή βάση, με φυσική ιστορία και αμφίδρολη πρόγνωση.

Η πιά ουσιαστική πρόσφατη εξέλιξη στην ψυχιατρική είναι ο επανακαθορισμός των βασικών κατηγοριών και αρχών της. Τώρα βρισκόμαστε σ' ένα μεταβατικό στάδιο, όπου εξακολουθούμε ως ένα βαθμό να χρησιμοποιούμε παλιά μπουκάλια για καινούργιο κρασί. Πρέπει πιά να αποφασίσουμε αν θα χρησιμοποιήσουμε τους παλιούς δρους με νέο τρόπο ή αν θα τους πετάξουμε στο καλάθι της ιστορίας.

Η «σχιζοφρένεια» σάν «κατάσταση» είναι ανύπαρκτη. Ο χαρακτηρισμός όμως είναι μια κοινωνική πράξη και η κοινωνική πράξη ένα πολιτικό γεγονός.¹⁵ Το πολιτικό γεγονός που συμβαίνει μέσα στην πολιτική τάξη της κοινωνίας, έχει καταπιεστικές συνέπειες πάνω στο χαρακτηρισμένο πρόσωπο. Είναι μια κοινωνική συνταγή που λογικοποιεί ένα σύνολο κοινωνικών ενεργειών, με τις οποίες ένας άνθρωπος ταξινομείται από άλλους, που έχουν νομική έγκριση, ιατρική εξουσιοδότηση και ήθικη υποχρέωση να αναλάβουν τον χαρακτηρισμένο. Το χαρακτηρισμένο πρόσωπο εισάγεται: όχι μόνο σ' ένα ρόλο, αλλά σέ μια καριέρα ασθενούς, με τις συγδυασμένες ενέργειες ενός συνασπισμού (μιας «σπείρας») της οικογένειας, του οικογενειακού γιατρού, των ψυχιάτρων, νοσοκόμων, κοινωνικών λειτουργών και πολλές φορές ομοιοπαθών. Ο «έγκλειστος», χαρακτηρισμένος σάν ασθενής, και ειδικότερα σάν «σχιζοφρενής», καθαιρείται από την πλήρη υπαρξιακή και νομική του θέση σάν ανθρώπινη βούληση και υπεύθυνο πρόσωπο, δέν μπορεί πιά να κρίνει ο ίδιος για τον εαυτό του, δέν μπορεί να διαχειριστεί την περιουσία του, δέν μπορεί να αποφασίζει κατά την κρίση του για τόν ποιόν θα δει και τί θα κάνει. Ο χρόνος του δέν τού ανήκει πιά και ο χώρος όπου βρίσκεται δέν είναι της δικής του έκλογής. Αφού ύποστει δλο τόν τυπικό της καθάρσεως,¹⁶ τόν γνωστό σάν ψυχιατρική εξέταση, χάνει τις πολιτικές του ελευθερίες και φυλακίζεται σ' έναν δλοκληρωτικό θεσμό,¹⁷ γνωστό σάν «ψυχιατρείο». Έδω, πιά ριζικά, πιά αποτελεσματικά απ' οπουδήποτε άλλου μέσα στην κοινωνία μας, διαγράφεται από άνθρωπος. Στο ψυχιατρείο πρέπει να παραμείνει μέχρις

δτου άρθει ο χαρακτηρισμός, ή αντικατασταθεί από άλλους όπως «άποθεραπευθείς», «ιαθείς», κλπ. Αν υπήρξε κανείς κάποτε «σχιζοφρενής», οι άλλοι έχουν τήν τάση να τόν βλέπουν πάντα σάν «σχιζοφρενή».

Τώρα, γιατί και πώς συμβαίνει αυτό; Και ποιές λειτουργίες για τή διατήρηση της πολιτικής τάξης εξυπηρετεί αυτός ο μηχανισμός; Οι έρωτήσεις αυτές μόλις άρχισαν να τίθενται και οι άπαντήσεις δέν έχουν ακόμα βρεθεί. Ός τώρα, έρωτήσεις και άπαντήσεις προσανατολίζονται πρós τήν οικογένεια σάν κοινωνικό ύποσύστημα. Από κοινωνική άποψη, οι άναζητήσεις αυτές πρέπει να προχωρήσουν πέρα από τά έσωτερικά διαταραγμένα και διαταρακτικά ένδοοικογενειακά πρότυπα επικοινωνίας, τις μεθόδους διπλού δεσμού, τήν ψευδοαμοιβαιότητα, κι αυτό που δνόμασα διαστρεβλώσεις και καταδικασμένες ύποθέσεις, και να άναζητήσουν τή σημασία όλων αυτών μέσα στα ευρύτερα πλαίσια της δημόσιας τάξης της κοινωνίας — δηλαδή της πολιτικής τάξης, των τρόπων με τούς οποίους οι άνθρωποι άλληλοελέγχονται και άλληλοκαταπιέζονται.

Μερικοί από τούς χαρακτηρισμένους σάν σχιζοφρενείς (όχι όλοι και όχι πάντα) παρουσιάζουν μια άσυνήθιστη συμπεριφορά στα λόγια, τις χειρονομίες και τις ενέργειές τους (γλωσσικά, παραγλωσσικά και κινητικά). Μερικές φορές (όχι πάντα και όχι ύποχρεωτικά) ή άσυνήθιστη αυτή συμπεριφορά (που σέ μάς τούς άλλους, όπως είπα, φανερώνεται όπτικά και άκουστικά) εκφράζει, άδέξια ή έπιδέξια, άσυνήθιστες έμπειρίες που περνάει αυτό τόν πρόσωπο. Μερικές φορές (όχι πάντα και όχι ύποχρεωτικά) αυτές οι άσυνήθιστες έμπειρίες που εκφράζονται με άσυνήθιστη συμπεριφορά, φαίνεται πώς άποτελούν μέρος μιας δυνάμει τακτικής, φυσικής άκολουθίας έμπειριών.

Η άκολουθία αυτή σπάνια έχει τήν εδκαιρία να φανεί, γιατί έμεις έχουμε άφοσιωθεί στο να «θεραπεύσουμε» τόν άσθενή, με ήλεκτροσόκ, ή με θεραπεία περιβάλλοντος, ή ομαδική θεραπεία, ψυχοθεραπεία, οικογενειακή θεραπεία — και τώρα, στα καλύτερα και πιά σύγχρονα μέρη, με δλ' αυτά μαζί.

Αυτό που μερικές φορές βλέπουμε σέ μερικόν άπ' αυτούς που χαρακτηρίζουμε και «θεραπεύουμε» σάν σχιζοφρενείς, είναι ή διά της συμπεριφοράς έκφραση ένός έμπειρικού δράματος. Άλ-

λά τὸ ὄραμα αὐτὸ φτάνει σὲ μᾶς μὲ μιὰ διαστρεβλωμένη μορφή, πού ἐμεῖς μὲ τίς θεραπευτικές μας μεθόδους διαστρεβλώνουμε ἀκόμα πιὸ πολὺ. Ἡ κατάληξη αὐτῆς τῆς ἀστοχῆς διαλεκτικῆς εἶναι ἡ forme frustré μιᾶς δυνάμει φυσικῆς διαδικασίας, πού ἐμεῖς ἐμ-ποδίζουμε νὰ συντελεστεῖ.

Ἐφ' ὅσον ἀναφέρομαι σ' αὐτὴ τὴν ἀκολουθία μὲ γενικούς ὁ-ρους, θὰ γράψω ἀποκλειστικὰ γιὰ μιὰ ἀκολουθία ἐμπει-ρίας. Θὰ πρέπει λοιπὸν νὰ χρησιμοποιοῦμαι τὴ γλῶσσα τῆς ἐμπειρίας. Πολλοὶ ἄνθρωποι αἰσθάνονται ὑποχρεωμένοι νὰ μεταφράζουν τὰ «ὑ-ποκειμενικά» γεγονότα σὲ «ἀντικειμενική» γλῶσσα, γιὰ νὰ εἶναι ἐπι-στημονικοί. Νὰ εἶναι κανεὶς ἀπόλυτα ἐπιστημονικῶς σημαίνει νὰ ἔχει σωστὴ γνώση ἐνὸς δεδομένου χώρου τῆς πραγματικότητας. Στὴ συνέχεια λοιπὸν θὰ χρησιμοποιοῦμαι τὴ γλῶσσα τῆς ἐμπειρίας γιὰ νὰ περιγράψω τὰ ἐμπειρικὰ γεγονότα. Κι ἀκόμα, δὲν θὰ ἀσχοληθῶ τόσο μὲ τὴν περιγραφή μιᾶς σειρᾶς διαφορετικῶν ἀσυνεχῶν γεγονό-των, ἀλλὰ μὲ τὴν περιγραφή μιᾶς συγκεντρωτικῆς ἀκολουθίας, ἀπὸ διάφορες ἀπόψεις, καὶ χρησιμοποιώντας διαφορετικὰ ἰδιώματα. Πι-στεύω πὼς αὐτὴ ἡ φυσικὴ διαδικασία, πού οἱ χαρακτηρισμοὶ μας καὶ οἱ καλοπροαίρετες θεραπευτικές μας προσπάθειες διαστρεβλώνουν καὶ ἀνακόπτουν, ἔχει ὡς ἐξῆς:

Ἄς ἀρχίσουμε ἐπιστρέφοντας πάλι στὴ διάσπαση τῆς ἐμπει-ρίας μας σὲ δύο φαινομενικούς κόσμους, τὸν μέσα καὶ τὸν ἔξω.

Ἡ συνηθισμένη κατάσταση εἶναι πὼς ξέρουμε ἐλάχιστα γιὰ τὸν κάθε κόσμο, πὼς εἴμαστε ἀλλοτριωμένοι καὶ ἀπ' τοὺς δύο, καὶ πὼς ἴσως ξέρουμε κάτι παραπάνω γιὰ τὸν ἔξω παρά γιὰ τὸν μέσα. Πάν-τως, τὸ γεγονός καὶ μόνο πὼς εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ μιλάμε γιὰ μέσα καὶ ἔξω, σημαίνει πὼς ἔχει γίνει μιὰ ἱστορικὰ προσδιορισμένη διάσπαση, μὲ ἀποτέλεσμα ὁ μέσα νὰ ἔχει κιόλας χάσει κάθε ὑπόστα-ση καὶ ὁ ἔξω κάθε νόημα.

Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ξεχνᾶμε τὸν μέσα κόσμο. Τὸν περισσότερο καιρὸ δὲν ἔχουμε ἐπίγνωση τῆς ὑπαρξῆς του. Πολλοὶ ὁμως ἄνθρωποι μπαίνουν σ' αὐτὸν — δυστυχῶς, χωρὶς ὁδηγὸ, συγχέοντας τίς ἐσω-τερικὲς μὲ τίς ἐξωτερικὲς πραγματικότητες, τὸ μέσα μὲ τὸ ἔξω — καὶ γενικὰ χάνουν τὴν ἱκανότητα νὰ λειτουργοῦν κανονικὰ μέσα στὶς συνηθισμένες σχέσεις.

Αὐτὸ δὲν θάπρεπε νὰ συμβαίνει. Ἡ διαδικασία εἰσόδου ἀπ' αὐ-

τὸν τὸν κόσμο στὸν ἄλλο, καὶ ἡ ἐπιστροφή ἀπὸ τὸν ἄλλον σ' αὐτόν, εἶναι τόσο φυσικὴ ὅσο ἡ γέννηση καὶ ὁ θάνατος. Στὸ σημερινὸ ὁμως κόσμο, ὅπου κυριαρχεῖ ἡ ἀγνοία καὶ ὁ τρόμος γιὰ τὸν ἄλλο κόσμο, ὅταν ἡ «πραγματικότητα», ἡ ὅλη ἀπ' τὴν ὁποία εἶναι φτιαγμένος αὐτὸς ὁ κόσμος, σπάσει, καὶ κάποιος ἄνθρωπος μπεῖ στὸν ἄλλον, εἶναι ἐπόμενο νὰ χαθεῖ, νὰ τρομοκρατηθεῖ καὶ νὰ μὴ βρεῖ ἱ-χνος κατανόησης στοὺς ἄλλους.

Πολλοὶ ἄνθρωποι, ἄλλοι ἀδέξια κι ἄλλοι ἐπιδέξια, μπαίνουν ἢ σπρώχνονται σ' ἓνα χωρὸχρονο, ἄλλοτε ἀπόλυτα κι ἄλλοτε ὀχι, ἐσω-τερικὸ. Εἴμαστε κοινωνικὰ ρυθμισμένοι νὰ θεωροῦμε τὴν ἀπόλυτη προσήλωση στὸ ἐξωτερικὸ χωρὸχρονο ὡς φυσιολογικὴ καὶ ὑγιᾶ. Ἡ προσήλωση στὸ ἐσωτερικὸ χωρὸχρονο θεωρεῖται ἀντικοινωνικὴ παραί-τηση, ξεστράτισμα, ἀρρωστημένη, παθολογικὴ μόνωση, καὶ κατὰ κά-ποιο τρόπο ἀνέντιμη.

Συμβαίνει κάποτε, ἐκεῖνος πού ἔχει περάσει μὲς ἀπ' τὸν καθρέ-φτη, μὲς ἀπὸ τὴν τρύπα τῆς θελόνας, ν' ἀναγνωρίζει στὴν καινούργια περιοχὴ τὴ χιμῆνη τοῦ πατρίδα· ἀλλὰ οἱ πιὸ πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς πού θρίσκοντα: στὸ ἐσωτερικὸ χωρὸχρονο, αἰσθάνονται σὲ ξένη περιοχὴ, εἶναι τρομοκρατημένοι καὶ σὲ μεγάλῃ σύγχυση. Εἶναι χαμένοι. Ἐχουν ξεχάσει πὼς ἔχουν ξαναπάει. Ἀρπάζονται ἀπὸ χίμαιρες. Προσπαθοῦν νὰ διατηρήσουν τὴν ἰσορροπία τους συγ-καλύπτοντας τὴ σύγχυσή τους, μὲ προβολὴ (βάζοντας τὸ μέσα στὸ ἔξω), καὶ ἐνδοβολὴ (εἰσάγοντας τὸ ἔξω στὸ μέσα). Δὲν ξέρουν τί συμβαίνει καὶ κανεὶς δὲν φαίνεται νάναι σὲ θέση νὰ τοὺς βοηθήσει.

Ἄντιδρούμε βίαια μπρὸς στὴν πλήρη σειρὰ τῆς στενὰ ἐγωικῆς ἐμπειρίας μας. Μποροῦμε λοιπὸν νὰ φανταστοῦμε μὲ πόσο τρόπο, σύγχυση καὶ «μηχανισμοὺς ἀμύνης» θὰ ἀντιδράσουμε στὴν ἐμπερία τῆς ἀπώλειας τοῦ ἐγώ. Δὲν ὑπάρχει τίποτα τὸ ἐνδογενῶς παθολογι-κὸ στὴν ἐμπερία τῆς ἀπώλειας τοῦ ἐγώ, ἀλλὰ μπορεῖ νὰ εἶναι φοβε-ρὰ δύσκολο νὰ βρεῖ κανεὶς ἓνα βιώσιμο πλαίσιο.

Ὁ ἄνθρωπος πού μπῆκε στὸ ἐσωτερικὸ διάστημα (ἂν βέβαια τὸν ἀφήσουν νὰ τὸ ἀντιληφθεῖ αὐτὸ) θὰ διαπιστώσει πὼς πηγαίνει, ἢ φέρεται — ἐδῶ δὲν μπορεῖ νὰ γίνει σαφὴς διάκριση ἀνάμεσα στὸ παθητικὸ καὶ τὸ ἐνεργητικὸ — σ' ἓνα ταξίδι.

Τὸ ταξίδι αὐτὸ ἐμπειριώνεται ὡς πορεία πρὸς τὰ «μέσα», ὡς ἐπιστροφή μὲς ἀπὸ τὴν προσωπικὴ ζωὴ τοῦ ταξιδιώτη, μέσα καὶ πίσω

και μέσω και πέρα, ως την εμπειρία όλης της ανθρωπότητας, του πρώτου ανθρώπου, του Άδάμ, και ίσως ακόμα μακρύτερα ως το είναι των ζώων, των φυτών, των δρυκτών.

Σ' αυτό το ταξίδι υπάρχουν πολλές πιθανότητες να χάσει κανείς το δρόμο του, να τ'α χάσει, να λυγίσει, ακόμα και να ναυαγήσει τελειωτικά: θάχει ν' αντιμετωπίσει πολλή φρίκη, πολλά πνεύματα, πολλούς δαίμονες, που ίσως μπορέσει ή δεν μπορέσει να υπερνικήσει.

Δέν βρίσκουμε καμμιά παθολογική ανωμαλία σε κάποιον που εξερευνάει μια ζούγκλα, ή σκαρφαλώνει στην κορφή του Έβερεστ. Έχουμε αποκοπεί ακόμα κι απ' τις πιο κοντινές προσβάσεις του εσωτερικού χώρου, ενώ είμαστε πολύ πιο ένήμεροι για τις προσβάσεις του εξωτερικού χώρου. Σεβόμαστε τον ταξιδιώτη, τον εξερευνητή, τον αναρριχητή, τον αστροναύτη. Μου φαίνεται πολύ πιο λογικό σαν σοβαρό σχέδιο — ή μάλλον σαν σχέδιο που ή εποχή μας χρειάζεται απεγνωσμένα και επειγόντως — να εξερευνήσουμε το εσωτερικό χωρόχρονο της συνείδησης. Ίσως αυτό να είναι ένα από τα ελάχιστα πράγματα που έχουν ακόμα κάποιο νόημα στο ιστορικό μας πλαίσιο. Έχουμε τόση άγνοια για αυτό το χώρο, που πολλοί άνθρωποι μπορούν σήμερα να ισχυριστούν στα σοβαρά πως δεν υπάρχει. Δέν είναι διόλου περίεργο λοιπόν, που είναι τόσο επικίνδυνο να εξερευνησει κανείς την τόσο άγνωστη αυτή περιοχή. Μπορούμε να φανταστούμε την κατάσταση που περιγράφω, αν υποθέσουμε πως είχαμε όλοι απόλυτη σχεδόν άγνοια για αυτό που ονομάζουμε εξωτερικό κόσμο. Τι θα συνέβαινε αν ξαφνικά μερικοί άρχιζαν να βλέπουν, να ακούν, να αγγίζον, να μυρίζουν. Θα ξινωθαν την ίδια σύγχυση με τον άνθρωπο που έχει στην αρχή ένα άμυδρο προαισθήμα για το εσωτερικό χωρόχρονο και μετά προχωράει μέσα σ' αυτό. Αυτό είναι: πολλές φορές το μέρος όπου βρίσκεται ο άνθρωπος που κάθεται σε μια πολυθρόνα και είναι χαρακτηρισμένος σαν κατατονικός. Δέν βρίσκεται καθόλου έδω. Είναι όλος εκεί. Δέν αποκλείεται να κάνει λάθος σχετικά μ' αυτό που ζει και είναι πιθανό να μη θέλει να το ζήσει. Μπορεί να έχει χαθεί έντελώς. Έλάχιστοι από μας ξέρουν σε μια περιοχή έχει χαθεί, πως να τον συναντήσουν και πως να βρουν το δρόμο της επιστροφής.

Καμμιά ίσως εποχή στην ιστορία της ανθρωπότητας δεν είχε τόσο άγνοια αυτής της θ ε ρ α π ε υ τ ι κ ή ς διαδικασίας που ά-

κολουθούν μ ε ρ ι κ ο ι απ' αυτούς που χαρακτηρίζουμε σχιζοφρενείς. Καμμιά εποχή δεν την είχε τόσο υποτιμήσει, δεν είχε λάθει τόσο μέτρα έναντιόν της, όσο ή δική μας. Αυτό που χρειαζόμαστε, αντί για το ψυχιατρείο, αυτό το είδος συνεργείου επισκευής των ανθρώπινων βλαβών, είναι ένα μέρος όπου οι άνθρωποι που ταξίδεψαν μακρύτερα, και που συνεπώς μπορεί να είναι πιο αποπροσανατολισμένοι από τους ψυχιάτρους και άλλους υγιείς ανθρώπους, να μπορούν να βρουν το δρόμο που οδηγεί μ α κ ρ ύ τ ε ρ α μέσα στο έσωτερικό χωρόχρονο, και το δρόμο που θα τους φέρει πάλι πίσω. Αντί για το τελετουργικό της κ α θ α ί ρ ε σ η ς, — ψυχιατρική εξέταση, διάγνωση, πρόγνωση — χρειαζόμαστε, για κείνους που είναι έτοιμοι για αυτό (με ψυχιατρικούς δρους, για κείνους που βρίσκονται στα πρόθυρα μιας σχιζοφρενικής διαταραχής) ένα τελετουργικό μ ύ η σ η ς, με το οποίο ο άνθρωπος θα οδηγηθεί, με απόλυτη κοινωνική έγκριση και ενθάρρυνση, στο εσωτερικό χωρόχρονο, από ανθρώπους που έχουν ήδη πάει εκεί κι έχουν ξαναγυρίσει. Με ψυχιατρικούς δρους αυτό θα λεγόταν ως εξής: πρώην άσθενείς βοηθούν μελλοντικούς άσθενείς να τρελαθούν.

Αυτό που επιβάλλεται λοιπόν είναι:

- 1) ένα ταξίδι από το έξω στο μέσα,
 - 2) από τη ζωή σ' ένα είδος θανάτου,
 - 3) από την πορεία προς τα εμπρός σε μια πορεία προς τα πίσω,
 - 4) από μια έγκόσμια κίνηση σε μια έγκόσμια άκίνησία,
 - 5) από τον επίγειο στον αιώσιο χρόνο,
 - 6) από το Έγώ στον έαυτό,
 - 7) από την ύπαρξη έξω (μεταγέννηση) πίσω στη μήτρα όλων των πραγμάτων (προγέννηση),
- και μετά ένα ταξίδι επιστροφής από:
- α) το μέσα στο έξω,
 - β) το θάνατο στη ζωή,
 - γ) την κίνηση προς τα πίσω στην κίνηση προς τα εμπρός,
 - δ) την άθανασία στη θνητότητα,
 - ε) την αιωνιότητα στο χρόνο,
 - στ) τον έαυτο σ' ένα νέο Έγώ,
 - ζ) μια κοσμική έμβρυοποίηση σε μια ύπαρξιακή αναγέννηση.

Όποιος θέλει μπορεί να μεταφράσει: μόνος του τα παραπάνω

στοιχεία αυτής της έντελως φυσικής και υποχρεωτικής διαδικασίας, στη διάλεκτο της ψυχοπαθολογίας και της κλινικής ψυχιατρικής. Είναι μία διαδικασία που, σε κάποια μορφή της, τη χρειαζόμαστε ίσως όλοι μας. Η διαδικασία αυτή θα μπορούσε να έχει μία κεντρική λειτουργία σε μία πραγματικά όγρια κοινωνία.

Έδώ έδωσα πολύ συνοπτικά κάτι σαν τις επικεφαλίδες για μία έκτεταμένη μελέτη και κατανόηση μιας φυσικής ακολουθίας βαθμίδων της εμπειρίας, που σε δρισμένες στιγμές καταπιέζεται, αποκορύπτεται, διαστρεβλώνεται και ανακόπτεται με το χαρακτηρισμό «σχιζοφρένεια» και όλες τις παθολογικές του συνέπειες και τα επεκταμένα μιὰς ασθένειας-που-πρέπει-να-θεραπευτεί.

Ίσως μάθουμε κάποτε να δεχόμαστε τους λεγόμενους σχιζοφρενείς που ξαναγυρίζουν κοντά μας. Ίσως μετά από χρόνια, να μην τους εκτιμάμε λιγώτερο από τους έξ'ισου χαμένους εξερευνητές της Αναγέννησης. Αν ή ανθρώπινη φυλή επιζήσει, οι αδριανοί άνθρωποι θα βλέπουν τη φωτισμένη εποχή μας σαν μία αντιπροσωπευτική εποχή Σκότους. Τότε θα μπορέσουν και να διασκεδάσουν με την ειρωνία αυτής της κατάστασης, πράγμα που δεν μπορούμε να κάνουμε έμεις.

Θα δούν πώς αυτό που ονομάζουμε «σχιζοφρένεια» ήταν μια απ' τις μορφές με τις οποίες το φως, συχνά μές από έντελως συνηθισμένους ανθρώπους, έρχισε να εισχωρεί μές από τις χαραμάδες του κατάκλειστου νοῦ μας.

Η λέξη σχιζοφρένεια ήταν κάποτε ο νέος δρισμός για την πρώτη άνοια — μία άργη, ύπουλη άρρώστια που υποτίθεται πως πρόσβαλλε τους νέους κυρίως, και που μπορούσε να προχωρήσει μέχρι την τελική άνοια.

Μπορούμε ίσως να διατηρήσουμε τον παλιό πιά δρισμό, και να διαβάσουμε σ' αυτόν την ετυμολογική του σημασία: σ χ ι ζ = σπασμένος· φ ρ ή ν = ψυχή ή καρδιά.

Ο σχιζοφρενής είναι κατά κάποιο τρόπο ένας άνθρωπος με σπασμένη καρδιά, και ξέρουμε πώς κι οι σπασμένες καρδιές φτιάχνονται αν το θέλουμε με τη καρδιά μας. . .

Άλλά ή «σχιζοφρένεια» είναι μια ύπαρξιακή έννοια, κι έχει ελάχιστη σχέση με κλινική εξέταση, διάγνωση, πρόγνωση και θεραπεία.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Η ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΗ ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ ΣΑΝ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ ΚΑΤΑΠΙΕΣΗΣ

1. V. POTTER «Κοινωνία και Έπιστήμη», «SCIENCE», 20 Νοεμβρίου 1964, σελ. 1022.
2. S. FREUD «Σαρκός», (1893), από την «Στερεότυπη Έκδοση των Άπάντων του Σίγκμουντ Φρόυντ», τόμ. III, σελ. 7-23.
3. K. KOLLE «Εισαγωγή στην ψυχιατρική», Νέα Ύόρκη 1963, σελ. 2.
4. Στο ίδιο, σελ. 3.
5. Αναφέρεται στο διεύλιο του MENNINGER «Η ζωτική ισορροπία: Το ζωικό προτόσς στην ψυχική υγεία και ασθένεια», Νέα Ύόρκη, 1963, σελ. 462.
6. Στο ίδιο, σελ. 463.
7. Βλ. T. S. SZASZ «Ο μύθος της ψυχοπάθειας: Βάσεις για μια θεωρία της προσωπικής συμπεριφοράς», Νέα Ύόρκη 1961.
8. KOLLE, ένθ. έν. σελ. 7.
9. Στο ίδιο.
10. Βλέπε σχετικά, F. W. MATSON «Η σπασμένη εικόνα: Ο άνθρωπος, ή επιστήμη και ή κοινωνία», Νέα Ύόρκη 1964.
11. J. - P. SARTRE «Οι Λέξεις».
12. Στο ίδιο.
13. Βλ. T. S. SZASZ «Η ήθική της ψυχανάλυσης: Θεωρία και μέθοδος της αυτόνομης ψυχοθεραπείας», Νέα Ύόρκη, 1965.
14. J. - P. SARTRE «Υπαρξιστική ψυχανάλυση», (1953).
15. A. A. ROGOW «Τζέημς Φόρεσταλ: Μελέτη της προσωπικότητας, της πολιτικής και της τακτικής», Νέα Ύόρκη 1964.
16. Βλέπε π. χ. E. GOFFMAN «Η ήθική σταδιοδρομία του φρενοβλαβούς», από το διεύλιο του ίδιου «Άστυα: Δοκίμια πάνω στην κοινωνική κατάσταση των φρενοβλαβών και άλλων τροφίμων», Νέα Ύόρκη 1961, σελ. 125-70.
17. «Τό υποσυνείδητο ενός συντηρητικού: Τεύχος αφιερωμένο στην ψυχική κατάσταση του Μπάρρυ Γκολντγουότερ», Σεπτ. - Οκτ. 1964.
18. T. S. SZASZ «Νόμος, Έλευθερία και Ψυχιατρική: Μια έρευνα για τις κοινωνικές χρήσεις της ψυχιατρικής επιστήμης», Νέα Ύόρκη 1963.
19. «TIME», 20 Νοεμβρίου 1964, σελ. 76.
20. KOLLE, ένθ. έν. σελ. 2-3.
21. R. W. EMERSON «Άποφθέγματα», (1839), στο διεύλιο του E. C.

LINDEMANN (έκδ.) «Βασική επιλογή από τα Δοκίμια, Ποιήματα και Αποφθέγματα του Έμμερσον», Νέα Υόρκη 1960, σελ. 173.

22. J. - P. SARTRE «Υπαρξιστική ψυχνάλυση», σελ. 164.

23. Στο ίδιο, σελ. 183.

24. Απόσπασμα από το άρθρο «Υπαρξισμός» «LIFE», 6 Νοεμβρίου 1964, σελ. 88.

25. Στο ίδιο.

26. 13 Νοεμβρίου 1964, σελ. 901.

27. Στο ίδιο.

ΣΧΙΖΟΦΡΕΝΙΚΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ

1. J. HALEY «Στρατηγικές της ψυχοθεραπευτικής», Νέα Υόρκη 1963, σελ. 99 - 100.

2. Βλ. H. GARFINKEL «Περιπτώσεις επιτυχών τελετουργιών καθάρσεως», στην «AMERICAN JOURNAL OF SOCIOLOGY», LXI, 1956, σελ. 420-24 και R. D. LAING «Η τελετουργοποίηση στην ανώμαλη συμπεριφορά» στο «Τελετουργοποίηση της συμπεριφοράς στα ζώα και τον άνθρωπο», (υπό έκδοση).

3. Βλ. T. SZASZ «Ο μύθος της ψυχοπάθειας», Λονδίνο 1962.

4. R. D. LAING και A. ESTERSON «Υγεία, τρέλα και οικογένεια», τόμ. I: «Οικογένειες σχιζοφρενών», Λονδίνο 1964, σελ. 4.

5. E. KRAEPELIN «Διαλέξεις για την Κλινική Ψυχιατρική», Λονδίνο 1906, σελ. 30-31.

6. B. KAPLAN (έκδ.) «Ο έσωτερικός κόσμος της ψυχοπάθειας», Νέα Υόρκη και Λονδίνο 1964, σελ. VII.

7. E. GOFFMAN «Άσυλα: Δοκίμια πάνω στην κοινωνική κατάσταση των φρενοβλαβών και άλλων τρωτίμων», Νέα Υόρκη 1961, σελ. 303.

8. Στο ίδιο, σελ. 306.

9. G. BATESON, D. D. JACKSON, J. HALEY και J. WEAKLAND «Για μια θεωρία της σχιζοφρένειας», στο «AMER. BEHAV. SCIENT», τόμ. I, No 251, 1956.

10. R. D. LAING και A. ESTERSON «Υγεία, τρέλα και οικογένεια».

11. Οι καθιγηγτές D. COOPER, A. ESTERSON και έγώ.

12. R. D. LAING, Λονδίνο 1961.

13. G. BATESON (έκδ.) «Η αφήγηση του Πέροσεβαλ. Η έκθεση ενός άσθενους για την ψύχωση του», Στάνφορντ 1961, σελ. XIII - XIV. Οι υπογραμμίσεις είναι δικές μου.

14. Βλέπε π.χ. P. TIENARI «Ψυχιατρικές ασθένειες και δμοια δίθυμα», Κοπεγχάγη 1963.

15. T. SCHEFF «Κοινωνικές συνθήκες για λογικότητα: Πώς τα άστικά και αγροτικά δικαστήρια συμπεριφέρονται στον ψυχοπαθή», στο «AMER. BEHAV. SCIENT», Μάρτιος 1964.

16. H. GARFINKEL, ένοθ. έν.

17. E. GOFFMAN, ένοθ. έν.